

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**TÜRKİYE'DE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARA GÖRE
HİTİTLERDE KÖLELİK KÜLTÜRÜ, HUKUKU VE MÜESSESESİ**

Meltem CESUR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

BİLECİK, 2014
Referans No: 10014715

BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

**TÜRKİYE'DE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARA GÖRE HİTİTLERDE
KÖLELİK KÜLTÜRÜ, HUKUKU VE MÜESSESESİ**

Meltem CESUR

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

BİLECİK, 2014

Referans No: 10014715

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU

..6./..8/2014

Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun **21.5.14** tarih ve **117/12** sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **6.8.14**.....tarihinde tez savunma sınavı yapılan **Meltem CESUR**'un "TÜRKİYE'DE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARA GÖRE HİTİTLERDE KÖLELİK KÜLTÜRÜ, HUKUKU VE MÜESSESESİ" konulu tez çalışması **TARİH** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS** tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE (TEZDANIŞMANI):

Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR

ÜYE :

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTUNGÖK

ÜYE :

Yrd. Doç. Dr. Erkan FİDAN

ONAY

Bilecik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun
...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı

İMZA/MÜHÜR

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans bitirme tezi olarak hazırladığım bu çalışmanın yönetimini üstlenen ve bu süreçte benden desteğini, sabrını ve bilgisini esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Abdulhalik BAKIR'a ve tüm tarih bölümü öğretim üyelerine,

Gerekli düzenlemeleri yapma noktasında bilgi, tecrübe ve yol gösterici tavırlarıyla destek veren Yrd. Doç. Dr. Ahmet ALTUNGÖK'e,

Çalışmam sırasında büyük yardımlarını gördüğüm ve gerek bilgi gerekse malzeme paylaşma inceliğini gösteren Yrd. Doç. Dr. Erkan FİDAN'a ve Öğretim Görevlisi Sezer SEÇER FİDAN'a,

Öğrenim hayatım ve çalışmam süresince maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her konuda sonuna kadar arkamda olan anne ve babama sonsuz saygı ve teşekkürü borç bilirim.

Meltem CESUR

ÖZET

“TÜRKİYE'DE YAPILAN BİLİMSEL ÇALIŞMALARA GÖRE HİTİTLERDE KÖLELİK KÜLTÜRÜ, HUKUKU VE MÜESSESESİ”

Meltem CESUR

Hititler döneminde köleler için işletilen hukuk sistemi ve kölelere yapılan muamelenin tespiti için hazırlanan bu çalışmada, Hitit toplumsal hiyerarşisinde en alt sınıfı oluşturan insan grubu olan kölelerin toplum içerisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamız “Giriş” ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümü üç kısımdan oluşmuş olup burada Hititlerin tarihsel coğrafyası, Hitit toplumunun etnik kimliği ve siyasi tarihi işlenmiştir. Muhtelif din ve toplumlarda köle kavramının ele alındığı birinci bölümde köleliğin kaynaklarına da genel hatlarıyla değinilmiştir. Hititlerde köle kültürünün anlatıldığı ikinci bölüm ve Hitit kanunlarından yola çıkarak sosyal hayat içinde kölelerin yerinin değerlendirildiği üçüncü bölümden oluşan çalışma, kanunlarda kölelere verilen haklar ile onlara verilen cezalara da değinilerek sonlandırılmıştır. Asıl konunun ele alındığı ikinci ve üçüncü bölümün ana başlıkları; Hitit kültürünün özellikleri, Hititlerde sosyal yapı, Hititlerde kurumsal olarak kölelik ve Hitit kanunlarıdır. Söz konusu kanunlar ve kültür unsurlarından yola çıkarak varılan netice ise, çalışmanın sonunda yer alan sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

Hitit, Köle, Kölelik, Eskiçağ, Kültür, Hukuk, Müessese.

ABSTRACT

“ACCORDING TO SCIENTIFIC STUDIES IN TURKEY ABOUT HITTITE CULTURE, LAW AN THE INSTITUTION OF SLAVERY”

Meltem CESUR

In this study which has been done in order to identify the jurisprudence and treatment for the slaves during the Hittite period, it is aimed to reveal the place of the slaves in the society. The study consists of an introduction and three other parts. In the introduction part; the historic geography of the Hittite, their ethnic identity and political history have been mentioned. In the first part, the slavery concepts in various religions and societies have been dealt. At the same time the reasons why slavery emerged has been broadly explained in this part. In the second part; slavery culture has been depicted. In the third part; by evolving out of Hittite laws, the place of the slaves in the social life has been discussed. In the conclusion part; the rights of the slaves given by law and the punishments given them based on the laws have been mentioned. The main points mentioned in the first and second part are the properties of Hittite culture, the social structure in the Hittite, the slavery as an institution, and Hittite laws. The conclusion which has been drawn grounded on the mentioned laws and cultural components have been assessed in the conclusion part.

Key Words

Hittite, Slave, Slavery, Old Ages, Culture, Jurisprudence, Institution

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖN SÖZ.....	vi
KISALTMALAR	vii
EKLER LİSTESİ	viii

GİRİŞ

I. Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası	9
II. Hititlerin Menşei.....	12
III. Hitit Siyasi Tarihi.....	15

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖLE KAVRAMI VE KÖLELİK

1.1. Kölelik Kavramı.....	29
1.2. Muhtelif Din ve Toplumlarda Kölelik	30
1.2.1. Eski Mısır ve Yakın Doğu'da Kölelik	30
1.2.2. Eski Yunan ve Roma'da Kölelik	32
1.2.3. Uzak Doğu'da Kölelik	35
1.2.4. Mezopotamya Toplumlarında Kölelik	37
1.2.5. Eski Türklerde Kölelik.....	39
1.2.6. Avrupa Coğrafyasında Kölelik.....	40
1.2.7. Afrika'da Kölelik	41
1.2.8. Yahudilikte Kölelik.....	42
1.2.9. Hristiyanlıkta Kölelik.....	44
1.2.10. Araplarda Kölelik.....	45
1.2.11. Köleliğin Son Dönemleri	45
1.3. Köleliğin Kaynakları.....	46
1.3.1. Ticaret	46
1.3.2. Savaş	47
1.3.3. Doğuştan Kölelik	48
1.3.4. Suçluların Köle Statüsüne Getirilmesi	49
1.3.5. Açlık ve Fakirlik.....	49
1.3.6. Satın Alma.....	50
1.3.7. Borçluluk.....	50
1.3.8. Bağış.....	50
1.3.9. Fidyeye.....	51

1.3.10. Terk Edilmişlik.....	51
1.3.11. Keşifler	51
1.3.12. İşçi Arayışı	52

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERDE KÖLELİK KÜLTÜRÜ

2.1. Hitit Kültürünün Özellikleri.....	57
2.2. Hititlerde Sosyal Yapı.....	60
2.2.1. Yüksek Tabaka-Saray	64
2.2.2. Orta Tabaka-Çiftçiler ve Zanaatkârlar	65
2.2.3. Alt Tabaka- Köleler.....	66
2.3. Hititlerde Köle Kültürü	67
2.3.1. Hititlerde Köle Kaynakları.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİTLERDE KÖLELİK HUKUKU VE MÜESSESESİ

3.1. Hititlerde Hukuk Anlayışı.....	76
3.2. Hitit Kanunlarında Köleler.....	83
3.2.1. Kölenin Ölümüne Sebebiyet Verme	86
3.2.2. Köle Sakatlama	87
3.2.3. Köle Kaçırma	89
3.2.4. Köle Evlilikleri.....	91
3.2.5. Hırsızlık.....	94
3.2.6. Kölelerin Verdiği Maddi Zararlar	95
3.2.7. Büyücülük	97
3.2.8. Köle Doyurma.....	97
3.3. Hititlerde Kurumsal Olarak Köleliğin Değerlendirilmesi.....	98

SONUÇ.....	101
-------------------	------------

KAYNAKLAR	105
------------------------	------------

EKLER.....	110
-------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	128
----------------------	------------

ÖN SÖZ

Günümüze dek Eskiçağ'da köleliğin işlerliği ve özellikle Hititlerde kölelik alanında dolaylı olarak birçok bilimsel çalışma yapıldığı bilinmektedir. Ekseriyetle sosyal hayat araştırmaları içinde yer verilen Hititlerde kölelik müessesesi ile ilgili doğrudan yapılmış çalışma sayısı sınırlı olmakla beraber, bunlar birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Tarihe sosyal açıdan bakabilmek ve sosyal olaylardan sonuç çıkarabilmek gittikçe önemi artan bir anlayıştır. Hititlerde kölelik kültürü hususunda Türkiye'de yapılmış çalışmalar sınırlı olmakla birlikte oldukça önemli bilgiler vermektedir. Kaynaklardaki bilgileri değerlendirdiğimizde ve bireysel olayları göz önüne aldığımızda ortaya çıkan malzeme bize söz konusu dönem hakkında önemli ipuçları verecektir.

Araştırmamızın konusu, günümüzde resmi olarak kaldırılmış olup, herkes tarafından insanlık tarihinin ilkel dönemlerine ait olduğu kabul edilen kölelik kurumuna, Hitit kanunlarının yaklaşımıdır. Bu tezde, Hitit kanunlarında “köle” kavramının geçtiği tüm maddeler teker teker taranmak suretiyle, Hitit toplumunun kölelere nasıl yaklaştığı ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmamız medeniyet tarihi ve sosyal tarih alanına giren bir konu olduğu için tarih kitaplarına, tarihi bilgi ve belgelere sıklıkla başvurulmuştur. Hukuki açıdan ve bilhassa Hitit kültürü açısından kölelik müessesesini değerlendirmek esas gayemiz olduğundan, Hitit yasalarına ve bilhassa kölelerin sosyal hayat içindeki rollerine geniş yer verilecektir. Ayrıca Hitit tarihindeki kölelik uygulamalarını anlamak için, uygulamadaki farklılıkları ve beraberinde getirdiği keyfilikler ile bunların sebeplerini ortaya koymak lüzumlu olacaktır.

Çalışmamızda veri toplama tekniklerinden yararlanılarak bibliyografya taraması yapılmıştır. Ayrıca, tarih belge ile konuşur prensibinden yola çıkılarak konuyla alakalı tüm arkeolojik malzeme, kitap ve makalelerden de faydalanılmıştır. Neticede ortaya çıkan bibliyografya etüt edilerek fişlenmesi tamamlanmış, son evrede ise eldeki veriler değerlendirilerek çalışmamız sonuca bağlanmıştır. Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

KISALTMALAR

A.B.D.	Ana Bilim Dalı
Bil.	Bilimler
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Dr.	Doktor
Ed.	Editör
Ens.	Enstitü
Hız.	Hazreti
M.Ö.	Milattan Önce
Prof.	Profesör
S.	Sayı
ss.	Sayfa aralığı
vb.	ve benzeri
yy.	Yüzyıl

EKLER LİSTESİ

EK 1: Hitit Çağında Anadolu Kentleri	110
EK 2: Hitit Yerleşmeleri	111
EK 3: Eski Hitit Devleti.....	112
EK 4: Hitit İmparatorluğu.....	113
EK 5: Geç Hitit Şehir Devletleri.....	114
EK 6: Hattuşa Yerleşkesi.....	115
EK 7: M.Ö. 2100-2000 Alacahöyük Güneş Kursları	116
EK 8: I. Hattuşili'nin Güneydoğu Seferine Ait Akkadça Tablet.....	117
EK 9: Hitit Kralı II. Murşili ve Kraliçe Gassulavya'nın Ortak Mühürlerinin Baskısı	118
EK 10: IV. Tuthaliya'nın Kabartması	119
EK 11: IV. Tuthaliya'ya Ait Mühür Baskısı	120
EK 12: Kadeş Antlaşması'nın Kopyası Çorum/Boğazköy	121
EK 13: Boğazköy, Kral Kapısı'nın Sol İç Kısmından Hitit Savaşçı Figürü	122
EK 14: Hitit Dönemi Kral Mühürlü Toprak Bağış Belgesi (Hattuşa).....	123
EK 15: Kuzey Avrupa'da Bir Köle Pazarı	124
EK 16: Bizans Topraklarında Bir Köle Pazarı	124
EK 17: Kölelerin Günlük Çalışmalarına Ait Bir Gravür.....	125
EK 18: Hititlerde Sosyal Tabaka Piramidi	125
EK 18: Hitit Kralları Listesi	126

GİRİŞ

I. Hitit Çağında Anadolu Coğrafyası

Hititlerin Anadolu'ya hangi coğrafyadan ve hangi göç yolunu kullanarak geldikleri konusunda farklı iddialar bulunsa da, M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da büyük bir medeniyet kurdukları kesindir. Anadolu yarımadası Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği noktada yer aldığından, bin yıllar boyunca kıtalararası kitlesel göçler için doğal bir köprü işlevi görmüştür. Anadolu'nun yeryüzü şekilleri, akarsuları ve iklim şartları, Anadolu tarihinin meydana gelmesinde büyük rol oynamıştır. Şöyle ki; Anadolu'nun kuzeyden ve güneyden sıradağlarla kuşatılmış olması ve pek az yerden geçit vermesi, bu yönlerden yapılan göçlere imkân tanımamıştır. Batıdaki yaylalar, alçalarak, Ege Denizi ve Akdeniz kıyılarına ulaşan vadiler şekline dönüşmektedir. Orta bölümlerdeki daha kurak yaylalarda ise, kış ile yaz arasındaki ısı ayrılıklarının çok olduğu bozkırlar vardır ki, bunlar kırsal göçebe ekonomisine son derece elverişli topraklardır. Bu sebepten söz konusu coğrafyada siyasi varlıklarını uzun süre koruyabilen pek çok ülke mevcuttur.

Hititler, sadece Anadolu'ya geldikleri vakit değil, takip eden süreçte de azınlıkta dırlar. Buna karşılık Orta ve Kuzey Anadolu'da, kendilerinden önce kurulmuş bulunan küçük kent devletlerini yönetenlerin her türlü silahı kullandıkları ve imal ettikleri; zengin ve etrafı surlarla çevrili, korunaklı kentlerde oturdukları bilinmektedir. Bu nedenle, sayıca daha az olan Hitit göçmenlerinin gelerek söz konusu coğrafyada var olan kentleri yakıp yıkmaları çok mümkün görünmemektedir. Onların başarısı, yerli uygarlığı kabul etmeleri ve buna uyum göstermeleri, sonra da kendi katkılarını yapmaları olsa gerektir. Elde edilen bulgulara göre, Orta Anadolu'da, her Eski Bronz Çağı kenti veya köyü üzerinde bir Hitit kenti, bir Hitit köyü kurulmuştu (Okur, 2006: 5-6). Hititlerin nereden geldikleri konusunda çeşitli görüşler vardır. Bu varsayımların kaynağını, 1906 yılında Boğazköy'de başlatılan, günümüzde de devam eden arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan, çivi yazısı ile yazılmış 10.000'den fazla kil tablet oluşturmaktadır (Aktüre, 1997; 134). 2000'li yıllar itibariyle elde edilen bulgular neticesinde, Hititlerin Karadeniz'in batı ucundan güneye doğru ilerleyip İstanbul

Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya girdikleri en yaygın görüş halini almıştır (Lloyd, 2000; 28).

Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'nun bilinen halkları; Hattiler, Luviler, Hurriler ve Anadolu'ya ticaret amacıyla gelen Asurlulardır. İşte bu dönemde bu kavimlere Anadolu'ya yeni gelen ve Anadolu'da tarih devirlerini başlatacak olan Hititler de katılır (Özçelik, 2002: 79). Hititler, Anadolu'ya geldikten sonra, başlangıçta küçük kent devletleri halinde yaşamışlardır. Asur metinlerinde adı geçen Hattuşa da, bu küçük kent devletlerinden biridir. Hititlerin izlerine öncelikle Neşa'da, yani bugünkü Kültepe'de rastlanmaktadır. Anadolu'ya gelen Hititler kısa sürede Kızılırmak kavisi içine yerleştikleri gibi bölgedeki Hatti şehirlerini ele geçirmişler veya yeni şehirler kurmuşlardır. Daha sonra o güne kadar küçük krallıklar biçiminde yönetilen Anadolu'da bu beylikleri bir otorite altında birleştirme gayreti de yine ilk dönem Hititlerinden olan Neşa Kralı Pithana ile onun oğlu Kuşşara Kralı Anitta tarafından gerçekleştirilmiştir. Hint- Avrupa dil topluluğundan olan Hititler'in M.Ö. 2200-2000 tarihlerinde Anadolu'ya gelmeye başladıkları ve M.Ö. 2000-1700 tarihleri arasında Hatti, Hurri, Kaşka gibi yerli beyliklerle siyasi ilişkiler yaşadıkları bilinmektedir. Bu çekişmeler sonucunda devlet kurma yoluna girmişlerdir.

Anadolu coğrafyasında uzun süre varlığını koruyan memleketlerden, Güneybatı Anadolu'ya yönlendirilen Arzava Memleketleri, Hitit Devleti'ne bağlı ve onun komşusu olan memleketlerden müteşekkildi. Bunlar sırasıyla: Arzava, Hapalla, Mira-Kuvalya, Pala, Lukka, Seha Nehri Ülkesi, Appaviya, Vilusa, Zippasla ve Harriyati Dağlık Memleketleri'dir. Arzava olarak anılan bölge, Hint-Avrupa halklarının, Hititçeye yakın bir dil konuşan Luviler'in merkezi konumundadır. Hitit Krallık Dönemi'nin başlarında kendisine bağlı küçük krallıklarla birlikte oldukça güçlü bir krallık olarak görülen Arzava Ülkesi, II. Murşili'nin başarılı seferinden sonra yapılan vasallık antlaşmaları sayesinde küçük bölgelere bölünerek Hitit Krallığı'na bağlı hale gelmiştir (Memiş, 2007a; 106).

Aşağı Ülke'nin Arzava, Tuvanuva Bölgesi ve Konya Ovası-Tuz Gölü arasındaki bölge olduğu yönünde pek çok araştırmacı fikir birliğindedir (Macqueen, 2001; 40). Bu yüzden Aşağı Ülke, Anadolu'nun güneybatısındaki Arzava ve batıda ayaklanabilecek diğer vasal devletlere karşı bir savunma bölgesi olarak işlev görmüştür. Bu amaçla da

askeri bir karargâhın kurulduğu bir bölge olmuştur. Aşağı Ülkenin, Muşili'nin hâkimiyetinin geri kalan döneminde, kral tarafından tayin edilen yerel bir yöneticinin idaresi altında, kesin olarak Hitit topraklarında kaldığı bilinmektedir. Aşağı Ülke içerisinde pek çok yerleşme olduğu Hitit çivi yazılı belgelerinden anlaşılmaktadır. Bunlardan biri ve en önemlisi kuşkusuz Hititlerin belli bir süre başkentliğini yapmış olan Tarhuntaşsa'dır.

Yukarı Kızılırmak'tan Fırat'a kadar uzanan alanda Yukarı ülke olarak bilinen, idari ve dinsel merkezi Samuha'da bulunan tampon bölge yer alıyordu. Macqueen, 2001;59). Bu bölge kimi araştırmacılara göre (Cornelius, Garstang-Gurney, Danmaniville, Göetze) Kızılırmak; kimine göre de (Alp, Güterbock, Oransay, Kosay) Fırat üzerindedir. Bugünkü Divriği ya da ona yakın bir yer de olabilir. Alp'e göre Samuha, İşuva ülkesinin kuzeyinde Pertek ile Murat suyunun batı Fırat'a karıştığı yerde olmalıdır. 1952'de bu çevrede yaptığı gezide Murat suyunun gemi (kayık-sal) ile erzak nakline elverişli olduğunu bizzat görmüştür (Koşay; 1972; 465). Stratejik açıdan Yukarı ülke hayli önemliydi. Çünkü onun düşmesi Sivas'tan Malatya ovasına giden yolu düşman saldırısına açık hale getirirdi. Oysa bu yol Hititler için Kuzey Suriye'ye giden önemli bir rotaydı. I. Muşili döneminden Şuppiluliuma dönemine kadar o bölgeyle tek iletişim yolunu sağlıyordu.

Bilindiği gibi, M.Ö. 2000 yılları öncesinde Anadolu'da oturan halk olarak Hattiler vardır. M.Ö. 2. binyıldan itibaren de bu halka Hitit, Pala, Lukka, Luvi gibi Hint-Avrupa dili konuşan halklar katılmıştır. Bunlardan Hititler, M.Ö. 1700'lü yılların başlarında Orta Anadolu'da siyasi birlik kurarak kısmen Anadolu'ya hâkim olmuşlardır. Daha sonra kısmen, Hattiler'in ortadan kaybolduğu ve Anadolu'nun Hurriler dışında, dışarıdan gelen Hint-Avrupa kökenli halklar tarafından işgal edildiği kabul edilmiştir.

Yukarı Ülke'de Doğu Anadolu'ya yönlendirilen Azzi-Hayaşa Memleketi ile bugünkü Elazığ civarında, Fırat nehrinin bir kolu olan Murat suyunun güneyinde yer alan İşuva ülkesi vardır.

Bugünkü Çukurova'da Kizzuvatna Krallığı vardır. Bu bölge, Hititler ile Hurri-Mitanni ve Kuzey Suriye arasında tampon bir bölge görevi görüyordu. Hititlerin en önemli merkezlerinden biri olan Kummanni de Kizzuvatna'nın bir şehridir.

Bugünkü Karadeniz Bölgesi'nde ise, her an için isyana ve Hitit topraklarına karşı saldırıya hazır bulunan Kaşkalar yer alıyordu. Bunlar, Karadeniz Bölgesi'nin belli bir kesiminde yaşamıyorlardı. Dağınık boylar halinde hemen hemen her tarafına yayılmışlardı. M.Ö. 2. Binyılda Anadolu'da büyük bir siyasi güç olarak ortaya çıkan Hitit Devleti, etrafını çevreleyen dağınık haldeki barbar kabilelere karşı sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu kavimlerin bir kısmını antlaşmalar yoluyla ya da akrabalık bağları ile tabiiyetine almıştır. Bazı kavimleri kontrol altına almakta epeyce zorlanmış, bazılarını ise hiçbir şekilde kendisine bağlayamamıştır. Hititlere hiçbir zaman baş eğmeyen kavimlerden birisi de Karadeniz Bölgesi'nde kabileler halinde yaşayan Kaşkalar'dır.

Kuzeybatı Anadolu bölgesinde, yani Marmara denizinin güney kıyısında, Aşşuva ülkesi vardı. Yine aynı bölgeye yakın bir yerde Masa-Karkisa ülkesi yer almaktaydı.

Bütün bunların sonucunda yeniden bir Hitit haritası yapılacak olursa; Orta Anadolu'ya Hitit ülkesinin çekirdek sahasını, Kuzey Anadolu Bölgesi'ne Kaşkalar'ı, Kuzeydoğu Anadolu'ya Yukarı ülkeyi ve Çukurova'ya Kizzuvatna'yı, Yine Orta Anadolu'ya Hatti topraklarının bir uzantısı olan Aşağı Ülke'yi, Güneybatı Anadolu Bölgesi'ne Arzava Memleketleri'ni yerleştirmek mümkündür (Bülbül,2006).

II. Hititlerin Menşei

M.Ö. 2. bin yılın başlarında, Asur Ticaret kolonileri zamanında Anadolu'da varlıkları bilinen Hititlerin, bu topraklara nereden ve ne zaman geldikleri tam olarak bilinmemekle birlikte bu konuda akademik çevrede görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Genel kanı ise bu halkın Anadolu'ya kuzeyden Kafkasya üzerinden geldikleri yönündedir (Macqueen, 2001: 27).

Anadolu'nun M.Ö. 2. binin ilk yüzyıllarının etnik yapısı ana hatlarıyla şöyledir; Orta ve Kuzey Anadolu'nun, yani Kızılırmak'ın çevrelediği bölgenin Hatti halkları tarafından iskân edildiği görülür. Hatti, üzerine Hititlerin temel attığı ve onlardan özellikle kült alanında birçok öğeyi ödünç aldığı alt yapıyı temsil eder. Daha sonra kısmen, Hattilerin ortadan kaybolduğu ve Anadolu'nun Hurriler dışında, dışarıdan gelen

Hint-Avrupa kökenli halklar tarafından işgal edildiği kabul edilmiştir. 1900'lü yılların sonlarında yapılan araştırmalar sonucunda Hint-Avrupalıların dışarıdan gelmedikleri, fakat başlangıcından beri, yani hiç olmazsa Neolitik devirden beri Anadolu'da oldukları ve tarımın geliştirilmesi ve yayılması nedeniyle Boğazlar üzerinden Avrupa'ya kadar tedricen ulaştıkları ileri sürülmüştür (Bilgi, 1998: 67). Yıllarca yapılan araştırmalarda Hititlerin Anadolu'ya nereden geldikleri konusunda çeşitli görüşler öne sürülmüş, ancak geldikleri anavatanlarından çivi yazısından başka bir kültür, sanat ve gelenek getiremedikleri konusunda hemfikir olunmuştur (Uçankuş, 2000: 365).

Bu hususta ortaya atılmış farklı görüşlerden bazıları şu şekildedir; en çok kabul gören yorumlardan birisi, Hititoloji'nin başlangıç safhalarında bütün Hint-Avrupalı kavimler gibi, Hititlerin de Batıdan, Boğazlar üzerinden Anadolu'ya gelmiş oldukları şeklindedir. Zira S. Lloyd, Hititler'in Karadeniz'in batı ucundan güneye doğru ilerleyip İstanbul Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya girdikleri konusunda çok az kuşku duyulduğunu ifade eder (Lloyd, 2007; 28). Öte yandan E. Cavaignac da yine Hititlerin, İtalikler ve Keltler gibi Hint-Avrupalı kavimlerin Batı grubuna mensup olduklarını söyledikten sonra, bunların "Anadolu'ya Kafkaslar üzerinden olmaktan ziyade, Bosphor (Boğazlar üzerinden) yolu ile gelmiş olduklarını" ifade ile Hititlerin Anadolu'ya geliş yolları hakkındaki eski görüşü kabul etmektedir (Kınal, 1951; 353). İnceleyenlerin bu husustaki delilleri Hitit göçlerini, daha yakın çağlarda malum olan Akalar, Frigler ve Galatların göçleri ile mukayese etmekten ibarettir. Bir kısım bilim adamlarına göre ise Hititler Anadolu'nun yerli kavimleri arasında yer almaktadır. Bu görüşü müteakip, yalnız filolojik incelemelere dayanarak Hititlerin Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girmiş oldukları ve bir müddet Yeşilirmak havzasında oturduktan sonra daha Batıya, Kızılırmak kavsine içine geldikleri şeklinde bir görüş ortaya atılmıştır. Fakat bu fikri destekleyen arkeolojik deliller henüz mevcut olmadığı gibi, özellikle Yeşilirmak bölgesinde (Erzurum civarındaki küçük Karaz höyük sondajından başka) kazı yapılmamıştır. Hititlerin Anadolu'ya Kafkaslar üzerinden gelmiş olduklarına dair delilleri ortaya koyan isim F. Sommer'dir (Kınal, 1951; 353). E. Akurgal da bu görüşe katılanlar arasındadır. Akurgal'a göre Anadolu tarihi bütünüyle gözden geçirilirse görülecektir ki; yarımada dışarıdan gelen yabancı kavimler, hangi ülkelerden gelmişlerse onların özelliklerini korumuşlar ve kurdukları devletler son bulunca, hangi yönden gelmişlerse oraya doğru geri çekilmişlerdir. Helenler, Frigler ve Keltler Batı'dan

gelmişler ve tarihleri boyunca Batılı özelliklerini korumuşlar, bunlardan Frigler siyasi varlıkları son bulunca geliş yönlerine doğru geri çekilmişlerdir. Bunun gibi Doğu'dan gelen ve Avrupa'ya yayılan Osmanlı Türkleri imparatorluk son bulunca geriye, Anadolu'ya göç etmişlerdir. Hititlerin de çöktükten sonra Suriye yörelerine dönmeleri, Hint-Avrupalıların asıl yurtları olan kuzey bölgelerinden Anadolu'ya doğudan, yani Kafkasya'dan gelerek Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uzunca bir süre kaldıklarına, sonra Orta Anadolu'ya yerleştiklerine işaret etmektedir (Akurgal, 1998; 35).

Son zamanlarda ise Kuzey Suriye'deki yeni kazı neticelerine dayanarak Hititlerin Orta Anadolu'ya yerleşmeden evvel Münbit Hilal¹ bölgesinde oturdukları ve Kirbet Kerak denilen kapların bu kavimlere ait olabileceği faraziyesi ortaya kondu. Bu faraziyelerden hangisinin daha doğru olduğu söylenemez, çünkü delil yoktur. Fakat Hititlerin, Asurlu kolonistlerin kullandıkları eski Asur çivi yazısını değil de, III. Ur Sülalesi zamanındaki çivi yazısını kullanmaları dikkatle yorumlanması gereken bir noktadır. Buna göre ya Hititler hakikaten III. Ur sülalesi zamanında daha güneyde, yani Kuzey Mezopotamya'da bulunuyorlardı veyahut III. Ur Sülalesi Anadolu'da yazısını yayacak kadar uzun bir zaman hâkim olmuştu (Bozca, 2010: 16).

Hititler, kendilerine ait maddi kalıntıların bulunması ve onlarla eşitlenmesinden önce, çözülen Eski Mısır ve Babil yazılı kaynaklarından tanınıyorlardı. Ama 19. yüzyılın ortalarına gelinceye kadar onlarla ilgili hemen hiçbir bilgi mevcut değildi. Ancak geçen yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Suriye'de keşfedilmeye başlanan Hitit veya daha doğrusu Luvi hiyeroglif kitabeleri; Babil ve Mısır kaynaklarında geçen Hitit kavminin önemini artırmaya başladı. Ancak çok sonraları araştırmacıların dikkati Hititlerin merkezi konumunda olan Orta Anadolu'ya çevrildi ve burada Hitit Başkenti Boğazkale-Hattuşa ve diğer merkezlerde yazılı anıtların keşfiyle, Hititlerin bir Kuzey Suriye Filistin kavmi değil, bir Orta Anadolu kavmi olduğu anlaşıldı.

Eldeki bu verilere rağmen netice itibariyle Hititlerin nereden geldikleri meselesi henüz halledilememiş ancak elimizdeki yazılı vesikaların tetkiki, bu kavmin en eski

---

¹ Batılıların “Fertile Crescent” dedikleri “Münbit Hilal” adıyla meşhur Mezopotamya, Suriye, Filistin ve bunlara bitişik çöllerden oluşan hilal biçimindeki bölge, oldukça verimli bir alandan oluşur. Güneyde Arabistan Çölü ile kuzeyde Doğu Anadolu dağlık bölgesi arasında yer alır. Eski Babil toprakları ile hemen yakınındaki Elam'dan (bugün İran'ın güneybatısı) Dicle ve Fırat ırmakları ile Asur topraklarına kadar uzanır. Zağros Dağlarından, batıda Suriye üzerinden Akdeniz'e, güney yönünde de Filistin'in güneyine kadar olan toprakları içine alır. Mısır'ın Nil Vadisini de bu bölge içine sokanlar vardır (Fıglalı, 2013: s.10).

Hint-Avrupa kavimlerinden olduğunu ortaya koymuştur. Bunlardan dolayı da Hititlerin menşeinin tayini Ari kavimlerin menşei meselesinin haline bağlıdır (Bozca, 2010: 17-18).

III. Hitit Siyasi Tarihi

Hititlerin krallığı, M.Ö. 17. yüzyılın ilk yıllarında, Orta Anadolu platosunda, Hatti Ülkesi denilen yerde doğmuştur. Hititler Anadolu'da önce beylikler halinde, sonra bir krallık, daha sonra da bir büyük krallık kurarak yaşamış bir ulus ve devlettir (Akurgal, 1998: 145). Tarihi boyunca, imparatorluğun dini ve idari başkenti, Hattuşalı (Boğazköy-Boğazkale) bir hanedan tarafından yönetilmiştir. Var olduğu tarihlerde Ön Asya coğrafyasının siyasi güçlerinden birini teşkil eden Hitit Devleti, Orta Anadolu'da Hattuşa'yı ve Şapinuva'yı başkent yaparak, çağına damgasını vuran bir devlet kurmuştur. Hitit krallığı takriben M.Ö. 1650² yılında, Orta Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içinde kurulmuştur. Kuruluşundan yıkılışına kadar geçen yaklaşık 500 yıllık süre içinde, yani Orta ve Geç Bronz Çağı denilen dönemde, Hititler, Anadolu'nun büyük bir bölümünü kapsayan ve buradan Kuzey Suriye'ye oradan da Mezopotamya'nın batı eteklerine ve Kıbrıs'a kadar uzanan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır (Bryce, 2002: 24). Tarihsel süreçte genel itibariyle yeni kurulan devletin, bir öncekilerin kalıntıları üzerine yükseldiği görüle gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Hitit Devleti'nin bir istisna teşkil ettiği görülür, çünkü Hititler'in kuruluşu esnasında pek çok yerli Anadolu kentinin tarih ve coğrafya sahnesinden silinmesi söz konusudur. Hitit yayılmacılığı ile kentler yakılıp yok edilmiş ve tamamı cezalandırılmışlardır. Anadolu, Hitit devleti kurulmadan önce büyük prenslikler şeklinde gelişme göstermiş olup bu durumda, güçlü bir krallığın kurulması yönünde ilk adımı teşkil etmişti. Daha sonra bu beyliklerin birbirleriyle yaptıkları savaşın sonunda Hattuşa'da Eski Hitit Krallığı kurulmuştur (Akurgal, 2002: 53). Hitit siyasi tarihinin ana hatlarına geçmeden evvel, Hitit kral listesine göz gezdirmek yerinde olacaktır.³

Araştırmacılar ekseriyetle Hitit tarihini iki ya da üç ana evreye ayırmaktadırlar. Bunlar büyük ölçüde keyfi ayırımlardır ve bir dönemin nerede başlayıp nerede bittiği

² Bryce'in kullandığı kronoloji esaslarına göre değerlendirilmiştir.

³ Bilinen Hitit krallarının kronolojik sıralaması için bkz EK:1.

konusunda ciddi görüş ayrılıkları mevcuttur. Bunlar içerisinde ele aldığımız ve kronolojisinden faydalandığımız Bryce, modern yaklaşıma uygun olarak Geç Bronz Çağı uygarlığını iki evreye ayırarak incelemektedir: Eski Krallık Dönemi (M.Ö. 1400'e kadar) ve Yeni Krallık Dönemi (1400'den 12. yüzyılın başlarına kadar). Kimi zaman İmparatorluk olarak bahsedilen Hatti Krallığı, ikinci dönemde bütün Yakın Doğu'da gücün ve nüfuzun zirvesine ulaşmıştır. Söz konusu dönemde ülke hükümdarı dünyanın en büyük krallarından biri sayılmakta ve Mısır, Babil, Mitanni ve Asur krallarıyla eşdeğer kabul edilmektedir (Bryce, 2003; 25).

Eski Krallık Dönemi: Kuşşara Krallığı ile başlayan Hitit siyasi tarihi, Hitit tahtına geçen Puşarumma sülalesinden gelen krallarla devam eder. Bu sülaleden bahseden en eski vesikalardan biri, Hattuşa arşivinde bulunan, I. Hattuşili'nin vasiyetnamesidir. Bu vesikadan anlaşıldığına göre, Puşarumma'nın iki oğlu arasında geçen taht mücadelesi sonucu Labarna tahtı ele geçirmiş ve Labarna, Hattuşa kentini aldıktan sonra "Hattuşili" lakabını alarak Hitit Devleti'ni kurmuştur. Kısaca Labarna Orta Anadolu'nun siyasi hâkimiyetini yeniden kurmuş ve Hitit Devleti'ni büyük bir güç haline getirmiştir (Memiş, 2007: 37). Labarna da kendisine I. Hattuşili'yi halef yapmış ve kendisinden sonra yönetme yetkisi ona geçmiştir.

I. Hattuşili Dönemi; Hatti dilinde "Labarna" unvanını ilk taşıyan ve Hititlerin ilk kurucusu sayılan I. Hattuşili'dir. "Labarna" Hatti dilinde hükümdar anlamına gelmektedir. Boğazköy'de 1957 yılında Büyükkale K yapısında ele geçen iki dilli bir metinden, Hattuşa'da kurulan bu krallığın ilk hükümdarının I. Hattuşili olduğu anlaşılmaktadır. Aslı Akkadça olan metin şöyle başlamaktadır: "Büyük Kral Tabarna, Tavananna'nın erkek kardeşinin oğlu, Hattuşa'da kraldı." Hititçe çevrisinde ise şöyle denmektedir: "Büyük Kral Hattuşa Kralı, Kusarsalı adam, Tabarna Hattuşili, Hattuşa ülkesinde kraldı." I. Hattuşili bugün Çorum sınırlarında kalan Boğazköy/ Hattuşa'da Hitit krallığını kurduktan sonra, hızla krallığını genişletmeye ve politik birlik sağlamaya koyulmuştur. I. Hattuşili, tarihi belgelerden anlaşıldığına göre saltanatın ilk yıllarını Kuşşara'da geçirmiştir. Hititler daha I. Hattuşili döneminde bile Halep'e kadar akınlar yapmışlardır. Bu akınlar daha çok yağma amaçlı yapılmış akınlar olmuştur (Akurgal, 1998: 57). Daha sonra bu hükümdar Hattilere ait olan Hattuşa şehrine yerleşmiş, kendisine de Hattuşili denmiştir. I. Hattuşili'nin siyasi faaliyetlerini anlatan en güzel vesika Telipinu Fermanı'dır. Bu ferman, devletin kuruluşundan, I. Hattuşili zamanına

kadarki dönemlerde gerçekleşen hadiseleri anlatmaktadır. Eski Krallık Dönemi olaylarını gözler önüne sunan ferman Eski Anadolu tarihi için de önem taşımaktadır. I. Hattuşili zamanında Anadolu’da Hurri istilası hüküm sürerken, hükümdar Arzava ve Halep seferleriyle hem Hurri saldırılarına karşı koyup mücadele etmiş, hem de devletin ekonomisini geliştirmiştir. Akdeniz ticareti için önemli olan Walma’yı topraklarına katıp Halep’i de alan Hattuşili, böylelikle Kuzey Suriye ile Akdeniz bağlantısı sağlanmış oluyordu (Memiş, 2007a; 76). I. Hattuşili, söz konusu toprakları siyasi ve ekonomik anlamda kontrol edebildiği dönemlerde güçlenmiş, başarılı olamadığı dönemlerde ise zayıflamıştır. Seferlerini Kuzey Suriye üzerine yapan I. Hattuşili’nin, isyan eden beyler ve şehirleri üzerine giderken, işgal edilen topraklara Hititleri yerleştirerek, kolonizasyon faaliyetlerini yerine getirdiği de bilinir. Öte yandan Hititler’in, Kuzey Suriye ve Hurrilere karşı yaptıkları seferlerde buradaki uygarlıklardan da etkilendiklerini kabul etmek gerekir. Örneğin Eski Babil çivi yazısı o dönemdeki seferler sonucu Anadolu’ya getirilmişti ve dili Akatça olarak yazılmaktaydı (Altunkaya, 2007: 10). I. Hattuşili’nin Akatça ve Hititçe olmak üzere iki dilde yazılmış vasiyetnamesinde, bir taraftan Hitit Devleti’nin ilk kralları hakkında, diğer taraftan bizzat I. Hattuşili’nin icraatları hakkında bilgiler edinmemiz mümkündür. Bu vesikaya göre Kuşşara’da hastalanan I. Hattuşili, açıklanmayan bir sebeple Huzziya’yı veliahtlıktan azlederek, yerine küçük oğlu I. Murşili’yi tayin etmiştir. Bu dönemde Hattuşili’nin veliahdı başkaldırmış, ancak dirayetli kişiliğe sahip olan Hattuşili duruma el koymuş ve veliaht olarak seçilen yeğenini Hattuşa’dan uzaklaştırarak evlat edindiği torunu Murşili’yi tahta çıkarmayı başarmıştır. I. Hattuşili’nin, Halep seferi esnasında mı, yoksa vasiyetnamede belirttiği gibi hastalıktan mı öldüğü meçhuldür. Birinci ihtimal yani Halep seferi sırasında öldüğü akla daha yatkındır. Zira Halep antlaşmasının Hititçe nüshasında “Murşili Halep şehrine giderek babasının intikamını aldı” şeklindeki kayıt bize, I. Hattuşili’nin bu sefer esnasında ölmüş olabileceğini ve oğlu I. Murşili’nin babasının intikamını aldığını düşündürmektedir (Kınal, 1991: 87). I. Hattuşili’den sonra başa geçen kral, I. Murşili olmuştur.

I. Murşili; I. Hattuşili’nin torunudur. Veliahtlıktan azledilen Prens Huzzia’nın yerine Hitit tahtına oturmuştur. I. Hattuşili O’na Kuzeyde Karadeniz’den, güneyde Halep’e, doğuda Fırat’tan batıda Ege Denizi’ne kadar uzanan bir devlet bırakmıştı. I. Murşili sadece bu sınırları muhafaza etmekle kalmadı, isyan eden Halep Krallığı’na son

verdiği gibi, o zamanki dünyanın en büyük kültür merkezi olan Babil'i de zapt ederek buradaki bilim adamı, sanatkâr, kâtip ve mimarları beraberinde Hattuşa'ya getirdi. Hatta o kadarki I. Murşili'nin Babil seferi dönüşünde, Babil'in baş tanrısı Marduk'u bile yanında taşıdığı bilinmektedir. I. Murşili'nin Babil seferi, Hitit tarihi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu sefer sonrası, Hitit kültürü eski Mezopotamya medeniyeti ile doğrudan temasa geçmiş oluyordu. Bu temasla beraber, Hititler'in sanatında, edebiyatında ve dininde, çok fazla Babil tesiri oluşmuştur. I. Murşili'nin Babil'i fethinin, o zamanki Ön Asya dünyasında büyük yankılara yol açtığı, konuyla alakalı neredeyse tüm kaynaklarda karşımıza çıkmaktadır. Bu fetih Babillileri de şaşırtmış olmalı ki Babilli kâtipler "Hattili geldi, Babil'i aldı" diye yazmışlardır. Bu parlak zafere rağmen I. Murşili Babil'den Hattuşa'ya döndükten kısa bir süre sonra, bir saray entrikasına kurban gitmiş ve öldürülmüştü. Murşili'nin uzun süren yokluğundan kaynaklanan siyasal sıkıntı söylentileri onu çabucak başkente dönmek zorunda bırakmıştır. Telipinu Fermanı'nda I. Murşili'yi, eniştesi Hantili'nin öldürdüğü yazılıdır. Eniştesi Hantili ve onun kayınbiraderi Zidanta tarafından öldürülen Murşili'nin boşalttığı tahta Hantili'nin geçmesiyle Puşarrumma sülalesi sona ermiş ve yerine bir Kargaşa Dönemi başlamıştır (Memiş, 2007: 86).⁴

Kargaşa Dönemi olarak addedilen ve Kral Telipinu ile devam eden dönemde Hitit tahtına sırasıyla; I. Hantili, Zidanta, Ammuna ve I. Huzziya geçmiştir. I. Murşili'nin ölümünden Telipinu'nun idaresine kadar geçen zaman Hitit Devleti'nin büyük iç sıkıntılar geçirdiği kanlı bir devirdir. Bu devirde hemen her kral, selefini öldürerek tahta geçmiştir. Daha sonra başa geçen Telipinu (M.Ö. 1525–1500) bu cinayetleri anlatan olayları, ünlü Telipinu Fermanı'nda işlemiştir. Bu iç sıkıntılardan fırsat bilen Hurriler'in, Hantili zamanında yeniden Anadolu'ya karşı hücumla geçtikleri görülür. Telipinu Fermanı'na göre; Hantili'nin Hurri taarruzunu önlemek için yaptığı seferde kraliçe Harapşili ile oğullarından biri Hurriler'e esir düşmüş ve götürüldüğü şehirde öldürülmüştür. Bu felaketler sürerken Hantili yaşlandığında öz oğlu Zidanta'nın hazırladığı bir suikast sonucu öldürülmüştür. Zidanta zamanında da, Hurri istilası, bütün şiddetiyle devam etmiştir. Alalah vesikalarına göre, bu sırada Halep şehri, Hurriler tarafından zapt edildiği gibi, Çukurova'da da Hurriler tarafından Kizzuwatna krallığı kurulmuştur. Hitit kralı Zidanta, Kirzzuwatna kralı ile barış yapmak zorunda kalmış ve Zidanta da öz oğlu

⁴ Hitit Devleti'nde taht kavgalarının yaşandığı ve devletin iç karışıklıklara sürüklendiği bir devri ifade eden bu dönem, Ekrem Memiş tarafından "Gasp Krallık Dönemi" olarak da adlandırılmaktadır.

Ammuna tarafından öldürülmüştür. Ammuna zamanında ülkenin başına birçok felaketin geldiği, birçok ülkenin ona düşman olduğu ve seferlerin tümünde başarısız olduğu görülmektedir. Telipinu, Ammuna'yı "felaket hükümdarı" olarak göstermektedir. Ammuna'dan sonra, saray muhafızlarının başı Zuru'nun kendi oğlu altın mızrak adamı olan Tahurvaili'yi gönderdiği ve onun Tittiya'yı ve oğullarını ailesi ile birlikte öldürdüğü, kurye (haberci) Taruğu'yu gönderip onun da Hantili'yi ve çocuklarını öldürdüğü belirtilmektedir. Bu cinayetlerin ardından Huzziya krallığı devralacaktır. Huzziya'nın kral olduktan sonra en büyük kız kardeşi İştariya ve onunla evli olan eniştesi Telipinu'yu öldürme amacından söz edilmektedir. Ancak olayı öğrenen Telipinu muhtemelen zorla tahta geçmiş ve Huzziya ile erkek kardeşlerini sürmüştür. Telipinu, fermanın giriş kısmında taht kavgalarını anlattıktan sonra kendi icraatlarından bahsetmektedir. Telipinu'nun en önemli icraatı, Hitit kral ailesi için bir veraset kanunu derlemesidir. Bu suretle ilk olarak içeride asayiş ve birliği temin eden Telipinu, daha sonra memleketi dış düşmanlara karşı korumaya çalışmıştır. Hitit yasalarının da onun döneminde yazılı hale getirildiği bilinir. Ayrıca Kizzuwatna kralı İşputağu ile anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu, Hititlerin imzaladıkları ilk antlaşma olacaktır. Bu anlaşmanın metni günümüze kadar ulaşmadığından muhtevası hakkında bilgimiz yoktur.

Telipinu'dan sonra başa sırasıyla Alluvamna, II. Hantili, II. Zidanta, II. Huzziya geçmişlerdir fakat Telipinu'nun ölümünden, Yeni Devlet'in kurucusu II. Tuthaliya iktidarına kadar geçen ve Orta Hitit Devleti olarak adlandırılan sürede yaşadığı kabul edilen Hitit krallarının icraatları hakkında yeterince bilgimiz yoktur. Bunun nedeni, söz konusu dönem hakkında bilgi veren yazılı kaynaklarının azlığıdır. Bu dönemde belgelerin azlığının bir sebebi de Mitanni göçleridir. Telipinu'nun ölümünden sonra bütün Ön Asya karanlık bir döneme girmiştir (Bozca, 2010: 32-33).

Yeni Krallık Dönemi: II. Tuthalya ile başlayan Yeni Hitit Devleti, I. Şuppiluliuma ile bir imparatorluk haline gelmiştir. Hurriler, Mitanniler'in öncülüğünde Kuzey Suriye'yi ele geçirdiler. Halep bir süre Mitannilerin elinde kaldı. Aynı dönemlerde Hititlerin batı sınırı da tehlike altındaydı. Ahiyavva kralı Attarissiya, Arzava kentlerinin çoğunu ele geçirmişti. Kaşkalar ise bu dönemde Hititleri devamlı düzenledikleri seferlerle zor durumda bırakıyorlardı. Böyle bir dönemde Hititler'in başına geçen II. Tuthalya ile devlet toparlanmaya başlamıştır.

Kaybedilmiş kraliyet topraklarının geri alınması için harekete geçen II. Tuthalya'nın yıllıklarında; Assuva (Balıkesir-Bursa-Çanakkale) kralının yenilgiye uğratıldığı, aynı belgede yine Assuva memleketinin ele geçirildiği yazılıdır. II. Tuthalya çok sayıda askeri sefer düzenleyerek egemenlik alanını genişletmiş, özellikle de Kuzey Suriye'nin ele geçirilmesi devlet politikası haline gelmiştir. Böylece Kuzey Suriye üzerindeki hâkimiyet mücadelesi Mitanni Devleti ile Hitit Devleti'ni karşı karşıya getirmiştir. Bu dönemde Mitanniler ile Mısırlılar arasında bir antlaşma imzalandığı, Mitanniler'in başındaki I. Artatama ile Mısır firavunu IV. Tutmosis arasında da akrabalık bağı kurulduğu bilinir. Mitanniler bu sayede güçlerini arttırmışlardır. Yine bu dönemde bölgede olan Hititlilere bağlı bazı prensliklerin Mitanniler tarafına geçmesi söz konusudur. Fakat bu savaş ta Hititler lehine sonuçlanmıştır. Netice olarak II. Tuthaliya döneminde Hitit Devleti yeniden toparlanmaya çalışmıştır diyebiliriz.

I. Arnuvanda Dönemi; II. Tuthaliya'nın ölümünden sonra tahta geçen halefi I. Arnuvanda zamanında, Kaşkalar'ın kuzeyde bulunan birçok Hitit kentini istilâ ettikleri bilinir. I. Arnuvanda, Hitit Devleti'nin başına geçtiği zaman, devletin durumu kötüye gitmekteydi. Bu dönemde Hitit Devleti, Kuzey Suriye üzerindeki egemenliğini yeniden Mitanni Devletine kaptırmıştır. Söz konusu durumun sebebi, Hititlerin kuzey doğusunda bulunan Kaşkalar'ın Hitit memleketine yeniden saldırmasıdır. Kabileler halinde yaşayan Kaşkalar, Hatti memleketine saldırarak, Kuzey Anadolu'da kült merkezi olan Nerik şehrini de ele geçirmişlerdir. I. Arnuvanda dönemi ile alakalı devletin idari düzeni hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla birlikte, hükümdarın üç şehirdeki makam sahiplerine bağlılık yemini ettirdiği bilinir. Ayrıca I. Arnuvanda'nın eşi olan Asmunikal, imparatorluğun en hırslı kraliçelerinden biri olarak karşımıza çıkar. Tabletlerde ve mühür baskılarında Arnuvanda'nın yanında eşi olan Asmunikal'in de adı yer almaktadır (Akurgal, 1998: 79). I. Arnuvanda'nın ölümünden sonra, karısı Asmunikal kocası için anıt mezar yaptırmıştır (Memiş, 2007: 94). Daha sonra imparatorluğun başına III. Tuthaliya ve ondan sonra da Genç Tuthaliya geçmiştir. Genç Tuthaliya'dan sonra ise İmparatorluk yönetimi Hititlerin en başarılı devlet adamı ve en güçlü komutanı olarak kabul edilen I. Şuppiluliuma'ya geçmiştir.

I. Şuppiluliuma Dönemi; Hitit Devleti'nin kaderinin yavaş yavaş değiştiği ve imparatorluğa doğru adım adım ilerlediği dönem olarak adlandırılan Şuppiluliuma'nın iktidarı M.Ö. XIV. yüzyılın ilk yarısına rastlar. I. Şuppiluliuma, II. Tuthalya'nın ikinci

veya üçüncü eşinden olan bir çocuğu olmalıdır ki, küçük yaşta gösterdiği yeteneğine rağmen tahta I. Arnuvanda geçmiştir. Bu dönemde Mitanni Devleti yıkılmış olması ile Kuzey Suriye'ye egemen olunarak devlet imparatorluğa dönüştürülmesi en önemli hadiselerdir. Veba Duaları denilen ve I. Şuppiluliuma'nın oğlu II. Murşili tarafından yazdırılmış olan metinlerden öğrenildiğine göre, I. Arnuvanda öldükten sonra yerine oğlu III. Tuthaliya geçmişti. Devlet adamlarının en ileri gelenleri ile komutanlar, genç krala sadakat yemini etmişlerdir. Yaşının küçüklüğüne rağmen yeri geldikçe komutanlık görevini üstlenerek başarısını kanıtlamış olan I. Şuppiluliuma (II.Tuthalya'nın küçük oğlu) da bu yemini edenler arasındaydı. Devletin durumu, bu şekilde devam ederken, olayların akışı birden bire değişmişti ve I. Şuppiluliuma, daha önce yaptığı bağlılık yeminini bozarak, amcası ile mücadeleye başladı. Onun, krala karşı hareket etmesi ile bütün prensler, beyler ve komutanlar ona destek çıkmış ve Genç Tuthalya'ya karşı birlik olmuşlardı. İç karışıklıklar esnasında Tuhkanti-Tuthalya öldürülmekle kalmamış, öldürülen kralın kardeşlerinden bazıları öldürülürken, bir kısmı da Alaşya (Kıbrıs)'ya sürgün edilmişlerdir. I. Şuppiluliuma, tahta çıkarak Hitit Devleti'nin daha önceki dönemde sarsılan gücünü yeniden pekiştirmekle kalmamış, devletin gittikçe bozuk bir hal almasından yararlanan düşmanlarının sürekli faaliyetlerine karşı ülkeyi imparatorluk seviyesine ulaştırmıştır. Hitit İmparatorluğunun en güçlü ordu komutanı, en başarılı devlet adamı olan I. Şuppiluliuma, sadece devletin varlığını korumak için çalışmamış, bununla beraber yaptığı fetihlerle devletin sınırlarını genişletmiştir (Memiş, 2007: 97-98). Döneminde Halep ve diğer Suriye devletlerini fethetmiş olup böylelikle Hititler bir kez daha Fırat yolunun başını tutmayı başarmışlardır. Bu dönemde Şuppiluliuma, Murşili gibi ırmak boyundan Babil'e inmek yerine, Babil Kralının kızı ile evlenerek bu amacına ulaşmayı tercih etmişti (Macqueen, 2001: 50). Şuppiluliuma'nın Anadolu'da en çok savaştığı kavim olarak karşımıza Kaşkalar çıkmaktadır. Öyle ki Şuppiluliuma, gerek Suriye seferi sırasında, gerekse bu seferden sonra Kaşkalar ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Anadolu kavimlerini çeşitli yollarla kendisine bağlayan Şuppiluliuma'nın esas başarısı, Kuzey Suriye'yi işgal ederek Hitit idare sistemini oraya yerleştirmek olmuştur. Babil ve Mısır'la yarışır hale gelen Hitit Devleti'nin dış ilişkilerinde bir evlilik teklifi belirleyici olmuştur. Bahse değer bu evlilik teklifi ile Mısır'la olan ilişkiler bozulmaya başlayacaktır. Hitit Devleti, Kargamış kuşatması ile uğraşırken, Mısır kraliçesi Dahamunzu'dan bir mektup gelir ve mektupta Şuppiluliuma'nın oğullarından biriyle

evlenme isteği yazılıdır. Bu hadise üzerine Şuppiluliuma oğullarından Zannanza'yı Mısır'a göndermeyi kabul eder. Ancak Zannanza Mısır'a varmadan, kraliçenin düşmanları tarafından yolda öldürölür. Şuppiluliuma evlat acısını hafifletmek için Mısır'a intikam seferi düzenler. Bu sefer sonucunda Hatti memleketine getirilen esirler arasında veba salgını yayılır. Veba ülkeyi kırıp geçirmiştir. Şuppiluliuma da Mısır seferinde yakaladığı esirlerin taşıdığı veba hastalığına tutulmuş ve Kaşkalar'la savaşırken ölmüştür. Şuppiluliuma'nın ölümünden sonra tahta en büyük oğlu II. Arnuvanda geçmiş, fakat bu kral devleti ancak bir yıl kadar idare ettikten sonra o da babası gibi veba salgınında hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine ülkeyi yönetme hakkı, Şuppiluliuma'nın en küçük oğlu olduğu bilinen II. Muşşili'ye geçmiştir.

II. Muşşili Dönemi; ağabeylerinin olmasına rağmen çocuk denecek yaşta tahta geçen II. Muşşili'nin tahta çıkması; ağabeyleri Telipinu ve Biyasili'nin ülkede yaygınlaşan salgın hastalığa yakalanmamak için, Anadolu'ya gelmeyerek tahtı küçük kardeşlerine bırakmak zorunda kaldıkları şeklinde yorumlanmaktadır (Memiş, 2007: 105). İktidarının ilk on yılını Küçük Asya'da gücünü toparlamakla geçiren II. Muşşili'nin kendi yıllıklarından öğrendiğimize göre; diğer Hitit kralları gibi II. Muşşili de Kaşkalar'la savaşmıştır. Kaşka mücadelelerinin detaylı olarak anlatıldığı yıllıklarda, küçük yaştaki bir çocuğun tahta geçtiği haberini alan vasal krallıkların ayaklanmaya başlamalarından bahsedilmektedir. Yine söz konusu yıllıklara göre II. Muşşili'nin en önemli askeri girişimi, Arzava'nın fethidir. Bu fethin başlıca sebebi, Arzava Kralı Uhhaziti'in Milavanda şehrini, Ahhiyava kralına vermesi olmuştur. II. Muşşili fetihden sonra Arzava'yı tek bir kişiye bırakmak yerine bölgeyi Şeha ırmağı ülkesi, Mira ülkesi ve Hapalla ülkesi olmak üzere üç alana bölerek antlaşmalar yapmıştır (Martino, 2006: 60). Hâkimiyeti döneminde Kargamış'a kardeşini, o ölünce de yerine onun oğlunu, Halep'e de yeğenini kral yaparak Yakındoğu'daki Hitit egemenliğinin gücünü devam ettirmeyi başaran II. Muşşili, siyasal alandaki başarılarına rağmen mutsuz bir adamdı. Çok sevdiği babası ve ardından da ağabeyi Arnuvanda'yı veba salgını yüzünden kaybetmişti. Sarayda ise tavananna olarak egemen olan üvey annesi yaşamı kendisine zehir etmekteydi (Akurgal, 1998: 85). Bütün bu olumsuzluklara ve komşu ülkelerdeki ayaklanmalara rağmen II. Muşşili, ayaklanan memleketleri itaat altına almayı başarmıştır. Ancak Hitit kralının ölüm tarihi ve kaç yıl iktidarda kaldığına dair bilgi

mevcut değildir. Yalnızca II. Murşili'den sonra yerine, oğlu Muvattalli'nin geçtiği bilinir.

II. Muvattalli Dönemi; bu dönemde Yakınoğu'nun iki büyük devleti olan Mısır ve Hitit krallıkları karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemin iki mühim olayından birincisi ülkenin başkentinin Hattuşa'dan Tarhuntaşşa'ya taşınması iken, bir ikincisi de Mısır ile yapılan Kadeş Savaşı'dır. Kuzey Suriye sorununun da, II. Muvattalli döneminde iyice kızıştığı bilindiğinden yaklaşan Hitit-Mısır savaşı hasebiyle savaşa lojistik destek sağlamak için başkent Tarhuntaşşa'ya taşınmış olabileceği muhtemeldir. Tarihin ilk meydan muharebesi olarak bilinen Kadeş Savaşı'na gelince, Muvattalli'yi asıl uğraştıran konu kuşkusuz ki Mısır cephesi idi. Bunun yanında Kadeş Savaşı'nın belirli aralıklarla devam ettiğini bilmekteyiz. Savaşın kaynağı, Mısır ve Hitit devletlerinin birbirine eşit kuvvetler haline gelmesi ve bu iki büyük devletin ekonomik menfaatlerinin Kuzey Suriye üzerinde birleşmesidir. Kuzey Suriye'de Amurru kralının, Mısır hâkimiyetini kabul etmesiyle iki devlet arasında kaçınılmaz olan çatışma, II. Ramses'in 5. saltanat yılında yapılan tarihi Kadeş Savaşı ile doruğa ulaşmıştır (M.Ö. 1274). Mısır ordularının sayıca üstünlüğüne rağmen, Hititlerin bu meydan savaşını kazandıkları sanılmaktadır. Bu zaferde, iki tekerlekli, hafif ve üç kişilik Hitit savaş arabalarının ve Anadolu'nun her yerinden getirilen yardımcı kuvvetlerin payı tabii ki küçümsenmemelidir. Kardeş Hattuşili'nin de Hititlerin amansız düşmanı Kaşkallı askerleriyle birlikte bu savaşa katıldığı bilinir. Muvattalli belki de bu savaşta yaralanarak, ülkesine ulaşmadan yolda ölmüştü (Ünal, 2002: 80). Netice itibariyle Kuzey Suriye'de yer alan Kadeş'te II. Muvattalli yönetimindeki Hitit ordusuyla, II. Ramses yönetimindeki Mısır ordusunun giriştikleri savaş her iki tarafın birbirini savaşın galibi olarak ilan etmesi ile sonuçlandırılmıştır. Savaşın her iki taraf için de bir felaket olduğu söylenebilir. Her ne kadar Mısır tapınaklarındaki yazılarda ve resimlerde firavun ordusunun zaferinden bahsedilmekteyse de bu savaştan Muvattalli kazançlı çıkmıştır. Çünkü savaştan sonra Ramses geri çekilmiş, Hititler ise Şam'a değin dayanmış ve bu bölgeyi talan etmişlerdir. Mısırlıların komşusu olan Amurru Devleti yeniden Hititlerin peyki haline girmiş ve Amurru Kralı Benteşina tutsak olarak Hatti ülkesine götürülmüştür. Bu büyük savaşın barış antlaşması daha sonra II. Ramses'in yirmi birinci krallık yılında yapılacaktır. Muvattalli'nin ne zaman ve nasıl öldüğü hakkında yeterli bilgi yoktur ancak ölen kralın yerine oğlu, Urhi-Teşup (III. Murşili) geçmiştir. Bu kral hakkında tek kaynak, kendisini

tahttan atan amcası, III. Hattuşili'nin bıraktığı müdafaanamedir. Bu vesikaya göre Urhi-Teşup, Muvattali'nin ikinci derece hukuku olan bir zevceden doğmuş ve bu yüzden taht ismi olarak dedesinin adını almıştır. III. Hattuşili müdafaanamesinde, Urhi-Teşup'un taht üzerinde meşru bir hakka sahip olmadığını, buna rağmen ilk zamanlarda onu hakiki bir büyük kral olarak tanıdığını, fakat onun, kendisine Muvattali tarafından bahşedilen Hakmiş ve Nerik gibi bazı şehirleri elinden almaya kalkıştığını, üstelik kendisinin düşmanı olan Arma-Dattaş ile işbirliği yaptığını anlatmaktadır. Bu olay üzerine, amca ile yeğenin araları açılmış ve iki taraf arasında kıyasıya bir mücadele başlamıştır (Bozca, 2010: 42). Sadece yedi yıl iktidarda kalabildiği bilinen yeni kral ile amcası III. Hattuşili arasında yaşanan olaylar neticesinde III. Murşili yasa dışı bir yolla tahttan indirilerek Alaşya'ya sürgüne yollanmış, tahtın yeni sahibi III. Hattuşili olmuştur.

III. Hattuşili Dönemi; iktidarı çeşitli hilelerle ele geçiren Hattuşili, iç ve dış politikada parlak başarılar elde ederek büyük bir devlet adamı olmuştur. Şuppiluliuma döneminden beri devam eden fetih siyasetinin meyveleri bu devirde toplanmıştır. Bu dönemde gerek imar gerekse kültür faaliyetlerine büyük önem verildiğinden III. Hattuşili dönemi, Hitit tarihinin altın çağı olarak kabul edilmektedir. III. Hattuşili'nin siyasi hayattaki en mühim başarısı ise, Mısır firavunu II. Ramses'le bir barış anlaşması yapmasıdır. İki süper devlet arasında (Mısır ve Hitit) eşit şartlara dayanarak yapılan ilk yazılı anlaşma olma özelliğini taşıyan bu antlaşma ile 16 yıldan beri devam edegelen Mısır harbine son verilmiştir (Kınal, 1991: 118). Ramses'in yirmi birinci iktidar yılına denk gelen bu antlaşma, dönemin diplomasi dili olan Akkatça olarak yazılmış ve taraflar antlaşma nüshalarını elçileri vasıtasıyla göndermişlerdir. III. Hattuşili'nin neredeyse bütün yaşamı boyunca dini politikaya alet ettiği ve başarılarını büyük ölçüde din çevrelerinin yardımı ile sağladığı görülmektedir. Bu tutumunun nedeni olarak ise, küçük yaşta hastalanmasını takiben başka bir mesleğe yönelemeyeceği düşüncesiyle rahip olarak yetiştirilmesi gösterilir. Gerçekten de Hattuşili politik güce ulaşmak için dini kullanmış ve yeğenine açtığı savaşı dahi dinsel bir nedene bağlamıştır. Ayrıca Kizzuvatna rahibinin kızı Puduhepa ile de evlenerek dinsel çevrelerin desteğini kazanmayı planladığı bilinir. III. Hattuşili'nin bu davranışları federal bir yapısı olan Hitit Devleti'nin kurallarına kötü örnek olmuş, yasalar çiğnenmiş, merkezi otorite yıkılmıştı ve bu durum diğer feodal beylerin Hattuşa'ya karşı çıkmasına örnek teşkil etmişti (Akurgal, 1998: 96-100). III. Hattuşili döneminde, Babil ve Asur'la iyi ilişkiler

kurulduğu bilinir. III. Hattuşili, III. Babil ve Mısır kralları ile sürekli mektuplaşmış ve antlaşmalar yapmıştır. Özellikle Babil ile kurduğu ittifak sayesinde, Hititler'in Asur Devleti karşısında gücünü sağlamlaştırdığı söylenebilir. Bu dönemde Mısır'la ilişkiler de dostluk çerçevesi içerisindeydi. Suriye'nin kıyı bölgeleri ise Hitit ve Mısır olarak iki güç alanı halinde bölüştürülmüştür (Martino, 2006: 71). III. Hattuşili döneminin sonlarına doğru Hitit-Asur ilişkilerinin gergin bir safhaya girdiği bilinmektedir. III. Hattuşili'den sonra yerine oğlu IV. Tuthaliya geçmiştir.

IV. Tuthaliya; babasının yerine krallık koltuğuna oturduğunda genç olmasından dolayı, üvey annesi olan ana kraliçe Puduhepa⁵'nin vesayetine girmiştir. Tüm din ve imar işleri hep bu ihtiraslı ana kraliçenin istekleri doğrultusunda yapılmıştır. Bu sebepten dolayı, kral son derece dindar bir kişilik olmuştur. Onun zamanında Hattuşa geniş çapta imar edilmiş, çok sayıda yeni tapınaklar yapılmak suretiyle ülkenin her tarafına dağılmış olan kült merkezleri başkentte toplanmaya çalışılmıştır. IV. Tuthaliya, tahta çıktığında, ülke zor günlere doğru ilerliyordu ve Hitit Devleti'nin başına yeni dertler açılmıştı. Asur Devleti ise bu dönemde gittikçe güçleniyordu. O kadar ki kendisini Hititlere bile "Büyük Devlet" olarak kabul ettirmeyi başarmıştı. IV. Tuthaliya zamanında devlet, eski gücünden çok şeyler kaybetmişti. Üstelik Batı Anadolu'da, II. Tuthaliya döneminden beri varlığı bilinen Ahhiyava krallığı iyice güçlenmiş, böylece Batı Anadolu'daki Hitit egemenliği de kâğıt üzerinde kalmıştı (Bozca, 2010: 44). Bu dönemde Asur-Hitit ilişkilerinin bozulması üzerine IV. Tuthaliya, Hitit vasalı Amurru kralı Şauşgamuva ile antlaşma yaparak Asur'a karşı ambargo uygulamıştır. Bu dönem Hitit devleti topraklarının en geniş olduğu fakat aynı zamanda çöküş belirtilerinin de görüldüğü dönemdir. Doğu ve Batı dünyalarının ilk kez karşı karşıya geldiği "Eskiçağın Birinci Dünya Savaşı" olarak isimlendirilen Troya savaşları da IV. Tuthaliya döneminde vuku bulmuştur. Yunanistan'da oturan Akalar ile Anadolu'da oturan Troyalılar arasında gerçekleşen bu savaş, yaklaşık on yıl sürmüştür. Homeros'un İlyada destanında savaşın görünür sebebi, Troya prensi Paris'in, Aka beyi Sparta kralı Menelaos'un karısını kaçırmasıdır. Bunun üzerine, Aka beyleri tüm filoları ile Troya'ya saldırır. Ancak savaşın gerçek sebebinin ekonomik olduğu bilinir. Ancak, imparatorluğun her köşesinde başlayan isyanlar nedeniyle Hititler, Troya bölgesi halkına ekonomik ve askeri

---

⁵ Puduhepa, III.Hattuşili'nin eşi olmakla beraber, Hitit tarihinde ismi sıkça geçen bir tavanannadır.

yardımda bulunamamışlardır (Memiş, 2007: 132-134). IV. Tuthaliya'dan sonra ise yerine oğlu III. Arnuvanda geçmiştir.

III. Arnuvanda dönemine ait çok fazla belge mevcut değildir. Bunlar arasında Ahhiyava kralı olduğu zannedilen Antarauva'ya gönderilen bir mektup, Anadolu'nun Ege Göçleri öncesindeki durumunu göstermesi açısından önemlidir. III. Arnuvanda bu mektubunda, Antarauva'ya "biraderim" diye hitap etmektedir. III. Arnuvanda'dan sonra yerine IV. Tuthaliya'nın diğer bir oğlu, II. Şuppiluliuma kral olmuştur (Memiş, 2007: 132-134).

Hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz II. Şuppiluliuma döneminde hasat kötüydü ve olabilecek bir kıtlığı önlemek için, Mısır ülkesinden tahıl ithal edilmişti. Doğuda ise Asur tehlikesi bu dönemde de gittikçe güçlenerek devam etmektedir. Kaşkalar ise, sürekli tehditlerini devam ettiriyorlardı. II. Şuppiluliuma ile geçici bir canlanma yaşandı. Suriye'de destek tekrar sağlandı. Alaşya'da isyankâr uyrukların ya da yabancı istilacıların yönettiği bir deniz savaşında düşman donanması bozguna uğratıldı. Fakat bunlar, devletin son çabalarıydı. Uzaklarda, kuzeybatıda, ancak Mısır önlerinde durdurulabilecek bir göç dalgası çığ gibi büyüyordu (Macqueen, 2001: 55). Görüldüğü üzere bu kral zamanında, Anadolu'da başlayan karışıklıklar daha da artmıştır. Nitekim Hitit devleti "Ege Göçleri" ile tarih sahnesinden çekilecektir. Bazı bilim adamlarına göre ise, Hitit Devleti'nin yıkılmasında sadece Ege Göçleri değil, Kaşkalar da etkilidir. Çünkü en az iki cephede savaşmak zorunda kalan Hititler, bu göç dalgasına karşı varlıklarını koruyamamışlardır. Devlet yıkılıncaya kadar sürekli saldıran Kaşkalar, Hititlerin gerek askeri gerek ekonomik güç kaybetmelerine sebep olmuşlardır. Bu dönemde meydana gelen Ege Göçü sonucunda da ticaret yolları kesilmiş ve bu durum Hititlerin yaşam bağına tamamen koparmıştı. Ve bu ticaret yollarının kaybı yüzünden devletin merkezi çok zayıflamıştı. Söz konusu süreçte başa geçen III. Arnuvanda ve II. Şuppiluliuma döneminde tamamen otoritesi zayıflayan Hitit Devleti'nin M.Ö. XII. yüzyıldaki kavimler göçüyle de ihtişamını kaybettiği görülür. Böylelikle, küçük bir krallıktan, imparatorluk seviyesine gelen Hitit Devleti artık yıkılmış oluyordu.

Geç Hitit Şehir Devletleri Dönemi: Ege göçlerinden sonra yıkılan Hitit İmparatorluğu'nun ardından Anadolu'da siyasi birlik bozulmuş, hemen her şehirde bir

şehir devleti kurulmuştur. Böylelikle imparatorluk, varlığını şehir devletleri halinde sürdürmüştür. Ege göçleri ile gelen kavimler Anadolu'da bulunan diğer kavimlerle karışarak birtakım küçük şehir devletleri meydana getirmişlerdir. Böylece, Anadolu'da çok çeşitli kavimlere mensup insanlar birlikte yaşamaya başlayacaklardır. Asur-Babil gücünün yeniden doğuşu, prensliklere son vermiş, söz konusu prenslikler birbiri ardına Asur eyaleti haline gelmişlerdir. Geç Hitit Dönemi olarak nitelendirilen, M.Ö. 1200–650 yılları arasındaki süre içinde, Hitit İmparatorluğu'nun güney sınırında ve Orta Anadolu ile Yukarı Mezopotamya arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunan Sam'al (Zincirli), Gurgum (Maraş), Melid (Malatya), Kargamış (Cerablus), Hamat, Til Barsip (Tel Ahmar), Guzana (Tel Halaf) gibi kentler, imparatorluk yıkıldıktan sonra da, bağımsız birer kent devleti olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Hititler yıkıldıktan sonra Anadolu'da kurulan şehir devletlerinden en batıda bulunanı Tabal memleketi idi. Asur vesikalarından edinilen bilgilere göre; Tabal memleketi batıdan Frigya Devleti, doğudan Melid (Malatya) ve güneyden Hilakku (Kilikya) memleketleri ile çevrilidir. Hitit İmparatorluk devri vesikaları ile tanıdığımız Tuvanuva şehrinin, muhtemelen Tabal memleketinin merkezi olduğu düşünülmektedir. Geç Hitit şehir devletleri döneminde Que'de de şehir krallıklarından müteşekkil bir konfederasyonun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu konfederasyonun Pahri (Karatepe) kenti olduğu sanılır. Diğer bir şehir devleti olan Malatya; M.Ö. II. binyıl başlarına ait Kültepe vesikalarında Melita, Hitit vesikalarında Maldia, Asur İmparatorluk devri vesikalarında ise Meliddu, Melide, Melid şeklinde karşımıza çıkar. Malatya şehrinin adı çok eski vesikalarda zikredilmekle beraber kent, asıl önemini Hitit İmparatorluğu yıkıldıktan sonra kazanmıştır. Asur vesikalarında Kutmukhi şeklinde geçen bir başka şehir devleti, Klasik çağlardaki Kommagene bölgesi (Adıyaman ve çevresi) içinde yer almaktaydı. Ege göçlerinden sonra şehirde Hurrili bir sülalenin hâkim olduğu bilinmektedir. Geç Hitit devrinin önemli kentlerinden biri de Klasik devirde Marqasi denilen bugünkü Maraş şehri idi. Gurgum adı, M.Ö. II. binyıl vesikalarında geçmez. Maraş'ta kazı yapılmamış, yalnız toprak üstü bazı buluntular ele geçmiştir. Kaynaklarda Sam'al olarak karşımıza çıkan altıncı krallığın eski adının Ya'diya olduğu bilinir. Gerek Sam'al krallarının, gerekse Asur krallarının bıraktığı vesikalarla, bu şehrin tarihi aydınlanmış bulunmaktadır. Zincirli (Sam'al Memleketi)'nin kuzeydoğusunda bugünkü Keferdiz köyü bitişiğinde de Geç Hitit devrinde Sakçağözü adlı bir şehir krallığının

mevcut olduğu burada ele geçen kabartmalar vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Güney Anadolu'daki önemli şehir devletlerinden biri de Kargamış (Cerablus) idi. Bu şehir Mezopotamya ile Anadolu ve Mısır'ı birbirine bağlayan yolların kavşak noktasında bulunduğu için, büyük önem taşıyordu. M.Ö. IX. yüzyılın önemli kentlerinden biri de, adını Hatti kelimesinden alan Hattena şehir devletidir. Bu beylik, Hatay'ın doğusunda Türkiye-Suriye sınırı yakınında bulunan Aana, Tayinat ve Cdeyde hyk alanlarındaki o yüzyılın kentlerini de içine almaktadır (Bozca, 2010: 46-51).

Bütün bunlardan anlaşılacağı üzere Hititler yoğun Hatti, Mezopotamya ve Hurri etkilerine karşın, kendilerine öz ve Yakındoğu'da benzeri olmayan yüksek düzeyde bir uygarlık yaratmışlardır (Akurgal, 1998: 114). Yine görüldüğü gibi Anadolu'daki ilk siyasi mekn birliği Hititlerle başlamıştır ve Hititler devletlerini kurmayı başarmalarıyla birlikte Anadolu'nun büyük bir kısmını ellerinde bulundurmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÖLE KAVRAMI VE KÖLELİK

1.1.KÖLELİK KAVRAMI

Cinsiyet ayrımı gözetmeksizin özgürlüğünden mahrum, ikinci şahıslara ait olarak alınıp satılabilen ve toplumun diğer fertleriyle eşit haklara sahip olmayan insanları tanımlamak için kullanılan köle kavramı, bir efendinin emri altında onun her türlü isteklerine boyun eğerek yaşayan insan manasını da içerir. Bu insanlar yaşadıkları toplum içerisinde iktisadi bir araç olarak kabul edilir, para karşılığında satın alınırlardı.

Kölelik, aslen hem sosyal hem de tarihî bir vakadır. İnsanın mevcut sosyal statüsüne iradesi dışında yapılmış bir müdahaledir ve ekonominin ara bir döneminde, insanın düşmanını öldürmemesinin kendine kazandıracaklarını düşünmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Kölelik durumu; kişiyi uygarlık yönünden yetersiz kılmakta, onun herhangi bir sorumluluğu üstlenmesine engel olmakta ve ondan mal edinme yetkisini almaktadır (Lengelle, 1993: 58).

"Kölelik" sözcüğü, birbirinden oldukça farklı iki sistemi kapsar. Bu ikisi arasındaki tarihi ayrım da belirsiz ve karışıktır. Önceleri "eski" veya "itaatkâr" diye nitelenen tutsaklık biçimi vardı. "Eski" veya "itaatkâr" diye nitelenen köleliğin en önemli toplumsal işlevi, ölüm tehlikesi karşısında kalan çaresiz insanları koruması ve onlar için bir çeşit sığınma yeri oluşturmasıydı. Bu tip köleler, kendilerini sahiplerine adadıkları takdirde hayatta kalabilmekteydiler. Köle, bu kurum sayesinde sahibinin yanında yaşaması için gerekli olanakları bulmuş ve iki taraf için de fayda gözetilmiştir. Bu sistemde tutsak-hizmetkâr ölümden kurtulmakta, sahibi de tüketimi az olan bu işçi sayesinde ekonomik durumunu düzeltmekteydi. İkinci tutsaklık biçimi ise ırk ayrımına dayanır. Antik dönem ve daha sonra gelen sömürgecilik döneminde yönetici sınıflar, kölelerle sahiplerinin ortak tüketmeyecekleri besinlerin üretimi için köle kitlelerini yönlendirmişlerdir. Daha sonraki egemen güçler de aynı yolu izleyerek, boyundurukları altına aldıkları kitleler sayesinde gelişim gösterebilmişlerdir. Köleliğin bu ikinci şekli, bir bakıma birincinin kötüye kullanımından doğmuştur. İnsan toplum içinde kıskanç ve bencil olduğundan bu sonuç doğaldır diyebiliriz. Her iki kölelik biçimi arasındaki

farklılıklar, hayvan biyolojisindeki ortak yaşam-parazitlikle benzerlik gösterir. Birinci şekil yani "ortak yaşam", sahibe ve köleye karşılıklı fayda esasına dayanırken, ikinci şekil olan parazitlikte sahip tutsakların sırtından geçinmekteydi.

Köleler, efendilerinin refahını sağlamak ve dünyadaki konumlarını sürdürebilmek için insan emeğini temsil eden devler haline gelmelerine rağmen çok azının ismi günümüze ulaşabilmiştir. Oysa o çok tanınmış medeniyetlerin gelişmesine olanak sağlayan, onların ulaştıkları başarıda en önemli gücü oluşturan işte bu önemsiz ve adsız köle kitleleridir (Lengelle, 1993: 7).

1.2.MUHTELİF DİN VE TOPLUMLARDA KÖLELİK

Köleliğin başlangıç tarihi tam olarak bilinemese de bu müessesenin; kabilelerin, göçmen hayattan tarım hayatına (yerleşik hayata) geçmesiyle oluştuğu tahmin edilmektedir. Tarım döneminde olduğu gibi, sürülerin güdülmesinde de insan gücüne ihtiyaç duyuluyordu. Özellikle büyük toprakları ellerinde bulduran az sayıdaki zenginler, köle emeğine ihtiyaç duyuyorlardı. Büyük toprakların parçalara bölünmesi zamanla daha ekonomik görülerek bu durum, köleliğin giderek yaygınlaşmasına yol açtı. Neticede en ağır işlerden basit işlere kadar, tarih boyunca, dünyanın ağır yükü kölelere yüklendi (Malay, 1990: 86-122).

Kölelik konusu hukuki yönüyle değil ama tarihi boyutuyla en tartışmalı konulardandır. Tarihi süreç içerisinde kurulan devletlerin insan unsuruna bakışları farklı olmuş ve söz konusu farklılık uygulamaya da yansımıştır. Bu yüzden genel değerlendirmeye geçmeden evvel muhtelif din ve toplumlarda kölelik müessesesinin uygulanışını incelemek yerinde olacaktır.

1.2.1. Eski Mısır ve Yakın Doğu'da Kölelik

Köleliğin tarihi çok eskilere uzanmaktadır. Eski Mısır'da ve Yakın Doğu'da kölelerin çok kalabalık bir yekûn teşkil ettiği bilinmektedir. Eski çağda Mısır ve Ön Asya'da köleliğin başlıca kaynağı savaştı. Ancak bu dönemde savaş esiri kölelerin yanı sıra komşu kabile ve kavimlerden kaçırılan insanlar, yakınları tarafından köle olarak satılan çocuklarla borçlarına yahut işlemiş oldukları suçlara karşılık köle statüsüne

geçirilen kişiler de büyük bir sayıya ulaşmaktadır (Bakkal, 2011: 21). Elleri arkalarında bağlı küçük esir heykellerini göz önünde bulunduracak olursak, Antik Eski Mısırda köleliğin M.Ö. IV. binlerde başladığını söyleyebiliriz (Diakov ve Kovalev, 1987: 89-90).

Antik Mısır'da toplum köle emeğine sıkı sıkıya bağlıydı ve efendiler kölelerinin üzerinde mutlak haklara sahipti. Bunlar ister kadın ister erkek olsun, kafalarının kazınmış olmasıyla tanınırdı. M.Ö. II. binin ikinci yarısında İbraniler Mısırlılar tarafından köle olarak kullanıldılar. Köleliğin yaygın olduğu Mısır toplumunda üç ana kaynaktan köle olduğu görülmektedir. Bunlardan ilk kaynak; Mısır krallarının veya ordularının savaşlarda elde ederek ülkelerine getirip köleleştirdikleri savaş esirleridir. Bunların genellikle Habeşistanlı veya Libyalı esirler oldukları bilinir. Suriye ve Filistin'den de aynı şekilde köle temin ediliyordu. Bunlar devletin kölesi sayılır ve genel işlerde kullanıldıklarından çok kötü muamele edilirdi. Sonraki dönemlerde bu şiddetin biraz daha azaltıldığı görülecektir. İkinci esir kaynağı olan köleleştirilen borçlular; Mısır'da başka ülkelerden gelen esirlerin haricinde, yerli Mısır halkından oluşurlardı. Hür insanların köleleşmesi eski imparatorluğun son dönemlerinden kalan yazıtlarda geçmektedir. Yerli halktan sadece borçlarını ödeyemeyen veya bir takım ağır suç işleyenler köleleştirilmişlerdir. Erkekler borçlarını ödemek için kendilerini sattıkları gibi, karılarını ve çocuklarını da köle olarak satabiliyorlardı. Üçüncü esir kaynağı diyebileceğimiz esir ticareti yoluyla Mısır'a getirilen köleler, dış ülkelerdeki esir pazarlarından satın alınarak getirilen kölelerdi. Eski Mısır'da yüksek soylular sınıfının dışında, iki ya da üç (genellikle kadın) köleye sahip olan küçük memurlar ve rahipler de vardı. Orta imparatorluk döneminden itibaren sıradan vatandaşların da köle sahibi olmaya başladıkları görülmüştür. Efendilerine ömürleri boyunca hizmet eden Mısır'daki kölelerin bir kısmı sahipleri öldüğü zaman öldürülerek onların mezarlarına gömülürlerdi. Kölelerin bu şekilde öldürülmelerinin sebebi, Eski Mısır inançlarına göre ölümden sonraki hayatta da kölenin aynı efendiye hizmetini devam ettireceği düşüncesidir (Engin, 1998: 9-10).

Buradan da anlaşılacağı üzere; Eski Mısır'da köleler, efendilerini 'ilah' olarak tanır ve onlara ibadet ederlerdi. Kölelerin okuma yazma öğrenmesi yasaktı, yasağı çiğneyenlere ise ölüme kadar varan cezalar verilirdi. Kimya ilmi, Hiyeroglif yazısı ve hükümdar cesetlerinin mumyalanması (tahnit) da kamu yararına değil, kölelerin efendisi

sayılan Firavunlar yararına olarak düşünülürdü. Bir de, elde ediliş şekli ne olursa olsun Mısır kültüründe bütün esirler öncelikle firavuna aitti. Esirlere zenginliğin alameti olmak üzere tapınak, piramit kale ve çeşitli binalar yaptırılırdı.

1.2.2. Eski Yunan ve Roma'da Kölelik

Eski Yunan'da kölelik, devlet ve aile gibi temel beşerî kuramlardan biri sayılmıştır. Kölelik, sadece efendi açısından değil. Kendi başına elde edemeyeceği bir yaşam tarzına bu yolla ulaşan köle için de hayırlı bir şeydir. Gerçi uygulamada bazen hür ruhlu insanlar da köleleştirilmekte ve köle ruhlu insanlar hür olabilmektedir; fakat bu arızî durumlara rağmen kölelik, tabi ve güzel bir müessese olarak kabul edilmiştir (Aydın ve Hamidullah, 2002: 237).

Kölelik, Yunanistan'ın her tarafında yaygın bir vaziyette olduğu halde, bugün dahi Yunan milletinin medar-ı iftihar olan Yunan filozoflarından hiçbiri, köleliğin çirkin, adalete ve genel ahlaka aykırı olduğunu söylememiştir. Nitekim Eflâton, köleliği bizzat yaşamış biri olarak cumhuriyet rejimini, bazı haklardan mahrum ve mahkûm bir sınıfın yani kölelerin varlığı üzerine kurmuştur. Eflatun, kölelik kurumunu kabul etmekle beraber, köleyi efendisinin mülkiyeti olarak görmüş; kölelere davranış açısından bir yanda Atina gevşekliğini, öte yanda Isparta acımasızlığını sevmediğini belirtmektedir. Aristo daha ileri giderek "Politika" adlı meşhur eserinde köleliğin tabi ve meşru bir şey olduğunu ispat etmeye çalışır. Aristo'da cemiyetin oluşmasında ilk topluluk olarak aile, sonra köy, daha sonra da site gelir. Site de iki tabaka vardır: Hürler ve köleler. Kölelerin akli kıttır. Onlar bir takım el işleri yapmak zorundadır. Yunanlının gücünü ve hayatını bu gibi işlerde tüketmesi, onun haksızlıklarından biridir. Aristo zamanında köle ailenin tamamlayıcı unsuru idi. Aristo aileyi karı-koca, çocuklar ve kölelerden ibaret birbirini tamamlayan bir bütün olarak tarif eder. Aristo, birçok ırkın hürriyet için gerekli ruh yüceliğine sahip olmadığı kanaatindedir. Nitekim ona göre; "İnsanlar doğuştan hür ve köle olarak iki ayrı sınıf halinde doğarlar. Köleler, ruhlu bir âlet yahut hayat sahibi bir metadırlar. İnsanların mülk iktisap etmeleri yeterli değildir. Bu mülkleri kullanacak ve işleyecek canlılara, yani kölelere zaruret vardır." Aristo'ya göre işçi, esnaf ve tüccar gibi bedeniyle çalışanlar vatandaş sayılamazdı. Beden gücüyle iş yapabilen bir kimse doğaca köle durumundaydı. Çünkü gereken şeyleri önceden

zekâsıyla görebilseydi efendi olacaktı. Onun zamanında vatandaş sayılmayanlar, nüfusun % 95'ini teşkil ediyordu. Zaten eski Yunan demokrasisine göre nüfusun ancak % 5' i vatandaş statüsünde idi (Akgündüz, 1995: 127). Netice itibariyle Aristo, aşağı halklardan köle yağmalamayı doğal bir hal olarak görüp, bunu yaşamı sürdürme gerekçesine bağlamıştır. Antik Yunan'da bir kişinin; köle anne-babanın çocuğu olması, babası tarafından satılması yahut buluntu çocuk olarak beslenip, büyütülüp satılması gibi durumlar yasal olarak köle olmasını gerektirirdi. Bunlara ek olarak; azat edilmiş kölenin tekrar satışa konu edilmesi, borcuna karşılık köleleştirilmesi, savaşta esir alınması, hür olduğu halde haydutluk yoluyla başka bir komşu millet tarafından esir edilmesi ve köle ticaretiyle uğraşanlar tarafından pazarda satılmış olması da yine köle olarak kullanılmasına gerekçeydi. Önceki devirlerde emeğin verimi düşük, teknik de ilkel olduğu için kölelerin emeği büyük önem kazanmış ve fakirlik sebebiyle köleleşenlerin yanı sıra eşkıyalık ile yabancı köle ithali Yunanistan'daki köleliğin kaynakları arasında yer almıştır. M.Ö. 500-150 tarihleri arasında Yunanistan'da köle satışı ve köle pazarları çok canlıydı. Atina'da her ayın ilk günü köle pazarları kurulurdu. Köleler çıplak olarak bir kürsüye çıkarılır ve satışa arz edilirdi. Yunan sahilleri tarih boyu köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezlerden olmuştur. Yunanistan'da hemen her hürün birkaç kölesi bulunurdu. Köleler ise bütün haklardan mahrumdu. Hukuk açısından şahıs değil, mal sayılıyorlardı. Mal gibi alınır, satılır ve rehin edilebilirdi. Efendi köleye sınırsız ceza vermek ve onu terbiye etmek haklarına sahipti. Köleye karşı vatandaşların işledikleri suçlar, komik cezalarla geçiştirilirdi. Sadece sebepsiz yere köle öldürenler, sürgün edilirdi. Meşhur kanunların sahibi Solon, kölelerin jimnastik yapmalarını dahi yasaklamıştı. Kaçak köle, bir daha kaçmasın diye damgalanırdı. Bunlar birinci grup kölelerdi. Bütün bunların yanında Yunan hukuk nizamı, kölelerin hayatlarını ve şahıslarını himaye eden bazı hükümler de vaz eylemişti. Köleye efendisinin izniyle para biriktirme ve zulme karşı mahkemeye başvurma hakkı tanındığı haller de vardı. Bazı durumlarda köleliğin sona erdirildiği haller mevcuttu. Sahibi isterse resmen kölesini azat bıraktığını ilan edebilirdi. Vasiyetname yoluyla, bir mabede satılmak veya hibe edilmek suretiyle veya şehir meclisinin emriyle de köleler azat edilebilirlerdi. Yunanistan'da Yabancılar denilen sınıf da bir nevi köle statüsünde sayılırdı. Bunlar fethedilen ülkelerin sakinleridir ki, bu sınıf kendi arazilerine bağlı

mütemmim cüz (tamamlayıcı parça) gibi kabul edilirdi. Avrupa’da uzun asırlar uygulanan feodalite rejiminin ilham kaynağı da bu anlayıştır (Bakkal, 2011: 22-23).

Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Eski Çağ Roma’sında da iktisadi ve sosyal sistemin temelini kölelik müessesesi teşkil etmektedir. Hatta tarihte insanları köle eden ilk milletin Romalılar olduğuna dair iddialar mevcuttur (Fendoğlu, 1996: 46). Roma’da insanlar hür (liber) ve köle (servus) olarak ikiye ayrılmaktaydı. Roma hukukunda Ius Gentium’a (Roma ile yabancılar arasındaki ilişkileri düzenleyen, bir bakıma modern uluslararası hukukun ilk örneğini teşkil eden kavimler hukukudur) göre kölelerin hiçbir değeri yoktu. O kadar ki başlangıçta azat edilmelerine bile müsaade edilmiyordu. Tarihçi Plonark’ın, Roma hakkındaki düşünceleri şöyledir; “ Burada bir hür, hürlerin sahip olabilecekleri hakların en yüksek derecesinde bulunduğu gibi, bir esir de esirlerin düşebilecekleri hukuktan mahrumiyet derecesinin en aşağısındadır.” Hukuken hiçbir hak ehliyetine sahip sayılmayan köleler, mülk sahibi olamadıkları gibi, efendilerinin sınırsız hâkimiyetine ve keyfine tabi durumdaydılar. Buna karşılık, insan olmaları hasebiyle işledikleri kamu suçlarından ötürü devletin yetkili makamları tarafından hürlere nispetle daha şiddetli cezalarla cezalandırılmaktaydılar. En hafif cezalandırma, her çeşit işkenceye maruz kalarak arazi sürüp ekerek istihdam edilmeleri şeklindeydi. Kamçı ile köleleri cezalandırma ise katılık ve şiddetin zirvesine ulaşmış bir uygulamaydı. Bu muameleye maruz kalan köleler çoğu kez ölüdü. Ellerinden asarak ayaklarına ağır bir şeyler bağlamakta kölelerin maruz kaldıkları cezalandırmaların çeşitleri arasında idi. Öyle ki, kölesini cezalandırırken ölümüne sebep olmak adam öldürme suçuna dâhil edilmemekteydi. Bununla beraber az da olsa kanunlarda kölelerin de insan olduğunu hatırlatacak bazı düzenlemeler yapılmıştır. Mesela ilk kanun Praetor hukukunda kölenin yırtıcı hayvanlar ile pençeleşmeleri yasaklanmıştır. Roma’da köleliğin başlıca kaynaklarını savaş esirleri, korsanlık vb. yollarla kaçırılan veya yabancı ülkelerden getirilen insanlarla kölelerden doğan çocuklar teşkil ediyordu. Bunların yanı sıra önceleri borçlunun borcuna karşılık alacaklısına köle olma kuralı hâkimdi. Tarım alanı, maden ocaklarının işletilmesi, demircilik, marangozluk ve benzeri işler ile gemicilik ve ticaret hayatının büyük bir kısmı da kölelerin çalışmasına dayanıyordu. Çalışmaları, çoğu kere beden gücüne dayanmaktaydı. Roma’da köleler siyasi ve medeni haklara sahip olmadıkları gibi kanunen tanınmış aileleri de yoktu. Roma hukukunda köleler hukuken mal ve eşya olarak kabul edildikleri için kadın ve

erkek kölelerin kurdukları ortak hayat, evlilik olarak kabul edilmezdi. Belirli bir dönem köleler arasında evlilik yok sayılmış, bunun yerine serbest cinsi hayat yaşamalarına göz yumulmuştur. Kölenin şahsiyeti yoktu, efendisinin malıydı. Efendinin, kölesi üzerinde mutlak bir hakkı vardı, onu diğer mallarından herhangi biri gibi satabilir, kiralayabilirdi. Kölelik, hukuki müessese olarak, ücretsiz bir emek sağlamış oluyordu. Kölelerin çalışması, bu sayede serbest kalan, efendiye hoşuna giden başka şeylerle meşgul olabilmek imkânını sağlıyordu. Beden çalışması, hür Roma vatandaşına yakışır faaliyetlerin dışında kalması gereken ve kölelere ait bir iş türü olarak kabul edilmişti. Kölelerin yaptığı çalışma, hür kişi için iyi gözle görülmezdi. Zira onu hemen hemen kölelerin seviyesine indirmekteydi.

Roma toplumunda kölelikle alakalı farklı bir yapılanma da söz konusudur. Şöyle ki; herhangi bir sebeple borçlanan kişinin, ya mallarını satmak suretiyle ya da ücretli çalışan olarak bu durumdan kurtulması gerektiğinde (bunu geçici bir süre için bile yapsa) kölelere benzer egemenlik altında bir duruma giriyordu. “Merces” olarak addedilen ve ücret için çalışan hür kimseler, adeta kölelerden bile daha kötü muamele görmekteydiler. Zira köleler kendi iradeleri dışında sebeplerle çalışırlarken, söz konusu hür kişiler özellikle çalışma gücüne hâkim olduğu bir durumu isteyerek kabul ediyordu. Çalışmaları ile geçinmek zorunda olan, parasız veya az gelirliler için çalışmaları (fikir çalışması da olsa) kölelerinkine benzerdi. Bütün bu sınıfsal farklılıklara rağmen Roma toplumunda bir yurttaşın diğerine yardım etmesine sıkça rastlanırdı. Fikir faaliyeti ile yardım etmek bir şeref hizmeti olarak kabul edilip buna karşılık bir ücret talebi de uygun görülüyordu. Bu şekilde dostluğa dayanan karşılıksız hizmetlerin, yüzyıllar boyu Roma hayatının temel bir unsuru olarak devam ettiği bilinmektedir. (Visky, 1974: 689-694).

1.2.3. Uzak Doğu’da Kölelik

Uzak doğu medeniyeti denilince akla gelen Çin, Güney Asya, Japonya ve hatta Hindistan bölgelerinden eski Hint ve eski Çin’deki kölelik uygulamalarının taşıdığı özellikleri bilmek bizi genel kaniya ulaştıracaktır. Kölelik, eski Hindistan’da oldukça yaygındı. Hindistan’da, Brahman kanunlarına göre insanların, hizmet edenler ve edilenler olarak ikiye ayrıldığı bilinir. Bunlar içinden hizmet edenler de hizmetçiler ve

köleler olarak ikiye ayrılmaktadır. Hintliler kölelerin en alt tabakada bulunan insan olduklarına inanırlardı. Başka yerlerde olduğu gibi burada da köleler, savaş tutsakları ve borcunu ödeyemeyen borçlulardan oluşuyordu. Hatta burada özgür yurttaşlar bile eşit değillerdi. Bunlar dört gruba bölünüyorlardı; bu gruptan Varna'lar, Cati'lerin (daha sonra ortaya çıkan kastların) ilk örnekleri oldular. Köleleşenler, her zaman alt-varnaların temsilcileriydi. Oysa onların efendileri üst-varnalara ait bulunuyordu. Köleler aynı zamanda devlete ve topluluğa da ait olabiliyorlardı. Köle “divipada (iki-ayaklı mülk)”, evcil hayvan ise “çatuşpada (dört ayaklı mülk)” konumundaydı. Köleler, ileri gelenlerin ve kralların hesabına, ayrıca kamu yapılarının yapımında çalışıyorlardı. Bununla birlikte, eski Hindistan'da büyük toprak mülkiyeti yaygın değildi. Kölelerin emeğinden daha çok ev ekonomisinde yararlanılıyordu. Köleler arasında kadınlar ağır basıyor ve onların çocukları da aynı şekilde, efendinin mülkü sayılıyordu. Hintlilerin bağlı bulunduğu Manu Kanunu'na göre köle, hizmet etmek için yaratılmıştı ve azat edilse bile yine hizmet sınıfından ayrılamazdı. Efendiye itaatsizlik ise ölümlü sonuçlanmaktaydı. Kölelerin cezalandırılmasında ise uzuvlarının kesilmesi yahut öldürülmeye kadar varan uygulamaların varlığı bilinmektedir.

Eski Çin medeniyetine bakıldığında Çin'de Sang (Yin) denilen ilk köleci devletin M.Ö. 18. yüzyılda kurulduğu görülür. Kölelik müessesesinin gelişimi ise M.Ö. 5 ile 3. yüzyıllar arasındadır. Nitekim 3. yüzyılın sonunda koskoca bir imparatorluk olan eski Çin İmparatorluğu kurulmasıyla birlikte köle emeğinin rolü önem kazanmıştır. Köleler burada özel kişilere olduğu kadar devlete de aittir. Komşu kabilelerle yapılan bitmez tükenmez savaşlar, ayrıca iç savaşlar bol sayıda köle sağlıyordu. İşlenen suç ve cinayetlerin cezalandırılışı da önemli bir köle kaynağıydı. Bu, egemen sınıf için çok etkili bir toplumsal baskı aracıydı. Yasalara ve eski geleneklere küçük bir karşı koyma, ağır suç olarak nitelendiriliyordu. Köle alışverişi, özellikle köken bakımından Çinli olmayan kölelerin alım satımı, büyük ölçülere ulaşmıştı. Köle emeği, her yerde kullanılıyordu. Büyük çapta köleci özel işletmeler ortaya çıkmıştı ve sahip olunan kölelerin sayısı, büyük mülk sahiplerini zenginlik ve kudretinin ölçütü haline gelmişti. Eski Çin'de köleliğin sebepleri olarak satın alma, fakirlik ve borç görülür. Ayrıca hariçten köle temini için devlet bütçesinden pay ayrıldığı ve bunların hazineye dâhil edildikleri bilinir. Dâhilde ise fakirlik ve ihtiyaçlar sebebiyle kölelik oluşmaktaydı. Çünkü birçok fukara ya kendi nefislerini veyahut çocuklarını satmaya mecbur kalır ve

böylece halk dahi devlet gibi hem içeriden hem de dışarıdan köle sahibi olurdu. Çin’de birçok aile böyle fakirlik ve zaruret sebebiyle esaret boyunduruğu altına alınır. Bununla beraber Çin memleketlerinde köleler üzerine şiddet ve zulüm uygulanmazdı. Çünkü memleket kanunları örf ve adetler kölelere lütuf ve merhamet ile iyi muameleyi emrediyordu. Buradan da anlaşılacağı üzere Çin’de kölelere fazlaca lütuf ve merhamet gösterilmiştir. Bazıları itimat edilebilir olması halinde büyük mevkilere gelmişlerdir. Bazıları da çalışarak kölelikten kurtulmuşlardır (Baran, 2006: 133-139).

1.2.4. Mezopotamya Toplumlarında Kölelik

Dünyanın en eski yerleşim birimlerinden biri olan Mezopotamya’ya yerleşen ilk kavimlerin kökenleri hakkında geniş bilgi sahibi olamamak da Sümerler’in M.Ö. IV. binlerin başında buraya yerleşmeye başladıkları bilinir. Mezopotamya’ya yerleşip dünyanın ilk medeniyetini kurmayı başaran Sümerler’in yasalarına bakıldığında, daha o tarihler itibariyle köleliğin var olduğu görülür. Çivi yazısının icadından sonra söz konusu yazılarda köle deyimine tekabül eden Sümer simgesi yabancı anlamına gelmekte ve yabancı bir kökenin söz konusu olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Çivi yazılı kanunlardan köleliğin kaynağı, toplumdaki yeri, sahibinin köle üzerindeki hakkı ve kölelerin birbirleriyle olan münasebetleri konusunda bilgi sahibi olabilmekteyiz. M.Ö. IV. binlerin ikinci yarısından kalma sanat eserlerinde esir alma resimleri vardır. Bunlardan anlaşıldığına göre, esirler köleleştirilmekte, emeklerinden soyluların hizmetlerinde ve sulama düzenlerinin yapımında faydalanılmaktadır.

Sümer sosyal yaşamında insanlar eşit değildi ve toplumda sınıfsal farklılıklar söz konusuydu. Bu toplum sınıfları içinde en alt grup; savaş esirleri, yabancı ülkelerden kaçırılarak ya da parayla satın alınarak getirilen kimseler ile borçlarını ödeyemedikleri için satılan yoksullar ve yoksul anne babaların sattıkları çocukları içeren kölelerden oluşmaktaydı. Bir çeşit mal konumunda olan ve fiyatları yaş, eğitim, meslek, fiziksel yapı, ırk ve hatta renklerine göre değişen kölelere iş gücü olarak Mezopotamya’da çok fazla önem verilmekteydi. Ancak saray ve tapınakların köleleri kral ve kraliçenin hizmetinde yün eğirme, tahıl öğütme, hayvanlara bakma, bira mayalama ve mutfak işleri gibi ev ekonomisinin çeşitli dallarında çalışan bir grup olarak saray halkının önemli bir kesimini teşkil etmekteydi. Genel olarak toplum içindeki köleler bir efendiye

bağlıydılar. Onun izni olmadan hareket edemezler, buldukları şehrin dışına dahi çıkamazlardı. Bir köle sahibinden habersiz şehrin hudutları dışına çıkarsa kaçak konuma düşüyordu. Elbette ki efendisine büyük bir iş gücü sağlayan kölenin ekonomik bir değeri vardı. Bu nedenle kaçan kölenin sahibine iade edilmesi ya da başkasının köleye el koymamasına kanunlarda yer verilmiştir. Toplumda sosyal ve siyasi hiçbir hakkı olmayan köleler alacaklı da olamazdı. Köle her zaman çalışmak zorundaydı. Efendisi için ekonomik bir değeri olan kölenin kaçma, işi terk etme, hatta ölme hakkı bile yoktu. Hastalandığı takdirde çalışmadığı günlerin bedelini ödemek zorundaydı. Kölenin kaçması durumunda ise köleye ağır cezalar verilerek efendinin hakları korumaya alınmaktaydı. Mezopotamya toplumlarında insanların eşit olmadığı kölelik kurumunda, kölelerin anlaşma hakkı yoktu. Efendi eğer isterse kölesini azat edebilir, satabilir ya da mirasçılara bırakabilmektedir. Bir köleye efendisi özgürlüğünü verebildiği gibi, borçlarını ödeyemeyen özgür insanların köle durumuna düştükleri de görülmektedir. Gerçekten acımasız bir toplumsal sömürünün kurbanı olan köleler yaşadıkları her şeye rağmen acılarını belli etmemişler ve isyankâr olmamışlardır. Kölelerin sergilemiş oldukları bu davranış şeklinin birçok sebebi olmakla beraber, toplum idarecilerinin, kendi varlık nedenlerini tanrı ve tanrılara dayandırmaları ve köleleri tanrı gücüyle korkutmaları en önemli etkindir. Bunun yanında öldürülme, toplumdan dışlanma ve açlık korkusunun da ikinci bir etken olarak köleleri sindirme aracı olarak kullanıldığı söylenebilir (Akkuş, 2007: 12).

Sami hukukuna bakıldığında da kölelerle alakalı çeşitli hükümler karşımıza çıkmaktadır. Bu hükümler kölelerin efendisinin evinden kaçması durumunda verilecek cezalar, kölelerin rehin bırakılması veya haciz edilmesi ile öldürülen kölenin tanzim miktarı ile ilgilidir. Söz konusu kanunlarda hırsızlıkla alakalı özellikle de köle hırsızlığı ile ilintili hükümlere de rastlanmaktadır. Diğer kanunlarda olduğu gibi Sami hukukunda da sınıflar arasındaki eşitsizlik açıkça görülmektedir. Birinci Babil Krallığı'nda damgalanan, alınan ve satılan köle taşınır bir mal olarak görülüyor ve gerektiğinde bir arınma töreninden sonra azat edilebiliyordu. Babil devletinde insanlar üç sosyal sınıfa ayrılmıştı. Hürler, köleler ve hürlerle köleler arasında hürlerden düşük, kölelerden yüksek “maşenkak” adı verilen bir orta sınıf bulunuyordu. Suçlar ve cezalar bu sosyal sınıflara göre farklılık arz ediyordu. Babil Kralı Hammurabi'nin koyduğu yasaların bir kısmı da kölelikle ilgiliydi. Mezopotamya toplumunun ve düşünüşünün yansıdığı

belgelerin en önemlilerinden biri olan Hammurabi yasalarında toplum üç sınıf şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılanmada özgürlerden, özgür insanın bazı haklarına sahip daha alt bir sınıftan ve özgür insanların kadınlı erkekli kölelerinden söz edilir. Diğer kanunlarda olduğu gibi bu kanunlar gereği de kölenin efendisine mutlak itaati söz konusudur. Yine Hammurabi kanunlarında suça karşılık verilen cezalar, suçu işleyen kişinin bulunduğu sosyal konuma göre değişirken, kişilerin hayatlarına verilen değer de buldukları statü ile doğru orantılıdır. Hammurabi kanunlarından sonra Mezopotamya'nın en önemli hukuk belgesi olma özelliği taşıyan Orta Assur kanunlarının da asıl konusu kadınlarla ilgili suçlar ve kadınların mülkiyet hakları olmasına rağmen kadın kölelerle alakalı önemli maddelere de rastlamak mümkündür.

1.2.5. Eski Türklerde Kölelik

En eski ve en önemli Türk devleti olarak kabul edilen Hun Devleti'nin (M.Ö. 220 - M.S. 553) ünlü hükümdarı Mete zamanında, kölelik ve cariyelik kavramlarının varlığını, Çin kaynaklarından öğreniyoruz. O dönemde Çin'de oldukça gelişmiş olan bu kurum, Türk kavimlerine de geçmiş, özellikle karşılıklı akınlar sonucu alınan esirler, köleliğin yerleşmesinde büyük etken olmuştur. M.Ö. 300'lerde Çin'de Ch'nin yönetimi sırasında dağınık bir durumda bulunan Hunların devşirilerek Şan-tung'da satılması, Çin tarihinde ilk köle isyanlarına yol açmıştı. Bu olaylar sonucu, özgürlüklerini kazanan Hunlar, Chao sülalesini kurmuşlardı. Han döneminde bunlar, ev köleleri daha doğrusu büyük evlerde uşak olarak kullanılan hizmetçilerdi. Tobalarda ise kölelerin bir kesimi üretim alanlarında, bir kesimi ise çoban olarak büyük otlaklarda çalıştırılıyorlardı. M.Ö. 206 ile M.S. 220 arası Kora kavimlerinde de kölelerin varlığından söz edilmektedir (Parlatır, 1984: 808).

Şan-Yu veya Tan-Hu olarak adlandırılan Hun imparatorlarından 'Tan-Hu ölünce yakınları ve sevgili cariyelerinden birçoğu bazen ölümden ona eşlik ederdi. Bundan da Tan-Hu'nun asıl eşlerinden başka cariyelerinin de bulunduğunu anlarız; ancak bu durumun yalnız Tan-Hu'ya ve büyüklere mi özgü olduğu, yoksa herkesin mi alabileceği anlaşılmıyor (İnce, 2010: 26). Eski Türklerde köle kullanımı hususunda en eski ve en güvenilir kaynaklardan olan belgeler içerisinde akla ilk gelen belge Orhun yazıtlarıdır.

Söz konusu yazıtlarda yer yer "kul", "câriye" sözlerine rastlasak ta bu kişilerin sosyal durumu konusunda yeterli ve doyurucu bilgi edinemiyoruz.

Eski Türklerde kadın ve çocuklar, borçlanmadan dolayı köle durumuna düşebildikleri gibi para ve mal karşılığında da satılabilmektedir. Köleliğin eski Türklerdeki varlığını, bu konuda kullanılan söz ve kavramlarla anlayabiliyoruz. Kök Türkçe ve Uygurcada genel anlamda "kul", "başka birine tâbi kimse, hizmetçi" karşılığında geçmektedir. Cariye için de "kün"ün kullanıldığını görüyoruz "Kün" sözü, "dişi kul" olarak değerlendirilmiş, "kul" gibi genel bir anlam kazanmamıştır; doğrudan doğruya "cariye, kadın köle" anlamına gelmektedir; "karabaş" da aynı anlamdadır. Erkek ve dişi ayrımı gözetilmeden kölelere "karabaş" adının verildiğini ve köleye karabaş kelimesinin yanı sıra, kul kitay oğlan (erkek köle), küng, eşci karabaş (kadın köle) da denildiğini görmekteyiz (Parlatır, 1984: 809-810).

1.2.6. Avrupa Coğrafyasında Kölelik

Fransa'da hukuk sembolü olarak bilinen ve 400 maddeden oluşan Loi Salique Kanunu, kölelere yönelik zulüm ve işkencenin zirvesini teşkil etmektedir. Bu kanun iki sınıf arasında evlenmeyi yasakladığı gibi, "ahaliden birisi, köle bir kadınla evlenirse, kendisi de köle olur" hükmünü getirmek suretiyle, hürlerle köleler arasını en keskin hatlarla ayırmış bulunuyordu. Fransa'da kölelik denildiğinde; bütün Avrupa ülkelerinde bir yüz karası olarak görülebilecek Karalar Kanunu akla gelmektedir. Zira bu kanunun muhtelif bir maddesi şu şekildedir: "köle sahibi veyahut reisi, köleler hakkında katil cinayeti dahi işlese, hâkimler bunları beraat ettirmede hür ve serbesttirler ve hatta beraat ettirmeleri tavsiye olunur." Yine bu kanun gereği zenciler eğer cüzi bir kabahatle efendilerine veyahut hürlerle tecavüz eder veyahut en küçük bir hırsızlık suçunu irtikâp ederlerse, idam veya en azından darp gibi bedeni ceza ile cezalandırılırdı. Efendilerinden kaçan köleler hakkında öngörülen cezalar ise hepten dehşet vericidir. Amerika toplumuna bakıldığında ise, onların bütün zencileri esir ve köle olarak kabul ettiklerini görürüz. Avrupa'da gördüğümüz Karalar Kanunu aynı haliyle Amerika'da da karşımıza çıkmaktadır. Kızılderililerin köklerini kurutan Amerikalılar, geniş arazilere sahip olduklarından siyah esir ve kölelere ihtiyaç duymaktaydılar. Afrika'ya sefer yapan İngiliz, İspanyol, Portekiz, Alman ve diğer Avrupa kökenliler, ateşli silahlarla

kuşattıkları Afrikalı siyahları esir olarak Amerika'ya göndermeye başladılar. Özel esir depoları inşa ettikleri ve bu iş için büyük filolar hazırladıkları tarihçe bilinen bir gerçektir. Ayrıca bir efendi, kölesi üzerinde mutlak mülkiyet ve tasarruf hakkına sahipti. Efendi kölesini satabildiği gibi, öldürme hakkına da sahipti. Kanunlarda rastladığımız açık hükümlere göre kölelerin nefis ve ruhları yoktur. Köleler için ceza addedilen pek çok fiil beyazlar için suç bile sayılmazdı. İnsan değil, eşya olarak kabul edildikleri için açık ilanlarla alınıp satılabilirlerdi (Bakkal, 2011: 26-28).

1.2.7. Afrika'da Kölelik

Bahsi geçen diğer topluluklarda ve coğrafyalarda olduğu gibi Afrika'da da köle edinmenin başlıca yolu savaşmaktı. Savaş tutukluları, yakalandıkları yer itibariyle çok az bir değerdedi, çünkü evlerine yakındılar ve kaçmaları mümkündü; dolayısıyla savaş esirlerinin hızlı bir şekilde oradan uzaklaştırılmaları ve satılmaları gerekiyordu. Afrika'da güçlü şekilde merkezîleşmiş devletlerin gelişmesi ile birlikte, köle elde etmek için yapılan savaşlar, giderek her yıl daha zayıf devletlerin daha güçlü olanlara belli sayıda köle sağladığı bir haraç anlaşmasına dönüşmüştü. Baskın ve adam kaçırma eylemleri de bazı zamanlar tüm bölgelerde büyük korku yayan diğer uygulamalardı. Birçok kişi, tehlikenin farkında olmayan bireyleri esir almak üzere pusuya yatıyordu. Güçlü grup veya eyaletler, zayıf olanları ya başka bölgelere göç etmeye ya da kendileri ile haraca dayalı ve egemenlik altına alan bazı anlaşmalara girmeye zorlayarak onlara saldırıyordu.

Bu gayri resmi işlemlerin yanı sıra köleleştirme işlemi hukuki veya gönüllülük esasına dayanan süreçlerle de gerçekleştiriliyordu. Özgürlük, sıklıkla bazı yasaların çiğnenmesi sonucu veya adam öldürmenin cezası olarak kaybedilmekteydi. Özellikle kuraklık veya çekirge salgınlarını takip eden kıtlık dönemlerinde açlık sebebiyle insanlar kendilerini veya çocuklarını başka insanların korumasına bırakmak mecburiyetinde kalıyordu. Suçlar, çatışmalar veya tehditler çoğunlukla insanların kendi topluluklarından kaçmalarına ve kendilerini gönüllü olarak köle yapmalarına neden oluyordu. Karşılıklı ticari işlemler sırasında savaş tutukluları, kaçırılan kurbanlar veya hukuki sistem tarafından suçlu ilan edilmiş kişiler satın alınabiliyordu. Afrikalı birçok hadım köle Avrupa ve İslam dünyasında yer bulurken, bazıları Afrika'da harem bekçisi

veya krallığın güvenilir ve sırdaş danışmanları olarak da görev yapıyordu. Köleler ayrıca dini amaçlarla da kullanılmaktaydılar. Bir kralın veya önemli bir kişinin ölümünde bir kölenin kurban edilmesi, ölen kişinin ruhunun yatıştırılması veya ona ruhlar diyarında bir hizmetkârın sağlanması amacına hizmet etmekteydi. Kölelerin ev işleri ile ilgili bir görevde kullanılmaları söz konusu olduğunda, köleler genellikle ek destek sağlama ve normal ev halkının iş gücüne katılma yönünde, ev halkı veya işverenlerin akraba çevresine hizmet için uygun görülüyordu. Kadın köleler eş veya cariye olabiliyordu. Birilerinin grup verimliliğini artırmak veya sosyal saygınlık amacıyla kullanılırken, aynı zamanda ev işlerinde çalıştırılan köleler, bir tür sahip olunan varlık ve sermaye edinim biçimini de temsil ediyorlardı. Köleler, bağlı oldukları akrabalık grupları tarafından kölelikten kurtarılabilir veya efendileri tarafından azat edilebiliyordu. Özgürlükleri verilen kölelerin, çoğunlukla eski sahipleri ile birlikte kalmayı seçtikleri de bir gerçektir. İlk nesil kölelerin konum ve yerleri, anaerkil ve babaerkil topluluklarda keskin hatlarla ayrılmıştı; köle haline getirilen baba ve özgür annelerin çocukları, annelerinin akrabalık grubuna ait olduklarından, özgür kabul edilmekteydiler. Başlangıçta, Afrika deniz kıyıları Avrupalılara satılmak üzere önemli sayıda köle sağlarken, artan taleple birlikte Afrikalılar köle tedariki konusunda zamanla kıtanın iç bölgelerine de başvurmak zorunda kalmışlardır. Bununla birlikte, kıyı bölgeleri veya iç bölümlerden de gelseler, köleler temel olarak savaşlar, adam kaçırma, vergiye bağlama ve yargı sistemi gibi köleleştirme yöntemleriyle elde edilmiştir. Savaşlar, yöresel köle ihtiyacını karşıladığı kadar, Atlantik ticareti için de köle tedariki sağlamıştır. Bununla birlikte, o zamanlar için savaş olarak adlandırılan olay, aslında saldırı ve baskınlar idi. Bu konudaki genel kanı, Afrika'daki savaşların asıl amacının köle elde etmek olduğu yönündedir. Afrikalı kölelerin en bariz ve ortak özellikleri ise, efendilerine karşı besledikleri kin duygusu idi. Kaldıkları ülkeden bekledikleri tek şey asgari geçim şartlarının sağlanması olan Afrikalı köleler, bu sebepten ötürü kışkırtılmaya çok müsaitler (Diouf, 2003: 15-27).

1.2.8. Yahudilikte Kölelik

Yahudilikte kölelik müessesesi, sosyal bir realite olarak kabul görülmekteydi. İbranicede “eved” kelimesiyle ifade edilen köle mefhumunun çoğul karşılığı ise

“evadim” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. İbrani hukukunda kölelerin genellikle yabancı asıllı olmalarına dikkat edilmiş, bütün Yahudilerin kardeş oldukları devlet büyüklerince belirtilerek İbranilerin birbirlerinin köleleri olmaları engellenmiş ve istisnai durumlarda köle olabilecekleri haller ve sebepler sınırlandırılmıştır.

Yahudi toplumunda Yahudi köleler ve yabancı köleler olmak üzere iki tür köle sınıfı vardır. En büyük meşguliyetleri gezmek ve savaş olan bu kavmin, büyükleri yanında servet ve gösteriş olarak kabul edilen kölelerin hayvanlardan farkı yoktu. Ancak kölelerini fazla da ezmezlerdi. Köleler her sene yedi hafta istirahat ederlerdi. Köleye zarar verme yoktu. Kölesini iş göremez hale getirene ceza verilirdi. Yahudilikte köleliğin genel olarak oluşabilmesi için savaş, satın alma ve borç gibi unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Bir Yahudi'nin köle olabilmesi ancak savaş ve borç sebepleriyle olmaktadır. Bu hususta Tevrat içerisinde karşımıza çıkan ve kölelikle ilgili olarak dönemin uygulamasını yansıtan bazı pasajlar mevcuttur (Aktoprak, 2007: 16). Tevrat'ta, Yahudilerin dışındaki kölelerle ilgili olarak, “Köleyi azat et” diyen bundan başka tek bir emir olmadığı gibi, aksine “Köle edinin” diyen hükümler vardır. Yahudiliğe göre bir Yahudi'nin bir başka Yahudi'yi köle edinmesi mümkündür. Yahudi olan köle efendisine yedi yıl hizmet ederse azat edilir, köle Yahudi değil ise azat edilmezdi. Ayrıca Tevrat'ın bazı pasajlarında işlenen günah sebebiyle, borcuna karşılık olarak çocuğun, borcunu ödemediği ölen babasının borcuna mukabil ve hırsızlıktan dolayı insanların köle haline getirilebileceğine dair işaretler bulunmaktadır. Bütün bu hükümlere ve kurallara rağmen eski devletler ve medeniyetler içerisinde kölelere muamele açısından en iyi muamele İbrani hukukunda idi. Ancak Tevrat'ta köleliğin kaldırılmasıyla ilgili herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Hz. Musa'nın şeriatı, sadece efendilerin köleleri üzerinde sahip oldukları hakları sınırlamıştı. Yahudilerin köleleri sahiplerinin ev halkından olup imtiyaz kullanabilirlerdi ve kutsal tatil günleri ile normal tatil günlerini korumadan mesuldüler. Tevrat'a göre köle, altı gün çalıştırılıp bir gün dinlendirilmelidir. Efendinin kölesine karşı merhametli olması ve kölenin de geniş manada aileden sayılması gerekmektedir. Kölesini dövmek suretiyle ölümüne sebep olan kimse ceza ile karşı karşıya kalırdı. Hz. Musa'nın şeriatında kölelerin evlenmelerine izin verildiği gibi, bir kölenin efendisinin kızı ile dahi evlenmesine müsaade edildiği haller vardır. Kölelerin mülk edinmeleri ise kesinlikle yasaklanmıştır. Köleler yalnızca başkalarından bulup aldığı şeyleri efendisine vermekle sorumludur.

Talmut hukukunda, sıkı sıkıya şekle bağlı olmakla beraber, kölelerin azadı gündeme getirilmiştir. Hatta Yahudilikte elli yılda bir genel bir azat etme merasimi düzenlendiği bilinir. Elli yılda bir geldiğine inanılan bu azatlık yılı, kayaklarda yubil olarak karşımıza çıkar. Yahudilikte ve İbrani toplumunda ilahi vahye dayanması sebebiyle köleler, Yunan ve Roma medeniyetleri ile kıyaslanamayacak derecede lütuf ve himayeye mazhar idiler (Akgündüz, 1995: 73-74).

1.2.9. Hristiyanlıkta Kölelik

Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil’de insanların birbirini kardeş olarak kabullenip sevmeleri gerektiği belirtilmesine karşılık, kölelik aleyhinde açık bir yasak söz konusu değildir. Zaten İncil, hukuki meselelerde Tevrat’ı nesh etmediğinden ötürü, oradaki hükümler Hristiyanlar için de aynen geçerlidir. Hz. İsa’nın kölelik hakkında söylediği bir söze rastlamamızla birlikte Havarilere ait kesinliği olan bir açıklama da mevcut değildir. Buradan da anlaşılacağı üzere Hz. İsa köleliği reddetmemiş, ancak hürriyetin asıl olduğunu ifade etmiştir. Elimizdeki İncillerde de köleliğin kaldırılması ve kölelerin azadı ile ilgili bir hüküm görmemekteyiz. Ayrıca Hristiyanlıkta köleliğin haram olduğunu söyleyen hiçbir Hristiyan din adamı da olmamıştır. Ancak köleliği onayladıklarına dair açık beyanların olduğu tarihen sabittir. Gerek Katolik kilisesi, gerek diğer kiliseler, köleliği tarihi bir olay olarak kabul etmişler ve Hristiyanların kendi dindaşı köleler edinmesinde bir sakınca görmemişlerdir. İncil’de kölelikle ilgili hüküm ve emirler bulunur (Bakkal, 2011: 30-31).

Roma İmparatorluğu’nun yıkılışından sonra kölelik kurumu Avrupa’da ortaya çıkan devletler tarafından devam ettirilmiş; bir anlamda Avrupa, Yunan ve Roma kültürünü miras olarak almıştır. Bizans devletinde diğer dinlerden olanların Hristiyan köle kullanmalarının yasaklandığı ve kilisenin İslam devleti içerisindeki Hristiyanlara, Hristiyan kölelerin, Hristiyan olmayanlara satılmalarını aforoz tehdidi olarak gördüğü bilinir. Bizanslılar kadınların tehlikesizce kiliseye gidebilmeleri için papazları hadımlaştırmayı adet haline getirmişlerdi. Köle piyasasında bir hadım sıradan bir köleden dört kat daha pahalı olduğundan Müslümanlar bu durumu fırsat bilerek savaş sırasında manastırlara akınlar yapıp hadımları ele geçirmişlerdir (Özdemir, 2006: 24).

1.2.10. Araplarda Kölelik

Cahiliye olarak adlandırdığımız İslam öncesi dönemde kölelik, toplum içerisinde önemli bir sosyal kurum durumundadır. Söz konusu dönemde kölelerin, sert ve acımasız bir takım davranışlarla karşı karşıya kaldıkları bilinir (Çağatay; 1963: 123). Borcunu ödeyemeyen borçlu kendisini, geçim sıkıntısı içindeki baba çocuğunu köle olarak satabilse de Cahiliye döneminde köleliğin asıl kaynağını savaş esirleri oluştururdu ve köle bir anneden doğanlar da otomatik olarak köle olarak addedilirdi. Söz konusu kölelerin büyük çoğunluğunu Afrikalı siyahiler teşkil etmekteydi.

Arap toplumunda kölelik, yerleşik hayata geçiş ile başlamış, çapulculuk ve kabileler arası savaşlarla yaygınlaşmıştır. Ayrıca kölelerin savaşlarda da kullanıldıkları bilinir. Genel hatlarıyla Arap toplumu; hürler, mevali ve kölelerden oluşmaktadır. Mevali, köleler ile hürler arasında bir orta sınıfı oluşturur. Bir kimse köle yahut cariyesini azat ederse, sahibinin kabilesinin mensubu akrabası sayılırdı. Mevali, köleler gibi alınıp satılamazdı ama tam olarak hür de değildi. Evlenme ve miras konularında hür gibi muamele göremezlerdi. Mevali, hür bir kız veya kadınla evlenemezdi. Mevalinin diyeti hür kişinin diyetinin yarısıydı. Kıyas cezasında da hür kişinin cezasının yarısına çarptırılırlardı (Günaltay, 1997: 119).

Köleler, hürlerle arası kesin çizgilerle ayrılmış alt bir sosyal sınıf oluşturmaktaydı. Efendinin kölesi üzerindeki mülkiyet hakkı, üçüncü şahıslardan gelecek haksız fiillere karşı sınırlı bir güvence sağlasa da efendiye kölesi üzerinde mutlak tasarruf yetkisi veriyordu. Bütün bu uygulamaların yanı sıra kölelere yönelik bazı iyi uygulamalar da yok değildi. Kölelerin azat edilmeleri ve evlat edinilmeleri caiz görülmekteydi. İslamiyet'in gelişiminin ardından da kölelik kurumu sürdürülmüştür fakat burada üzerinde durulması gereken nokta İslamiyet'in kölelik kurumuna eskiye nazaran daha anlayışlı ve toleranslı bir bakış açısı getirmiş olmasıdır (Parlatır, 1984: 811).

1.2.11. Köleliğin Son Dönemleri

İnsanlığın tarihi ile birlikte ortaya çıkan kölelik, Eskiçağ boyunca yakın ve orta doğu Avrupa ekonomisinin ve sosyal hayatının değişmez bir unsuru olmuş, Ortaçağ ile birlikte hem kaynaklarını hem de kullanım alanlarını genişletmiştir. Ayrıca dünyanın

muhtelif yerlerinde esir pazarları kurulmaya başlanmış, Asya ve Avrupa'da köleliğin yayılmasında savaşların yanı sıra Afrika'dan akın eden mülteciler de etkili olmuştur. Ortaçağ boyunca sosyal hayata iyiden iyiye yerleşen kölelik kurumunun, Yeniçağın başlangıcıyla ortaya çıkan Amerika sömürgeciliğinin de etkisiyle yeni boyutlar kazandığı bilinir.

Köleliğin kaldırılması hususuna gelince bu duruma öncülük eden devlet olarak karşımıza İngiltere çıkar. Bu devlet ilk olarak Amerika sömürgeciliğine son verdiğini ve esir ticaretini resmen yasakladığını açıklamış, arkasından da 1815'teki Viyana Bildirisi bu konuda devletlerarası ilk girişim olmuştur. Köleliğin yasaklanmasından kısa süre sonra 1884'te tekrar gündeme gelmiş ve 14 devlet Berlin Konferansı sonunda Berlin Umumi Senedi ile kölelik ve köle alım satımına karşı çıkmışlardır (Parlatır, 1984: 806-807). Birleşmiş Milletler dönemi öncesinde ve 20. yy başlarında atılan, uluslararası düzeyde köleliğin kaldırılması yönündeki adımların en önemlilerinden biri olan "Kölelik sözleşmesi" 25.09.1926 tarihinde Cenevre'de imzalanmış ve sözleşme uyarınca 09.03.1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler' in aldığı bu karar köle ticaretinin kaldırılmasında büyük rol oynasa da daha çok şekilsel olarak önlemiş, öte yandan güçlünün zayıfı ezmesi eylemi devam ede gelmiştir.

1.3. KÖLELİĞİN KAYNAKLARI

1.3.1. Ticaret

Eski Çağ itibariyle kurulan endüstriyel atölyeler ve yapılan ticaretin büyük bir kısmı tarım ve tarım ürünlerine dayalı olarak gerçekleştirilmekteydi. Bu dönem toplumlarının, ana geçim kaynağı olarak tarım sektörünü benimsedikleri bilinir. Fakat bu toplumlar içerisinde gerek duyulan bazı araç ve gereçlerle birlikte, üretilemeyen tarım ürünlerinden, değerli madenlere, silah sanayisinden, deniz ürünlerine, erkek-kadın ve çocuk kölelerden hayvan ticaretine kadar birçok ihtiyaç, tüccarların girişimleri sonucunda sağlanabilmiş ve bu şekilde söz konusu toplumlar için gerekli olan bu ihtiyaçlar tedarik edilebilmişti. Bunlar arasında özellikle kölelerin bir ticari mal olarak görülmesindeki ana etmen, kölelerin her türlü hizmette rahatlıkla kullanılabilmesi ve işlenecek topraklardan, atölyelere kadar her alanda bir işçi gibi çalıştırılabilir olmasına

karşın, sadece karın tokluğuna çalışan bir insan olmasından kaynaklanıyordu. Tabii olarak tüccarlar bu ticari mal statüsündeki köleler üzerinden çok fazla kazançlar elde edebiliyorlardı. İnsanlar savaşlarda düşmanı öldürmek yerine sağ bırakarak ticari bir meta olarak kullanmışlardır. Böylece hem çok ucuz maliyetli, iktisadi işlerin gerektirdiği bir müessese olarak ticaret sebebiyle kölelik ortaya çıkmış, hem de dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Bu şekil kölelik, korsanlık ve haydutluk yoluyla oluşmuş bir köleliktir diyebiliriz. Söz konusu ticaretin temelleri de daha Yunan medeniyeti döneminde atılmıştı. Köleler bir ticari ürün olarak Yunanlılarca oldukça değerli bir ürün olarak görülmesine rağmen Yunan uygarlığında köleler, sadece birer mal olarak görüldüklerinden ticari faaliyetlerde de birer mal olarak adlandırılmaktaydılar. Eski Çağ sürecinde köle ticareti yapmak isteyen her tüccarın başvurması gereken en önemli nokta Akdeniz'di. Çünkü Akdeniz bu dönemler içerisinde var olan her topluma bir kapı gibi açılmaktaydı. Orta Çağ döneminin başlangıcına gelindiğinde ise Avrupa'da ticaret aynı şekilde devam edecektir, bu durumun başlıca sebebi İlk Çağ ticaret yollarının sürekli kullanılmasıdır (Şanlıbayrak, 2007: 80).

Ticaret yoluyla gerçekleşen kölelik sistemi de kendi içinde üç farklı noktaya dayanmaktadır: Kaçırma, hediye etme ve bizzat ailelerin satışıyla köleleştirme. Kişilerin kaçırma yoluyla kölelik sistemine sokulması hukuken yasak olmasına rağmen, insanların çeşitli yollarla kaçırılarak esir pazarlarına satıldıkları bilinmektedir. Kaçırılma yönteminde deniz korsanlarının da büyük payı bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra bazı ailelerin çocuklarını kendi rızalarıyla sattıkları da görülmekteydi. Öte taraftan, hediye etme yoluyla köleliğe pek sık rastlanmıyordu. Komutanlar, savaş esnasında ele geçen esirler arasında bulunan güzel esirleri satmaz, fidyeye serbest bırakmaz; genellikle padişah veya vezirlere hediye olarak sunarlardı (Aktoprak, 2007: 29).

1.3.2. Savaş

Devletler hukukuna göre, iki veya daha çok devlet arasında, tarafların birbirlerine iradelerini kabul ettirmek amacıyla yaptıkları silahlı mücadeleye savaş denmiştir. Savaşlar ve bunların doğurduğu sonuçlar sebebiyle esir düşenler, tarihin geçmiş devirlerinde köle olmuşlardır. Savaşta diri olarak ele geçirilen hürriyetinden

mahrum savaş tutsakları esirler haline getirilip, harp sonrasında ise köle ve cariye statüsü verilmiştir. Eski toplumlar arasındaki düşmanlık ve savaşların yeryüzünde birden fazla insan grubunun varlığı ile başladığını düşünmek yerindedir. Buna bağlı olarak da savaşan tarafların birbirinden aldıkları esirlerden söz etmek tarihi bir vakıadır. Nitekim eski Hint, eski Çin, eski Mısır, eski Araplar, eski Yunan ve Roma'da savaş esirliği ve köleliğini çok açık şekilde görmekteyiz.

Neredeyse bütün milletler için şunu söylemek mümkündür ki her millet düşman kuvvetini azaltmak, karşı tarafın nüfusunu eksiltmek ve kendi kuvvetlerini artırmak için esirlik müessesesini yaşatmayı bir zorunluluk olarak görmüştür. Bu sebepten köle ve cariyenin asıl kaynağının tarih boyunca süren savaşlar olduğu tarihi kayıtlar sayesinde karşımıza çıkmaktadır (Baran, 2006: 241).

Savaşlarda ele geçen esirler genellikle öldürülür, fidye karşılığı serbest bırakılır veya hür insanlara verilen ücretin yarısına tarlalarda çalıştırılırlardı. Esirler; kadın-erkek, güzel-çirkin, yaşlı-genç vb. kıstaslara göre sınıflandırılıp değer biçildikten sonra diğer ganimetlerle pay edilmiştir. Sebep ne olursa olsun iki taraf arasında vuku bulan savaşın mağlubu yalnızca savaşa katılanlar olarak düşünülmez, kundaktaki bebekler dâhil herkes esir sayılır ve köleleştirilirdi.

1.3.3. Doğuştan Kölelik

Doğum, hukuk kavramına şahsiyet kazandıran fizyolojik bir hadisedir. Dünyada bulunan bütün varlıklar nesillerinin devamını doğumla devam ettirir. İnsan, nesline önem veren bir varlıktır; hürriyetine de çok düşkündür. Çeşitli sebepler ve savaşlar sonucu köle olanların çocukları da köle sayılmıştır. Anası veya babası köle olanın, doğumuyla köle olması şekline doğumla kölelik denilirdi. Başta Aristo olmak üzere birçok filozof, insanların yaratılıştan hür veya köle olarak doğmuş olması düşüncesine sahiptir. Bu düşüncenin bir neticesi olarak genellikle siyahilerin köle olarak doğdukları kabul edilir ve onları buldukları yerlerden zorla getirip köle yapmak hürlerin hakkı sayılırdı. Afrika'ya düzenlenen köle seferleri de bu düşünceden kaynaklanmış ve Afrikalıların köleleştirilmesi genellikle bu yolla olmuştur (Bakkal, 2011: 87). Bu şekilde köle olan kimselerin çocukları da doğuştan köledir. Çünkü köle ana-babanın durumu çocuğu da etkiliyordu. Köle anne-babadan veya köle anneden doğma köleliğin

önemli bir sebebiydi. İslam öncesi dönemlerde ve tarih boyunca doğum yolu ile ortaya çıkmış köleliğe rastlamak mümkün olmakla birlikte, tarihi seyri içinde doğumla oluşan köleliğin önemli bir kölelik kaynağı olmadığı da görülür. Bu durumun sebebi de, çocuk kölenin yetişmesini beklemektense yetişkin köle satın almanın daha büyük kar getireceği düşüncesidir (Baran, 2006: 258).

1.3.4. Suçluların Köle Statüsüne Getirilmesi

Köleliğin oluşmasının bir başka sebebi de suçtur. Suç ise, hukukun yasakladığı mal ve cana karşı işlenen ve cezai bir müeyyideye bağlanan eylemdir. Bir fiilin suç olması için, o suçun kanunla belirlenmiş olması, suçun işlenmesi ve bu suçun hukuka aykırı olması şarttır. Herhangi bir suç isleyen kişinin köleleştirilerek mağdura teslim edilmesi şekline, suç sebebiyle oluşan kölelik adı verilmiştir. Bu da eski bir kölelik kaynağıdır. Bazı toplumlarda hırsızlık, zina gibi suçları isleyenlere ceza olarak köleleştirme cezası verildiği görülür. Örneğin Roma Hukuku'nda cinayet ve soygun gibi bazı ağır suçlar idamlık suçlar arasında sayılıyordu. İdamlık suçlar aynı zamanda kölelik sebebi olarak kabul ediliyordu. Yine Eski Hint medeniyetinde de ceza karşılığı köleliğin oluşması mümkündü. Bu noktada İngiliz köle taciri Francis Moore şunu vurgulamaktadır: “Köle ticareti yaygın olduğu için, bütün cezalar köleliğe çevrildi; bu tarz mahkûmiyette menfaat vardı. Suçluları satarak kazanç elde etmek için suçları mümkün olan en sert şekilde cezalandırdılar” (Baran, 2006: 259).

1.3.5. Açlık ve Fakirlik

Fakirlik sebebiyle bir insan kendisini, çocuklarını ve diğer yakınlarını köle olarak satabilirdi. İnsanlığın karşılaştığı felaketler içinde, eski ailenin hizmetkârları için en önemli olanları açlık ve yoksulluktu. Bu çeşit kölelik daha çok eski Hint, eski Çin, Afrika ve Avustralya medeniyetlerinde karşımıza çıkmaktadır. Açlığın baskısı altında iki taraf arasında adeta bir sözleşme oluşmaktaydı. Biri, her zaman düzenli besini sağlamakla, diğeri de elinden gelen en iyi hizmeti vermekle yükümlüydü (Lengelle, 1993: 13).

1.3.6. Satın Alma

Köleliğin yaygın sebeplerinden biri de satın almadır. Farklı sebepler dolayısıyla insanlar ellerindeki köleleri satılığa çıkarmış ve bu yolla kölelerini eşyalarından farksız görmüşlerdir. Tarihi süreçte ailelerin, herhalde ekonomik sıkıntılardan dolayı bazı aile fertlerini satmak zorunda kaldıklarına dair belgeler mevcuttur ve kölelerin bu şekilde alınıp satıldıklarına dair somut örneklere rastlamak mümkündür. Söz konusu vesikalardan anlaşıldığı kadarıyla kölelerin esaretleri ilelebet sürdürülmemiş, köle bizzat ödemeyi yapıp hürriyetine kavuşmak isterse satış fiyatının iki katını vermesi gerektiği kaydedilmiştir. Sermayedar ya da herhangi birinin köleyi hürriyetine kavuşturmak istemesi halinde satış fiyatını köle sahibine iade etmesi gerekir. Satış şartlarının yanı sıra kölenin satın alındığı evdeki haklarını da ihtiva eden belgelerde; satıldığı evde kendisine iyi davranılmazsa satış fiyatını iade ederek geri dönmesi, iyi davranılması halinde ise sahibinin kölesi olarak kalması şartıyla satıldığı kaydedilmiştir (Bayram, 1997: 581).

1.3.7. Borçluluk

Kaynaklarda kadın ya da erkek köleler ile uşakların alacağa karşılık rehin tutulduklarına dair pek çok örnekler mevcuttur. Bu durum, borcu olup da ödeyemeyen ve aciz hale gelen kişilerin, borcuna karşılık kendisini ve akrabalarını köle olarak vermesiyle oluşan bir kölelik şeklidir. Buna gönüllü kölelik olarak da adlandırmak mümkündür. Nitekim kendisini köle olarak bu statüye sokan şahıs satılabilmekteydi. Eski Hint, eski Çin, eski Yunan, Yahudi ve eski Araplar medeniyetlerinde borç sebebiyle köleliğin olduğu görülür. Özellikle Roma Hukuku gibi bazı sistemlerde borçluluk kölelik sebebi sayılmaktadır. Cahiliye devrinde faiz borcunu ödeyememek de köleleştirme sebepleri arasında yer almıştır.

1.3.8. Bağış

Köle olmanın sebeplerinden birisi de başkasından bağış yoluyla köle edinmektir. Kölesi olan bir şahıs, bu kölesini bir başkasına köle olarak hediye edebilmekteydi. Bu

şekilde elde edilen köle ya eski hayatına devam ediyor ya da azat ediliyordu. Burada farklılık arz eden husus, özgür kişinin değil de hür olmayan, yani köle veya cariye'nin bağışlanmasıdır (Baran, 2006: 263).

1.3.9. Fidyeler

Bazı özel kimselerin kaçırılmasına yönelik bu kölelik türü, kendisine Akdeniz'deki Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında pek çok iş imkânı bulmaktaydı. Elbette ki amaç dolgun fidyeler elde etmektir. Çin medeniyetindeki çetecilik faaliyetleri ile büyük şehirlerdeki dolandırıcılıklar bu durum için uygun örneklerdir. Şehir devletleri döneminde dahi söz vermenin yeterli bir garanti oluşturmadığı durumlarda, diplomatik veya ekonomik bir baskı unsuru yaratmak için mühim şahıslar kaçırılmakta ya da rehinelere arasında değişim yapılmaktaydı. İngiltere ile Fransa arasında vuku bulan savaşlar sırasında adam kaçırma eyleminin oldukça yaygın olduğu bilinir. Kaçırılan kişilerin aileleri, sevdiklerinin ve yakınlarının yoksunluk çekmemesi ve kırbaç baskısı altında kalmamaları için en kısa sürede gereken parayı bulmak zorundaydılar (Lengelle, 1993: 38)

1.3.10. Terk Edilmişlik

Köleliğin sebeplerinden bir diğeri, terk edilmiş kimsesiz insanların bulununca köle statüsüne sokulma şeklidir. Tarihi süreç boyunca terk edilmiş insanlar köle sayılmışlardır. Bu şekildeki köleliğe eski Mısır'da rastlamak mümkündür.

1.3.11. Keşifler

Dünyanın değişik coğrafi bölgelerinin keşfedilmesiyle birlikte buralarda bulunan insanlar köleleştirildikleri ve arkasından bu yerlerin sömürge haline getirildiği tarihi bir gerçektir. Bu sebepten meydana gelen kölelik tarihi literatürde keşifler sebebiyle oluşan kölelik olarak adlandırılmıştır. Tarih boyunca keşiflerin yapıldığı dönemlerde ne yazık ki köleleştirme hareketlerine sıkça rastlanmıştır (Baran, 2006: 267-268).

1.3.12. İşçi Arayışı

Tarımda kölelik; tarım, insanların yerleşik hayata geçmeleriyle kendi ihtiyaçlarını karşılamak için toprağı işlemeye başlamalarını müteakip ortaya çıkan bir unsurdur. Feodalite ise, toprak mülkiyeti ve toprak kölesinin emeğine dayanan ekonomik düzendir. Türkçede “derebeylik, ağalık”; batıda “serf” adı verilir. Feodal mülkiyet ise toprak kölesi emeğiyle değerlendirilen, toprakla birlikte alınıp satılan köylüdür. “Feodal sistem bünye” deyince, toprağı bir kısım köylüye işleterek bölgesel bir egemenlik kuran siyasi küçük bünye anlaşılır (Ülken, 1969: 76). Feodalite rejiminde işçilik yani serflik, bir nevi yarı kölelik sebebi durumdadır. İnsanoğlunun toprağı işlemeye başlamasını takiben yiyecek ve giyecek nev’inden her türlü ihtiyaç karşılanabilir duruma gelmiştir. İlk Çağ topluluklarına kadar bu şekilde gelen tarımsal faaliyetler genelde, zenginlerin ve mülkiyet sahibi kişilerin kontrolünde yapılmaktaydı. Örneğin Mısır medeniyetinde ve Mezopotamya toplumlarında bu unsur açıkça göze çarparken, İlk Çağ sınırları içerisinde Roma toplumunda durum bundan farklıdır. Roma toplumunda zengin senyörler, aristokrat tabaka insanlar ve birçok tüccar kendisine ait olan toprakları rahatlıkla işletebilmekteydiler. Bunları da kendileri el sürmeden kölelerine yaptırıyorlardı. Kullanılan teknikler ise ilkel metotlardan öteye geçmiyordu. Köleci toplumda, başlangıçta üretim güçleriyle üretim ilişkileri birbirine uygundu ve köleci toplum bu uygunluk nedeniyle gelişmekteydi. Köleyle köleci arasındaki ilişkilerde köle toprakta çalışıyor ve sağladığı ürünü köleciye veriyordu. Böylece köleci ekonomi güçlendi ve zamanla üretim verimini artırabilmek için yeni aletler yapıldı. Bu durum köleyle köleci arasındaki ilişkileri bozmaya başlamıştı. Köleler bu yeni ve pahalı aletleri özensiz kullanarak kırıyorlar ve bu bağlamda üretimin gittikçe azalmasına sebebiyet veriyorlardı. Demek ki, üretim ilişkileri üretim güçlerine köstek olmaya başlamıştı. Nitekim köleye pay vermeyen köleci toplum, zorunlu olarak aletlere özen gösterip kırmaması için köleye pay veren feodal topluma dönüşmüştü. Böylece feodal toplum ve üretim gelişti. Köle toplumunda üreyen çelişkilerin sonucu olarak feodal toplum doğdu. Bu çelişkilerin temelini kölelik düzenin ilişkileri ile üretim güçleri arasındaki rekabet teşkil ediyordu. Kölelik toplumunun uzun bir süre yaşamasından sonra bu ilişkiler, üretim güçlerinin gelişimini engellemeye başlamıştı. Bizzat üretici güçler olmaları hasebiyle köleleri vahşi bir şekilde sömürmeleri için efendilere yol

açıyor ve onlara sömürü imkânı sağlıyordu. Bu sebeple de binlerce köle iş alanında çürüyüp mahvolmuş, dolayısıyla da bizzat kölelerin şahsında temsil edilen üretim gücünde büyük bir düşme yaşanmıştır. Netice itibariyle kölelik düzeni ile üretim güçleri arasındaki şiddetli çelişki sebebiyle kölelik toplumu yıkılmış, yerine feodalite rejimi kurulmuştur (Baran, 2006: 275-281).

Endüstride kölelik; Tarihsel süreçte endüstrinin gelişimine bakıldığında, İlk Çağ döneminde ağırlıklı olarak tarım ve ticarete ağırlık verilmesi hasebiyle endüstrileşmenin revaçta olmadığı görülür. Fakat yine de kölelerin endüstri alanında çalıştırılması uygulaması, köleliğin ortaya çıkışıyla eş zamanlıdır. Eldeki verilerden anlaşıldığı kadarıyla Mezopotamya'da kölelerin en çok dokuma endüstrisinde ve çok ileri bir program ile çalıştırılması söz konusudur. Ayrıca bu alanda kadınların ve genç kızların çalıştırılması, endüstri dallarının cinsiyet ayrımına göre biçimlendirdiğinin göstergesidir. Antik Yunan çömlekçiliğinde çalışan işçilerin büyük bölümü de yine kölelerden oluşmaktadır. Herodotos'un naklettiği bir haberden, İskitlerin kırmızı imalinde kör köleleri çalıştırdıklarını öğrenmekteyiz. İskitler, kırmızı sütünün sağılmasını ve içki olarak hazırlanmasını gözleri oyulmuş kölelere yaptırıyorlardı. Roma İmparatorluğu döneminde seramik sektöründe çalışan işçiler de büyük oranda kölelerden oluşmaktaydı (Bakır, 2013: 53-55). İstisnasız bütün Yunan şehirlerinde çok az insan özgür olarak doğuyordu ve Yunan şehirlerindeki nüfusun büyük bir kısmını köleler ve diğer ecnebi ülkelerden gelen insanlar oluşturuyordu. Yunan şehir devletlerinde idareciler her alanda olduğu gibi endüstriyel alanda da en büyük insan kaynağı olarak köleleri kullanmışlardı. Çünkü üretimde ve hizmet etmede özgür bir insanın çalışması toplum tarafından normal karşılanmazdı. Bundan dolayıdır ki Yunan şehirlerindeki kölelerin hepsi birçok alanda kullanılan ana iş gücü kaynağı olmuştu. Kölelerden bunun yanında terzilik faaliyetlerinde, kuyumculukta hatta okullarda öğretmenlik alanlarında, birçok tiyatro oyununda oyuncu olarak birçok alanda kullanılmışlardı. Ayrıca kaynaklarda Yunan ve Roma madenlerinde endüstriyel alanda çalıştırılan kölelerin sayısının 200.000'i bulunduğu ifade edilmektedir. Belirtilen bu sayıya rağmen, Avrupa topraklarında oluşan feodalite sisteminde, efendilerin elleri altında bulunan köylüleri ve köleleri daha çok toprak işlerinde çalıştırdıkları, endüstride gerek duyulan ürünleri ise dışardan ithal ettikleri bilinir (Şanlıbayrak, 2007: 60-68).

Madencilikte kölelik; madencilik sanayini tarihi süreç itibariyle değerlendirmek gerekirse; silah sanayinden, zanaat işlerine kadar gerekli olan demir, bakır, altın, gümüş gibi maddeleri karşılamak amacıyla toprak altında ve yarı toprak içerisinde yapılan kazım işlerinin tamamını kapsadığını görürüz. Uygulama teknikleri bakımından İlk Çağ koşulları içerisinde yapılan bu işler, Orta Çağ sınırları içerisinde de değişmeden devam etmiştir. İlk Çağ boyunca madencilik sektöründe çalışan işçilerin hiçbir sosyo-ekonomik hakları olmadığı göze çarpar. Söz konusu köle işçiler genelde altın, gümüş, bakır, demir, kurşun ve cıva madenlerinde çalışan ve toplumun en alt tabaksını oluşturan insanlardı. Esirlerde bu madenlerde cezai uygulama olarak kullanılabilir (Bakır, 2002: 437). Eskiçağ Yunanistan'ında gümüş madeni, sikke haline getiriliyordu. Buradaki gümüş ocağındaki özel madencilik işletmelerinde yüzlerce köle çalıştırılıyordu, bunlar maden çıkartma ile arıtma yöntemlerinde büyük bir deha gösteriyorlardı. Eski Yunan'da Atina'daki gümüş madenlerinde sayıları binlerle ifade edilen köleler çalıştırılmaktaydı. Ksenophon, Poroı (Çareler) adlı eserinde, Nikrerratos oğlu Nikias adında birinin gümüş madeni işçisi olan bin köleyi satın alıp, onları Trakyali Sosias'a kiraladığını ve bunun karşılığında adam başına günlük net bir obolos⁶ aldığını ve işçi sayısını hep aynı seviyede tuttuğunu belirtmektedir. Romalılar ise güç kullanarak ele geçirdikleri ülkelerde bulunan madenleri yoğun şekilde işletip sonra da gemilerle İtalya'ya taşımaktaydılar (Bakır, 2013: 53-55). Kitleli çoğunluğunu yoksulların oluşturduğu bir toplumda köle satın almak ve bütün bir yıl onun ihtiyaçlarını karşılamak, gerektiğinde rastgele işçi kiralamak kadar kolay bir işti. Öyle olmasa ağır şartlar altında ne köylüler ne de diğer sınıftan özgür insanlar çalışabilirdi. Bu ağır şartlara örnek teşkil etmesi açısından Roma medeniyeti zamanında sıklıkla bulunan Laurion madeninin çalışma şartlarına yer vermek durumu daha da somutlaştıracaktır. Bu madende çalıştırılan kölelerin durumu içler acısı idi. Bu maden ocağında gümüş ve kükürt çıkarımında kullanılan tam 20.000 köle bulunmaktaydı. Her gün bu köleler dikine açılmış 150 metrelik deliklerden aşağı doğru inip toprak altında çalıştırılıyorlardı. İçeride on saat çalıştırılıp, az bir peksimet, soğan ve ekmekle karınlarını doyuruyorlardı. Maden ocaklarının yakınındaki derme çatma kulübelerde de on saate yakın dinleniyorlardı. Bu çalışma şartlarında yaşam standartları neredeyse 30

---

⁶ Antikçağ Yunanistanı'nda kullanılan drahminin altıda biri değerinde para ve ağırlık birimidir. Yunan obolosunun değeri bir para standardından diğerine değişiklik göstermektedir.

yaşını geçmiyordu. Şu da bir gerçek ki hangi şartlarda ve kim tarafından çıkarılırsa çıkarılısın madenlerin tamamı kralın kontrolünde bulunurdu (Şanlıbayrak, 2007: 62).

Ev ve saray hizmetlerinde kölelik; insanoğlunun yerleşik hayata geçişi itibariyle önemli yaşam alanları olarak karşımıza evler ve saraylar çıkmaktadır. İnsanların yaşadıkları evler gelir düzeylerine ya da toplumsal statülerine göre değişmekteydi. Bunlardan Roma medeniyetindeki saray ve ev hizmetlerinde kölenin statüsüne bakacak olursak; Roma imparatorluğunda kölelerin hayatın her alanında hizmet işi için kullanılmasında bir sakınca görülmezdi. Bu işlerin başta gelenlerinden biri, evin sahibi olan erkeklerin eşlerine olan hizmetlerdi. Bir hanım kendisi eğer bir yere gidecekse tahtirevanla taşınmak isteyebilirdi. Bunun için köleleri hemen hazırlanırdı ve efendilerini gidecekleri yere kadar götürürlerdi. Roma imparatorluğu köleleri her alanda kullanmayı bilmiş, ekonomisini de köleci ekonomi üzerine kurmuştur. Son dönem Roma imparatorluğunda ise kölelerin, tarla işleri ve diğer ağır işlerin yanı sıra ev işlerinde de zenginler tarafından kullanıldıkları görülür. Kölesi olmayan insanlarınsa çeşitli işler için farklı zanaat dallarına mensup kişilerden yardım alıp, ev işlerini kendileri yaptıkları bilinmektedir. Doğu Roma imparatorluğunda saray yetkililerinin birçoğu köle olup da önemli mevkilere ulaşmış insanlar olabiliyordu. Saraya müdahil olmalarına rağmen esirlerin durumu imparatorluk içerisinde hiçte iç açıcı olmadığı gibi, kanunlar ve prensipler toplumun gerçekleriyle hiçte bağdaşır durumda değildi. Nitekim esirlerin büyük bölümü hadım edilmiş durumdaydı. Birde Bizans imparatorluğunda saray temizliğinden, imparatoriçenin bakımına kadar her alanda kullanılan köleler vardı. Bunlar saray içerisinde her biri belirli bir tören için kullanılan salonlardan, ahırlara kadar her yerde kullanılan kölelerden müteşekkil kişilerdi. Birde kölelerin ağır şartlar altında çalıştığı taşra şehirlerindeki zengin evleri vardı. Bu yapıların inşaat faaliyetlerinden, ev içi hizmetlere kadar, ahırlardaki hayvanların bakımından, efendisinin kendisine ait olan toprakların işlenmesine, evin temizliğinden, yemek yapımına kadar her işi köleler yapardı. Fakat aynı dönem içerisinde yaşamış olan Avrupa Hunları döneminde tam aksiydi ve bu toplulukta kölelik anlayışı yok gibi bir şeydi. Köleler her zaman bir hizmet etme aracı görülmesine rağmen bunu Avrupa topraklarında uygulamayan tek devlet Avrupa Hunlarıdır. Nitekim İslam öncesi Arap topluluklarında da kölelik oldukça yaygın bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Araplar kölelerini kolay kolay azat etmezlerdi. Pers toplumunda ise kölelik dine dayalı

bir kurumdu. Sadece devlet erkânı ve büyük sülaleler köle edinebilirlerdi. Netice itibariyle, istisnai medeniyetler var olsa dahi her dönem ve her toplumda kölelik kurumuna rastlamak mümkündür (Şanlıbayrak, 2007: 69-78).

Yukarıda bahsi geçen kölelik kaynaklarının yanı sıra; insanların korumasızlık içinde bulunmaları, haydut ve haramilerin insanları ele geçirmeleri ile askerlik görevini ifa etmeyip kaçanlar da kölelik kurumunun gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bunlardan kısaca bahsetmek gerekirse; kendini koruyamayan bazı insanlar güçlü hür kişiler tarafından köle olarak satılabilir. Zencilerin yakalanıp satılmasını bu kısımda da düşünmek mümkündür. Ayrıca Korsanlar ve haydutlar savunmasız insanları yakalayıp köle olarak satarlardı. M.Ö. 500-150 tarihleri arasında Yunanistan'da haksız yollarla yakalanıp köle yapılan insanların satışı ve köle pazarları çok canlıydı. Atina'da her ayın ilk günü köle pazarları kurulurdu. Köleler çıplak olarak bir kürsüye çıkarılır ve satışa arz edilirdi. Yunan sahilleri tarih boyu köle ticaretinin yapıldığı en önemli merkezlerden olmuştur. Askerlik görevinden kaçma hususuna gelince, Roma Hukukunda kölelik sebepleri arasında yer almaktaydı (Bakkal, 2011: 87).

İKİNCİ BÖLÜM

HİTİTLERDE KÖLELİK KÜLTÜRÜ

2.1. HİTİT KÜLTÜRÜNÜN ÖZELLİKLERİ

Hititler; Hatti, Mezopotamya ve Hurri etkilerine karşın, kendilerine öz ve Yakındoğu'da benzeri olmayan yüksek düzeyde bir uygarlık yaratmışlardır. Hititler'in üzerinde Mezopotamya kültürünün etkisini kanıtlamak için kendi çivi yazılarında Akkadça ve Sümerce yazı işaretlerini oldukları gibi kullandıkları iddia edilse de bu durumun asıl sebebi, Kuzey Suriye'den getirilip yazmaya zorlanan kâtiplerdir. Bu sebepten Mezopotamya kökenli ideogramların ne anlama geldiklerini bilmeyenler, okumak istedikleri metni anlayamazlardı. Hititlerin kullandıkları Hitit çiviyazısı Eski Babil çiviyazısına benzer. Kullanılan dilin daha ilk krallarının egemenliği sırasında yazı sistemine uygulanması sonucu doğan Hititçe, doğulu çiviyazısı kültürünün bir parçası oluvermiştir. Hititçe, Hint-Avrupa dil ailesinin yazılı belge bırakmış en eski üyesidir ve bu dil ailesi adından da anlaşılacağı üzere, Hint Okyanusu'ndan Atlas Okyanusu kıyılarına kadar uzanan bir coğrafyada, Türkçe, Macarca ve Fince dışında konuşulan tüm dilleri içinde barındıran büyük bir ailedir. Hititler, esas dilleri Hititçe olmasına rağmen kendilerinden önce Anadolu'nun sahibi olan Hatti'lerin dilini de konuşmaktaydılar. Bunun yanı sıra M.Ö. 2 binli yıllarda Anadolu'da Hititçe ile birlikte konuşulmuş Proto Hint Avrupa ailesinden gelen akraba 3 dil vardır: bunlar Hititçe (Neşaca), Luvice ve Palaca'dır. Diploması lisanı olarak da diğer ülkelere yazdıkları mektuplar için Akkadça'yı kullanmaktaydılar. Bu sebeptendir ki Boğazköy arşivlerinde Hitit hiyeroglif yazısının yanı sıra Akkadça da bulunmuştur. Bununla birlikte mitoloji, din ve at yetiştirme alanlarında Hurri etkisinde kaldıkları da bilinmesine rağmen ulusal kimliklerini yitirmemiş bulunan Hititler, aksine bu esinlenmelerden yararlanarak özgün bir uygarlık yaratmışlardır (Akurgal, 1995: 75-76).

Anadolu'nun 2. binyıl yerleşmelerinde yapılan kazılar, halkın yaşama ve çalışma koşullarıyla ilgili doyurucu bilgiler sağlamıştır. Boğazköy, Alaca Höyük, Beycesultan, Tarsus, Şarişsa (bugünkü adı Kuşaklı), Şapinuva (Ortaköy), Maşat Höyük, Norşuntepe ve Tepecik'te, bir Anadolu kasabasının yerleşim modelini ve yerel mimarisini anlaşılır

biçimde gösterebilecek genişlikte alanlar gün ışığına çıkarılmıştır. Bu araştırmalardan hareketle genel anlamda kasaba planlamasına özen gösterildiği hemen görülebilir (Macqueen, 2001: 87). Hititler, M.Ö. 2. binyılda Anadolu'da siyasal birlik kurarak, zamanla Yakınoğu'da, Mısır ve Babil'in karşısında önemli bir devlet olmuşlardır. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda, yerli Anadolu kültürünün, Kuzey Suriye ve Mezopotamya arasındaki ticaret ilişkileriyle gerçekleşen bir sentez sonucunda oluşmuş "Anadolu üslubu", Hitit üslubu olarak tanımladığımız sanatsal türün başlangıcını oluşturur. Eski Hitit Krallık Çağı'nda Hatti ve Kuzey Suriye'den gelen sanat akımları, daha sonraları Hitit karakteristik sanat çizgilerini ve biçiminin doruğa ulaşmasını sağlamıştır. Ayrıca Hitit sanatı için, onların Anadolu'da birliği sağlayarak siyasal bir güç haline gelmesinden önce, henüz Hatti, Kaniş/Neşa ve Kuşşara gibi bölgesel krallıkların varlıklarını sürdürdüğü bir dönemin sanatında belirmiş taş yontu sanatının en güzel örneklerini verebilecek kadar gelişmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Hitit Devleti'nin federal düzende olması onun din konusunda hoşgörölü bir davranışta bulunmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda Hititler Bin Tanrılı Uygarlık veya halk olarak da bilinmektedir. Böyle anılmalarının sebebi; kendi tanrıları yanında Hatti, Hurri, Luvi, Suriye, Filistin ve Asur kökenli tanrıları da kutsayarak kendi tanrıları arasına katmış olmalarıdır. Yani sınır ülkeleri olarak siyasi coğrafik etki ve güçlerini artırdıklarında, diğer ülke ve toplulukların kültürel yaşamlarına saygı duyup, müdahale etmemelerinin yanında, o ülkenin ve halkın inanç dünyalarındaki tanrıları kendi tanrıları gibi benimseme yoluna gidip, kendi tanrıları arasına katmışlardır. Bu yüzdendir ki Hitit Ülkesinde 1000 tanrıdan oluşan kutsal bir topluluk (pantheon) vardır. Hattiler, Hurriler, Luviler, Hititler ile Suriyeli, Filistinli ve Asurlu göçmenler kendi tanrılarına tapmaktaydılar. Başkent Hattuşa'da çok sayıda tanrı için yapılmış tapınaklar bulunmaktadır ve Hattuşa yakınındaki Yazılıkaya açık hava tapınağında ise önemli tanrı ve tanrıçalar kaya yüzeylerine kabartma olarak resmedilmiştir. Hititlerin dinsel ve dünyevi metinlerinde kesin olarak saptanabilecek unsur Hatti etkisidir. Hititlerin baş tanrısı Hatti'nin Fırtına Tanrısı'dır. Hurri kökenli tanrılar daha etkin ve çoktur. Bunların başında Fırtına Tanrısı Teşop ve onun karısı Hepat gelir. Kutsal saydıkları hayvan ise

boğadır.⁷ Hititlerin inanç sistemleri çok karışık ve karmaşık Tanrılar topluluğuna sahipmiş gibi gözükmesine rağmen; Çağdaş Mezopotamya ile Grek-Roma Tanrıları ve daha sonraki tek tanrılı dinlerin aksine, dogmatik ve sofistike fikirlerden uzak, sade insanın bile günlük gereksinimlerini karşılayacak niteliklere sahiptir. Yani Hitit inanç sistemi çağdaş Mezopotamya ve Mısır dinlerinin aksine, insanları mistik dünyalara sürükleyecek, onları sürekli anlaşılması güç felsefi, mistik veya teolojik düşüncelerle uğraştıracak dogmalardan uzaktır. Bu durumun yanı sıra Hititlerde her iş, her davranış doğrudan Tanrı ile ilgilidir ve Hitit tasavvurunda Tanrılar tıpkı insanlar gibi gösterilmektedir. Ayrıca tanrıların da tıpkı insanlardaki gibi sağlık, adalet, selamet, falcılık, savaş, yağışların düzenlenmesi, zanaatkârlık, çiftçilik gibi meslekleri ve uzmanlıkları vardır. Bu inanç sistemi, dönemin Anadolu toplumunun sosyolojik ve kültürel yapısını yansıtmaya açısından kayda değerdir.

Hititlerin inanç sistemi ile bağlantılı başka bir konu da ölü gömme gelenekleridir. Hititler ölülerini yakar ya da gömerlerdi. Ölümler doğrudan doğruya toprağa açılan çukurlara yerleştirilirken, yakılmış olan kişilerin külleri seramik bir kapta toplanmaktaydı. Bu kaplar ya kayaların arasına yerleştirilir ya da toprağa açılan çukurlara gömülürdü. Hitit mezarlarının hemen yanında bulunan büyükbaş hayvanlar ile koyun ve keçi kemikleri, muhtemelen cenaze sırasında kurban edilen hayvanlara aittir (Koç, 2006: 105). Yerleşim alanı dışı mezarlıkların kullanımına karşın, yerleşim içi gömütlerin de oldukça yaygın olduğu açıktır. Örneğin Boğazköy'de ölümler sıklıkla evlerin içine ya da yakınına gömülürdü. Çoğu basit çukur mezarlara yerleştirilirdi ama bundan sapmalar da vardı. Yerleşim içi gömütlerde gömüt armağanlarının sayıca az ve niteliksiz oldukları görülmektedir. Kentin içi ve çevresindeki neredeyse tüm gömütler kuvvetle muhtemel ki vatandaşlara aittir, dolayısıyla gömütün türü ve konumuna bakılarak herhangi bir toplumsal ayırım yapmak mümkün değildir.

Hititlerin kültürel yapısını tamamıyla tahlil edebilmek için beslenme ve mutfak kültürlerine de göz atmak yerinde olacaktır. Tüm imparatorluk yönetim tarzlarında olduğu gibi, Hititlerde de büyük şehirlerde, saraylarda yaşayan kraliyet ailesi ve çevresinin yemek kültürüyle, köylerde yaşayan halkın yemek kültürü arasında büyük

---

⁷ Fırtına Tanrısı ile ilintili olarak kutsal hayvanın boğa kabul edilmesine rağmen, Hitit toplumunda kutsal sayılan çok çeşitli hayvanlar mevcuttur. Örneğin Yazılıkaya betimlerinde Hitit panteonunun en büyük tanrıçası olan Hepat, leoparlarla birlikte görülür (Haas, 2002; 438).

fark vardı. Köylerde yaşayan, tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan halkın temel besin kaynağını buğday, arpa gibi tahıllardan üretilen unlu gıdalar oluşturmaktaydı. Ancak kraliyet ailesi ve soylular sınıfı çok daha zengin bir mutfak kültürüne sahiptiler. Genel olarak tahıldan üretilen besinler Hitit mutfağında çok önemli yer tutmaktaydı. Ayrıca dinsel bayramlarda tanrılara şarap ve bira gibi içkiler sunulduğu ve Hitit tabletlerine göre 500 civarında ekmek, börek, çörek ve unlu mamul türüne çeşidine sahip oldukları bilinmektedir. Bunların yanı sıra hamurun içine ya da üzerine bezelye, susam, nar, salatalık, bira gibi katkıların konulmasıyla da çeşit çeşit ekmek üretilmekteydi. Ayrıca hayvancılığın ekonomide oldukça önemli yer tuttuğu göz önüne alındığında, Hititlerin hayvansal gıdaları da bolca tükettikleri söylenebilir. Bu konuyla alakalı Boğazköy’de bulunmuş, Hitit İmparatorluk Dönemi’ne ait ve İstanbul Arkeoloji Müzesi Çiviyazılı Belgeler Arşivinde olan Tapınak Yönetmeliği tableti mevcuttur. Bu tabletin en alt kısmında; tüm tapınak görevlileri, tanrının mutfak işçileri, çiftçileri, sığır ve koyun çobanları için yazılan yönetmeliğin birinci tableti olduğuna dair dört satırlık sonuç bölümü de bulunmaktadır. Bu tablette şu yönergeler belirtilmiştir;

“Günlük ekmekleri hazırlayanlar temiz olmalı. Banyo yapmalı ve üstüne başına bakmalı, saçları ve turnakları temizlenmeli. Temiz elbiseler giymeliler. Temizlenmemiş vaziyetteyken ekmek yapmamalıdır. Ekmeklerin piştiği fırın süpürülmeli ve ovulmalı. Ayrıca, ekmeklerin parçalandığı yere domuz veya köpek sokulmamalı” (Uzunoğlu, 1983; 237).

2.2.HİTİTLERDE SOSYAL YAPI

M.Ö. 2. binde Orta ve Kuzey Anadolu’nun Hattiler, Güneydoğu Anadolu’nun ise Hurriler tarafından iskân edildiği bilinmektedir. Hurriler, M.Ö. 3. binyılın sonlarında Mardin merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Kuzey Mezopotamya’daki Musul ve Kerkük dolaylarında yaşamışlardır. Anadolu’da Hurri kişi adlarına Kültepe metinlerinde de rastlanmıştır. Güney ve Batı Anadolu, Hitit metinlerinde Arzava olarak anılan bölge, Hint-Avrupa halklarının, Hititçeye yakın bir dil konuşan Luviler’in merkeziydi. Hititlerin yayılım merkezini belirleyen bölge ise Kaniş/Nesa (Kültepe) kentidir (Martino, 2006: 34). Anadolu’nun eskiçağlardaki tarihi ele alınırken özellikle bu coğrafyanın daima göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Netice itibarıyla 14. yüzyılın ikinci yarısında, doğrudan Hitit yönetimi, Halep ve Kargamış’ta genel valilikler kurulmasıyla Suriye’nin kuzey bölümlerine kadar yayılmıştır (Bryce, 2002: 25).

Resmi olarak Hitit toplumunun özgür ve köle olmak üzere iki temel kategoriye bölünmesine rağmen, ekonomik açıdan bakıldığında üç sınıftan zuhur etmekteydi. Söz konusu sınıflardan ilki, mülkünden elde ettiği geliri olan, ancak üretime faal şekilde katılmayan seçkinler sınıfıdır. İkinci olarak, mülkleri olan ve kendi çıkarları doğrultusunda bağımsız ekonomik üretim yapan aileler yahut şahıslar sınıfı mevcuttur. Yakın Doğu'nun geri kalanında olduğu gibi Hatti'de de, ekonomik açıdan bağımsız bu kategoride sadece küçük toprak sahipleri değil, zanaatkârlar ve işleri karşılığında ücret alan kişiler de yer almıştır. Üçüncü sınıf ise mülkleri olmayan, ancak bağımlı oldukları kişiler adına üretim yapan kişilerden oluşmaktadır. Hitit toplumunda bu sınıf, sadece devlet için değil, ekonomik açıdan bağımsız olan kurumlar ve aileler için de çalışmıştır. Kölelerin ekonomik sistemdeki yerleri daha çok hizmet sektörü ile ilgili olduğundan; sivil esirler, borçlu köleler ve köleleri içeren bu üçüncü grup, geniş anlamda Hitit toplumunun köle sınıfını oluşturmuştur.

Hitit ekonomisi ise ağırlıklı olarak tarım, zanaat kapsamında mesleki icraat ile üretim, ticaret ve savaş ganimetlerine dayanmaktadır. Hitit devleti için tarımsal üretimin önemi, krallıktaki diğer kasabalar bir yana, Hattuşa kadar büyük bir kenti beslemek için gereken yiyecek miktarı düşünüldüğünde bile kolaylıkla anlaşılabilir. Bilindiği gibi Hititlerde tüm ekilir biçilir araziler ya saraya, ya da tapınaklara aitti. Bunun yanında bağımsız küçük arazi sahipleri de yok değildi. Tarımda ağırlıklı olarak tahıl (buğday ve arpa) tarımına; mesleki icraatlarda ise bugünkü zanaata benzer biçimde emek-alet karışımıyla ortaya konulan bir imalat söz konusudur (Doğan, 2008: 55-59). Ne var ki çiftçilik tek olası geçim kaynağı değildi. Hekim, inşaatçı, marangoz, duvarcı, kuyumcu, bakırcı, çömlekçi, fırıncı, ayakkabıcı, dokumacı, terzi, çırpıcı, meyhaneci (bay ve bayan), balıkçı, aşçı, kapıcı ve bekçilerin varlığına ilişkin kanıt vardır. Saray ve tapınak görevlileri ise çalışma alanları aynı zamanda yaşam alanları olması hasebiyle tam gün çalıştırılmıştır. Yer yer maden işçiliğiyle bağlantılı alanlar da bulunmaktadır. Maden cevherlerinin eritilmesi (her zaman değilse de) genellikle madenlerin yakınında yapılmaktaydı ve son çalışmalar, çeşitli eski maden ve eritme alanlarının varlığını göstermiştir (Macqueen, 2001: 76). Nitekim Hititlerin savaşlarda düşman ordularına karşı genelde galip gelmelerinin bir nedeni de, bronzun yapımında kullanılan maden kaynaklarına sahip olmalarıdır. Ayrıca Hititlerin Babil, Amurru, Ugarit, Arzava memleketleriyle ticaret yaptığını ve Hititli tüccarların devletin güvencesinde olduğunu

kaynaklarda görmekteyiz. Boğazköy'den başlayan ticaret yolunun Kayseri'den Kültepe'ye uğradığını oradan Gürün, Darende, Malatya, Şamsat üzerinden Urfa'ya yöneldiğini, buradan ikiye ayrılarak bir kolun Halep'e diğerinin de Nusaybin üzerinden Asur ve Babil'e gittiğini tahmin edebiliriz (Akşit, 1981: 92).

Ortalama bir Hititlinin olağan günlük giysisi, kabaca boynu dışarıda bırakan giysi olarak tanımlanabilecek, diz boyunda gömlek benzeri bir tunik olarak karşımıza çıkar. Söz konusu tuniklerin kolları uzundur ve genellikle kemersiz giyildiği görülmektedir. Çeşitli renklerde yapılan kıvrık burunlu pabuç ya da çarıklar çeşitli biçimlerde süslenmektedir. Kadınların dışarı çıkarken giydiği olağan dış giyim, vücudu baştan ayağa kadar örten uzun bir pelerindir. Giysiler genellikle bir ya da iki bronz iğneyle omuzlardan tutturulur. Her iki cinsin de takı kullandığı bilinir; küpe, yüzük, bilezik ve kolye örnekleri vardır. Saçlar genellikle uzundur ve omuzlardan sarkar ya da arkadan bağlanır; erkekler ise traşlı gezmektedirler (Macqueen, 2001: 111). Evlerde kullanılan eşya arasında en önemli yeri olağanüstü form zenginliği ve çeşitlilik gösteren seramik kaplar almaktadır. Bunlar arasında gaga ağızlı destiler, hayvan biçimli içki kapları, tek ya da iki kulplu yonca ağızlı vazolar (kantaroslar), gövdeleri halka biçimli gayet zarif libasyon kapları, matara biçimli vazolar ve diğer birçok örnek, o çağların seramik ustalarının zarafet anlayışlarını ve üstün becerilerini sergilemektedir. Yine evlerde bulunmuş olan yün eğirmeye mahsus ağırşaklar ile dokuma tezgâhı ağırlıkları gelişmiş bir tekstil endüstrisinin varlığını kanıtlamaktadır. Evlerin ısınma, yemek ve ekmek pişirme gereksinmelerini çeşitli biçimlerdeki ocaklar ve fırınlar karşılamaktaydı. Evlerin su ihtiyacı ise taşıma su ile karşılanıyordu. Evlerde genellikle tuvalete rastlanmaz. Kent sokaklarında sık sık meydana çıkarılan çöp çukurları belki de aynı zamanda tuvalet atıkları için kullanılıyor ve kokuyu önlemek için üzerlerine de herhalde toprak atılıyordu. Kerpiç evlerin bitişken denilen düzende birbirine bitişik olarak; inşası herhalde kışın soğuğuna ve yazın sıcağına karşı korunma gereksinmesi ile ilgilidir (Çolpan, 2008: 68). Hitit insanları ise dürüst ve çalışkan sıfatlarıyla karşımıza çıkmaktadırlar. Tanrılar ve onların ilahi cezası tabii afetler ile hastalıklardan çok korkan Hitit halkı asla boyun eğmeyip mücadeledir. Doğaüstü güçlerden korktuğu içindir ki, kendilerini bazen yalnız ve aciz kabul ederek aşırı derecede dindar tavır sergilerler. Ancak onların dindarlığı, bazı kavimlerde olduğu gibi kadercilik değil aksine gerçekçi ve pratiktir. Hitit toplumunda iyi ve kötü kavramları çok açık ayırt edilmekle beraber,

iyiyle kötü insan arasındaki fark semai dinlerde olduğu gibi dindarlık ve ahlak normları göz önüne alınarak yaratılmamıştır. Birçok metinde iyi veya kötü insanın vasıflarını görmek mümkündür. Hitit inanç sistemine göre, Tanrılarına ve ebeveynlerine itaatkâr olan insan iyi insandır. Ayrıca Hititlerde sır saklamak ve yalan söylemek ayıp ve günah addedilmekteydi. Bundan dolayı çocuklar anne babalarına, hizmetçiler beylerine, küçükler büyüklerine, memurlar beyleri krala, kral da Tanrılarına işlemiş oldukları cürüm ve girmiş olduğunu sandıkları tüm günahlarını itiraf ederlerdi. Bunun dışında Hitit insanının duygularını hiç saklamadıkları bilinmektedir. Onlar, içlerinden geldiğinde ağlar, hatta tanrılarında merhamet duygusu uyandırabilmek için gözyaşlarını bir şişede biriktirerek öğle vakti o gözyaşını güneşe karşı dökerlerdi. İşte Hitit devletinin kültürel temeli, bu profilde bir halk tabakasına dayanmaktadır (Ünal, 2005: 174-176).

Erken 2. bin yılda Anadolu'daki sosyokültürel yapıya bakıldığında; bu yüzyılın ilk çeyreğinde yani Hititlerin Anadolu siyasetinde güç haline gelmesinden önceki yapısının, Güney Mezopotamya'nın Erken Hanedanlık dönemindeki politik görüntüsüne benzediği görülür. Güney'deki Sümer kent-beylikleri, Akkadlı Sargon'un (M.Ö. 2350) ortaya çıkıp, bunları birleştirip bir merkezi güç altına toplamadan önce, dağınık bir siyasi görüntü sergilemekteydi ve Anadolu'nun politik durumu da bu yapıyı anımsatmaktaydı. M.Ö. erken 2. binyıl Anadolu toplumu, devlet düzeyindeki toplumların ortaya çıkmasından beri var olması gereken, sınıf sistemli geleneksel bir sosyal yapıya göre düzenlenmişti. Bu dönemde de sosyal tabakalaşma görülmekteydi. Bu sistemin başında hanedan, arkasından sivil ve askeri asiller arasından seçilmiş kıdemli memurlar geliyordu. Anadolu irili ufaklı birçok otonom kent-beyliğine ev sahipliği yapmaktaydı. Bazı kentler diğerlerinden daha büyüktü ve bunların başında güçlü krallar bulunmaktaydı. Daha güçsüz olan beylikler ise bu kralların vassalları durumundaydılar. Orta Anadolu'nun sosyal yapısını anlayabilmek için ise, var olan sosyal tabakaları ve bunların alt gruplarını incelemek gerekir. Birinci grup, kraliyet ailesi ve bunların altındaki saray halkı ve memurlarından oluşmaktadır. İkinci grupta ise özgür yani işyeri sahibi ve mülk sahibi zanaatkârlar ve çiftçiler gelmektedir. Yine bu tabakaya mensup olan bir diğer topluluk ise bunların yanında çalışan özgür işçilerdir. Son tabakada ise borçtan dolayı köleliğe düşmüş insanlar ve doğuştan köle olanlar yer almaktadır. Anadolu toplumuyla birlikte yaşayan ve bu toplumun içinde fakat aynı

zamanda dışında kalan bir başka grup ise Asurlu kolonistlerdi. Bu sosyal hiyerarşide sınırlar, bir kast ya da bir sınıf sistemi kadar katı değildi. Aşağı tabakaya inmek çok kolay iken, bir üst tabakaya çıkmak daha zor fakat imkânsız değildi.

2.2.1. Yüksek Tabaka-Saray

Saray, merkezi kentte yer almaktaydı ve ekonomi ile siyasi yönetimin merkezi olarak görülüyordu. Sarayda yönetici ve ailesi ile birlikte bunlara hizmet edenler ve resmi işleri yürütenlerden oluşan bir memur grubu yaşamaktaydı. Saray, ikametgâh rolünün yanı sıra, resmi işlerin yürütüldüğü bir kurum olarak da görev yapmaktaydı. Bunun yanında saray, halkının temel ihtiyaçlarına yönelik üretim haneleri de barındırmaktaydı. Saraydaki görevlerin yürüyebilmesi için bir bürokrasi söz konusuydu. Bu doğrultuda Hitit şehirlerinin, daha çok personel ve aileleriyle de birlikte kurallara uymayan bir merkezi bürokrasinin hüküm sürdüğü politik, idari ya da kültürel merkezler olarak görmekteyiz.

Hititlerde kral mutlak idarenin başı olmakla beraber Eski Hitit döneminde panku denilen bir asiller meclisi mevcuttur. Bu meclisin yanı sıra Tuliya ve Yaşlılar Meclisi de kralın yetkilerine müdahale eden birimlerdir. Kral özellikle panku meclisine danışmadan önemli kararlar veremezdi, örneğin ileride kral olacak veliahdın seçiminde, kral ailesinden birisine verilecek ölüm cezasında, savaş ve barışta bu meclisin tasdiki gerekiyordu. Hitit kralı aynı zamanda başrahiplik de yapıyordu. Dini bayramlarda tanrılara kurbanlar kesiyor, içki sunuyordu. Kimi zaman mahkemelerin halledemediği asiller ve beylikler arasındaki davaları kral bizzat başkanlık ederek yüksek mahkemede çözüme bağlıyordu. Sarayda kraldan sonra en nüfuslu kişi kraliçeydi.⁸ Hitit kanunlarında en büyük oğul veliaht seçilme hakkına sahipti. Diğer prensler iyi yetiştirildikten sonra yeni alınan ülkelere küçük kral olarak tayin edilir, memleket idaresine karıştırılırdı. Krallar saraydan memleketi idare ederlerdi. Saray hem kralın ikametgâhı hem de devlet işlerinin görüldüğü yerdi. Ayrıca Hititlerde herkes askerlik yapmakla görevli idi (Akşit, 1981: 90).

---

⁸ Hititler döneminde kraliçelerin “tavananna” ünvanı taşıdıkları bilinir. Bu ünvana sahip olma durumları, oğulları tahta geçtikten sonra da devam edebilmektedir.

Memurlar genelde saray halkından oluşmaktaydı ve alt-üst sistemi vardı. Hemen hemen her iş için bir görevli mevcuttu. Memurlar Hitit idare sisteminin en mühim ve yaygın, sayıca da en fazla olan yürütücüleri idi. Memuriyet sadece mülki idarede değil, din ve askeri işlerde de söz konusuydu. Söz konusu memuriyetlerin pek çoğu Hititlerin icadı değildir, pek çoğu yabancı kökenlidir; pek çokları Asur Ticaret Kolonileri dönemindeki yerli beylerden, Hurrilerden, Babil, Ugarit ve hatta Mısır'dan alınmıştır (Ünal, 2005: 110).

Kral, fiziksel anlamda, tebaasının büyük bölümünden tamamen soyutlanmış olsa da, idari anlamda, krallığın işleri ve günlük faaliyetleriyle yakından ilgilenirdi. Ülkeye yayılmış çok sayıda resmi görevli ve memur doğrudan ona karşı sorumluydu ve düzenli olarak ona rapor verirdi. Bu tür görevliler, en yüksek rütbeli idareciler ve askeri görevlilerden nispeten düşük sayılabileceğimiz görev sahiplerine kadar uzanan bir silsile içindeydi. Kral da, gücünü dünyada kendisine devreden kutsal Baş İcra Görevlisi Fırtına Tanrısı'na karşı sorumluydu ve kendisini sık sık onun kölesi ya da hizmetçisi olarak adlandırdı. Kral, böylece, yönetim hattı sıralamasında ikinci en yüksek basamağı işgal ederdi. Görevini kutsal yetkiden alırdı. Ancak ülke sadece Fırtına Tanrısı'na aitti. Kralın kendi tebaasından uzaklığı ve krallığının kutsal efendileriyle bağlantılarının onun etrafındaki mistik havayı artırmış olması kaçınılmazdı. Kullarının çoğunun gözünde, o, büyük olasılıkla, gök ve yer arasında duran bir varlık imgesiydi (Bryce, 2002: 34).

2.2.2. Orta Tabaka-Çiftçiler ve Zanaatkârlar

Orta tabaka da hür çiftçiler ve zanaatkârlardan oluşmaktaydı. Mutlak monarşinin hüküm sürdüğü Hitit Devleti'nde "hürler" olarak adlandırabileceğimiz sosyal tabaka, "toprak üzerindeki kullanım hakları" doğrultusunda kendi içinde farklılık gösteren insanlardan oluşmaktaydı. Toprağı kullanma hakkının iki çeşit hür insan grubu arasında paylaşılması, işlenen toprakların da iki gruba ayrılmasına sebep olmuştur. Bunlardan birincisi "ILKI" ikincisi "GIŞTUKUL" olarak tanımlanmaktaydı. ILKI görevini icra edenlerin unvanlarının kraliyetten, GIŞTUKUL görevini icra edenlerin ise yerel otoriteden türemiş olduğu bilinmektedir. ILKI göreviyle sorumlu olanlar bu unvanı kraliyetten aldıklarından, taşrada kendilerine toprak bağışı yapılmış olması ve karşılığında da orduya atlı savaş arabası temin edip asker besleyen asiller olmaları muhtemeldir.

GIŞTUKUL adamları ise, silahlı ya da aletli adamlardır. Ancak GIŞTUKUL adamlarını “zanaatkârlar” olarak tanımlayan görüş de mevcuttur (Sevinç, 2008: 11-32).

Arşivlerdeki belgelerden anlaşıldığına göre Kaneş'te farklı meslek grupları mevcuttur. Özellikle Asurlu tüccarların gündelik ihtiyaçları hazır aldıkları düşünülecek olursa, gelişmiş yerli bir esnafın varlığı kabul edilmektedir. Hazır ürün piyasasındaki arz ve talep, farklı meslek gruplarının oluşmasına neden olmuştur. Esnaf ve zanaatkârlar grubunun varlığını üst tabakaya mensup olan bazı yüksek memurların Depolar Amiri, Nalbantlar Başkanı gibi unvanlar, Orta Anadolu'da bir lonca sisteminin olduğunu akla getirmektedir. Mesela belgelerde marangozlar anlamına gelen naggari, dericiler anlamında gelen aşkapum ve çamaşırcılar anlamına gelen aşlakum gibi mesleklerden söz edilmektedir. Asurlular mektuplarında ekmek, yağ ve şarap gibi ürünler satın aldıklarından bahsetmektedirler. Bu durum Anadolu'da gıda üretiminin işlek bir sektör olduğunu akla getirmektedir. Orta tabaka olarak adlandırılan bu grubun esnaf dışındaki mensupları, kendine ait toprakları olan çiftçiler ve zanaatkârlardır. Bu tabakanın, ekonomik sistemde faal oldukları anlaşılmaktadır. Yazılı vesikalardan, bunların tıpkı Asurlu tüccarlar ya da yüksek tabakadakiler gibi borç alıp verebildikleri de görülmektedir. Bunlardan her bir grup ise aile gibi daha küçük birimlerden oluşmaktadır. Bu dönemde hanelerin birden fazla çekirdek aileden ve bunların köle ve hizmetçilerinden oluştuğu bilinmektedir. Çocukların anne ve babalarına saygı göstermeleri ve yaşlılıklarında onlara bakmaları beklenmekteydi. Kadınların mülk alabileceği gibi, üretim ve ticarete de faal oldukları ve borç alıp, verebildikleri; yine kadınların da erkekler gibi hukuki antlaşmalarda şahit olabilecekleri ve kendilerine ait mühürleri oldukları görülmektedir.

2.2.3. Alt Tabaka- Köleler

Toplumun en alt tabakasında yer alan kölelerin Anadolu toplumundaki fonksiyonlarını anlamak için en doğru yazılı kaynak 200 madeden müteşekkil kanun belgeleridir. Bu belgelerden anlaşıldığına göre, diğer Eskiçağ toplumlarında olduğu gibi, bu dönemde de kölelerin ev dışı işlerde ve ev içi işlerde önemli rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Kölelerin hür kişilerin yanında ziraatçılık, madencilik, zanaatçılık ve diğer önemli hizmet sektörlerinde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir. Kısaca köleler

hemen hemen toplumun her katmanında varlıklarını göstermekteydiler. Bazıları saraya ve tapınaklara bağlı oldukları gibi toplumun diğer kurumları ve özel kişilere ait evlerde de görülmekteydiler. Yazılı kaynaklardan çıkan bilgilere göre köleleri iki ayrı grupta sınıflandırmak mümkündür. Bir tarafta borçtan dolayı köle statüsüne geçmiş insanlar görülürken, diğer tarafta doğuştan köle ve savaş esnasında köleleştirilen insanlar bulunmaktadır. Anadolu'da borç köleliğine düşmek, var olan yüksek faiz oranlarından dolayı imkânsız bir durum değildi. Asurlu tüccarlar, yerlilere % 60-130 oranında faiz uygulamaktaydılar. Yerliler ise kendi aralarında % 60-180 oranında faiz uyguladıkları anlaşılmaktadır. Kral tarafından ülke içinde bir genel borç affı çıkarıldığı halde çoğu insanlar borç ödeninceye kadar alacaklı kişinin evinde rehin olarak kalabilirlerdi. Bir başka yöntem ise borcun ödenebilmesi için, aile bireylerinden bir ya da daha fazla kişinin köle olarak başkalarına satılmasıydı. Satış esnasında genellikle bir sözleşme yapıldığı görülmektedir böylelikle köle olarak satılan bir kişinin ileride tekrar hür kalabilmesi garantilenmiş olurdu. İnsan alım-satımı ile ilgili olan antlaşmalar, genelde bu köle statüsüne düşmüş olan insanların, belli bir süre sonra tekrar özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamaları için yapılırdı. Bunlar dışında, zor durumda kalan ve kendine ait olan köleyi satma durumunda kalan insanları kapsayan bir başka sözleşme türünün de varlığı bilinmektedir.

2.3.HİTİTLERDE KÖLE KÜLTÜRÜ

Hitit toplumunda sosyal sınıfların, aynı zamanda ekonomik sistemin bir yansıması olduğu söylenebilir. Sosyal sistemi ise temelde hürler ve köleler olmak üzere iki tabaka halinde düşünmek yerinde olacaktır. Kral ve ailesinin içinde yer aldığı asillerin dışında hür halkın neredeyse tamamını toprağa bağlı köylüler oluşturmaktaydı. Köle sınıfı için yapılabilecek en doğru tanımlama ise, hürler arasında alınıp satılabilir insanlar olduklarıdır. Kölelikle ilgili koşullar ve kavramlar bir toplumdan diğerine muazzam farklılar göstermiştir. Ancak köle sahibi olan toplumların en büyük ortak özelliği, kölelerin bir efendiye ait mal olmalarıdır ve efendileri kullanılmış bir mal gibi bir kenara bırakmadığı ya da ateşe atmadığı sürece yaşam boyu efendilerine bağlı kalırlar.

Tarihi dönemler içerisinde ortaya çıkan ilk köleler efendilerinin elleri altında birer eşya niteliğindedirler. İlkçağ toplumlarında köleler ağır işlerde çalıştırılır, gerektiğinde zevk için öldürülür veya ağır işkenceler altında bırakılırdı. En kötü köle sahibi toplumlarda köleler, çiftlik hayvanlarından farklı değildir. Söz konusu toplumlarda kölelerin şahıslarına ait hiçbir malları bulunmaz ve istismar edilmeye müsaittirler. Hatta efendilerinin kaprisi uğruna öldürülmeleri dahi mümkündür.

Hititlerdeki köle kültürüne etraflıca değinmeden evvel Hitit toplumunda kadınların statüsüyle alakalı ön bilgi sahibi olmak gerekir. Ele geçen hane halkı listelerinde, evde sadece kadın kölelerin olduğu belirtilmekte olmasına karşın erkek kölelerin de aileyle beraber kaldığı bilinmektedir. Normalde evlerde bir ya da iki köle bulunmakta ve köleler satılabilmektedir. Hitit Uygarlığı'nın en ilginç özelliklerinden biri de, Mezopotamya'da erkeklerin baskısı altında yaşayan kadının Hitit ülkesinde sahip olduğu saygınlıkta görülmektedir. Hitit öncesi Anadolu toplumlarında verimlilik ve doğurganlığı simgelediği için daha saygın bir yeri olmasına, buna paralel olarak toplumda anaerik eğilimi daha güçlü görülmesine karşılık, gelişmiş Hitit toplumunda yayılmacı bir dış siyaset izlenmesinin de etkisiyle olacak ki babanın egemenliği artmış, eli silah tutanların ehemmiyeti artarak ataerik düzenin özellikleri belirginleşmiştir. Ancak buna rağmen çeşitli yeteneklere sahip birçok kadının Hitit sosyal yaşamında yerlerini aldıkları söylenebilir (Süel, 1990: 240). Hatta o kadarki kraliçelerin nerede ise krallar kadar haklara sahip oldukları görülür. Harem yalnızca kral sarayında mevcuttur, halk arasında ise çok kadınla evlilik (poligami) geleneği sürdürülmez. Fakat buna rağmen Hititlerde erkek ve kadın arasında mutlak bir eşitlik söz konusu değildir, zira erkek kölelerin satış fiyatları kadınlarınkine nazaran daha yüksektir.

Başlangıçta Hitit monarşisi, Hint-Avrupalılar'ın etnik bir grup olarak muhtemelen Anadolu toplumunda bir çoğunluk oluşturmadığı, ancak politik açıdan baskın konumda oldukları bir aristokrasi içinden doğmuştur. Ancak bazı bilim adamlarının öne sürdüğü gibi, eğer Hint-Avrupalılar Hattilerden önce Anadolu'da var idiyse, İlk Tunç Çağı Anadolu alt tabakasında da bir çoğunluk oluşturmuş olmalıydılar. Hitit seçkin sınıfının karışık etno-kültürel kökeni, kraliçelik kavramının anaerik unsurlarıyla bir arada var olan, Hitit krallık kavramına özgü ataerik unsurlara yansımıştır. Hitit kralının yanında yer alan "Tavananna" unvanını taşıyan Kraliçe kralın tüm devlet ve kült işlerine aktif olarak katılırdı. Kralın olmadığı ya da savaşa gittiği gibi

durumlarda bağımsız olarak kral yerine karar verebilir, Kraliçe 'Baş Rahibe' sıfatıyla, rahibelik kurumunun en üst basamağında yer almakta, kült törenlerini ve dinsel ayinleri de yürütürdü. Kraliçelik krallıktan bağımsız bir şekilde intikal ediyor ve dul kalan bir kraliçe Tavananna sıfatıyla saraydaki konumunu ölümüne dek koruyordu. Kralın eşi olan gelini, ancak ondan sonra bu unvanı taşımaya hak kazanmaktaydı. Bu durum Eski Ön Asya kavimlerindeki kraliçelerin silik mevkilerine karşın büyük bir sosyal aşamayı simgelemekte ve alışılmamış bir olguyu ortaya koymaktadır. Ayrıca Hititlerde kraliçenin yanı sıra, hür kadınların da iş hayatına dâhil edildiğini, çeşitli alanlarda özellikle ticaret işlerinde erkek gibi çalıştıklarını belirtmek gerekir. Kadın mesleklerinin başında gelen, soylu ve halk kadınına, verilen dinsel işlevlerin birincisi rahibeliktir. Toplumda önemli mevki sahibi kadınlar arasında SAL ŞU.Gİ yani ihtiyar kadın-bilge kadın-büyücü kadın yer alır. Kadın mesleklerinden biri de doğum ritüellerinden bildiğimiz ebeliklerdir. Dinsel işlevlere ilişkin olarak kadın şarkıcılar ve kadın çalgıcılar önemli yer alır. Ayrıca erkeklerle beraber hasat işinde çalışan ve erkeğin aldığı ücretin yarısını alan kadınlar da bilinir (Çolpan, 2008: 91).

Sade vatandaşlar hakkında nispeten daha az bilgiye sahip olduğumuz Hitit dünyası ve kültürü içerisinde kölelerin yerine bakacak olursak; halkın büyük çoğunluğunu tarlada çalışan köylülerin oluşturduğunu görebiliriz. Bunların yanı sıra bir de kasabalarda yaşayan zanaatkârlar sınıfı mevcuttu. Soyluların ise devlet tarafından verilen toprakları vardı. Buna karşılık onlar, krallık ordusuna atlı savaş arabaları ile gerekli silahlan sağlamakla yükümlü idiler. Bazı büyük malikânelerde ayrıntılı bir şekilde tutulmuş listelerde köylüler ile zanaatkârlar toprağa bağlı köleler olarak geçmekteyse de böylesi durumlar çok büyük ihtimal istisnadır. İşe koşulmak üzere herhangi bir zamanda çağrılmaları mümkün olmasına rağmen sade vatandaşların özgür oldukları bilinir. Zanaatkâr sınıfı ise normal olarak en azından arazi sahibidir ve diğer mülkleri de vardır. Varlıklı ailelerin evlerinde çalışan hizmetçilerin durumu bütünüyle belli olmamakla birlikte, köleler (Klasik Antikçağ toplumlarında ve Babil'de olduğu gibi) taşınır mal olarak görülmekte ve sahibine ait olarak diğer ticari mallar gibi satın alınabilir ve satılabilir (Gurney, 2001: 43).

Hitit toplumunda ana yurt nüfusunun önemli bir oranının kölelerden oluştuğuna kuşku yoktur. Özellikle askeri fetihlerle getirilen binlerce “ganimet-insanı” da bu kategoriye koyduğumuzda oran bir hayli yükselmektedir. Bunlardan bazıları kralın

yedek askeri gücü olarak hizmet etmeye devam ederken, bazıları tapınak hizmetine görevlendirilmiştir. Diğerlerinin ise krallığın yerleşimin çok seyrek olduğu alanlarda, özellikle sınır bölgelerinde nüfusu artırmak için ya da yeni nüfus yaratmak için kullanıldığı bilinmektedir. Ancak, bunların büyük bölümünün, kralın toprak sahibi görevlilerine ait arazilerde ve ülke genelindeki çeşitli kasaba ve kırsal bölgede yararlanılacak tarımsal işgücü olarak ayrıldığı da doğrudur. Özellikle krallığın sürekli askeri seferler için gereken insan gücüne yönelik ağır talepleri göz önüne alındığında, köle emeğinin krallık ekonomisinde vazgeçilmez bir unsur olduğu anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Hitit toplumuna özgü kültür anlayışında halk, özgür insanlar ve köleler olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktaydı. Fakat “özgür” ve “köle” sıfatlarını günümüzde taşıdıkları anlamlara göre değerlendirmemek gerekmektedir. O günkü anlayışa göre özgürlük, yönetime katılmak demek değildi ve sadece yasal açıdan, köle denilenlerden farklı olmak anlamına gelmekteydi. Özgür tebaa kategorisi dâhilinde iki sosyo-ekonomik grup mevcuttu: "Kralın adamları" olarak bilinen çeşitli mevkilere sahip saray bağımlıları ve tarlaları olan köy topluluklarına ait kişiler sosyal açıdan bu iki sınıf refah seviyesine göre tekrar bölünüyordu. Refah düzeyi daha yüksek olanlar, ev işleri için köle satın alabilmekte ya da tarım işçileri ve çoban kiralayabilmekteydiler (Yakar, 2007: 331).

Hitit dünyasında sosyal piramidin en üst tabakasını kral, kraliçe ve kraliyet ailesi oluşturuyordu. Oldukça kalabalık olan bu grup, “Büyük Aile” olarak adlandırılmakta ve “Büyük” sözü neredeyse her zaman kraliyetle özdeşleştirilirdi. Büyük Aile’ye mensup olanları asiller olarak düşünmek mümkündür. Devletin en yüksek memuriyetleri genellikle bu asillere ayrılırdı. Örneğin saray muhafızlarının başı, saraylıların başı, içki sunucuların başı, hazinedarların başı, asa taşıyıcıların başı, binbaşı, evin babası gibi unvanlara sahip asillerin saray kadrosunda yer aldıklarını üstlendikleri görevler göstermektedir. Özgür insanlar sınıfını ise, köylüler, deri işleyicisi, demirci, dokumacı vs. gibi zanaatkârlar ve aşağı rütbelerdeki memurlar oluşturmaktaydı. Hitit devletinde köyler, ulusal ekonominin önemli bir parçasını oluşturuyordu. Merkezî idare altında, köy toplulukları sosyo-ekonomik özerkliklerinin ve köy liderlikleri de geleneksel otoritelerinin büyük bir kısmından vazgeçmişlerdir. Akrabalık bağlarına dayanan uyumlu bir sosyal doku ya da bağımsız bir ekonomiden yoksun olan sivil esirlerin oturduğu köyler için aynı şey söylenemez. Hatti ve komşu devletlerde hüküm süren feodal

düzenlerde bu tür köyler, politik açıdan etkili tapmak, saray ve şahıs mülklerinin temel gelir kaynağını teşkil etmiştir. Hitit toplumundaki köy topluluklarının çoğu sosyal ve ekonomik özelliğinin, toplumsal iç bağların sosyal örgütlenmenin temelini oluşturmuştur. Sosyal birlik bağlarını koruyabilmek için eski topluluklar kendi yarattıkları davranış biçimlerine sıkıca bağlanmışlar, böylece ortak ekonomik faaliyetler cinsiyet ve yaşa göre ayrılmış ve erkekler daha fazla fiziki güç ve hareket özgürlüğü gerektiren işleri üstlenmişlerdir. Genç yetişkinler av seferlerine katılmış ve yerel anlaşmazlıklarda topluluğun savaşçıları olmuşlardır. Bu nedenle ev içi faaliyetlere, çocuklar ve bebeklere de bakan kadınlar kadar çok katkı sağlamamışlardır. Aile ve topluluk içinde yapılan faaliyetlerin doğası gereği ya kadınlar ya da erkekler için daha uygun olması nedeniyle, yüzyıllar boyunca değişen dini felsefelerin Anadolu kırsalındaki geleneksel aile ve köy gruplarının görev dağılımını etkilememiştir (Çolpan, 2008: 72).

Zanaatkârlara gelince, onlar kentli nüfustan sayılmaktaydı. Bunların bir bölümü ürettiklerini kendileri satarken, bir bölümünün de tapınaklar için çalıştıkları varsayılmaktadır. Tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar için özgürlük kısıtlıydı. Bunlar en çok angaryaya (zorunlu hizmet) koşulan kesimdi. Yine de, evleri, bir kısım arazileri ve hayvanları için özel mülkiyet hakkı tanınmıştı. Bu çiftçiler, bir belgeye göre, dört gün kendileri için çalışırlarsa, dört gün de devletten bağış olarak aldığı tımar arazisini işleten büyük çiftlik sahibi için çalışacaklardı. Köleler alınıp satılabilen, miras *yoluyla* sahiplenilebilen kişilerdi. Bu statüye nasıl geldiklerini açıklamak mümkün olmasa da, bunların yabancı etnik kökenli olduklarını iddia edemeyiz. Bugünkü “köle” anlamının aksine, köle haklarının da yasalarca korunmakta olduğu görülmektedir. Eski Krallık döneminde, Yasa Kitabı’ndan (tabletlerinden) anlaşıldığı kadarıyla kölelerin yasal hakları vardır ve mülk sahibi olabilmekteydiler. Nitekim kölelere, Hititler tarafından kendi mülklerine sahip olmanın yanı sıra bunları çoğaltma hakkı verilmişti. Bu olanak özgür insanların kölelerle evlilik yapmak isteyebilecekleri bir sosyal bütünleşme düzeni ile sağlanmıştı. Köle, hizmetini yerine getirirken, kendisi için birkaç arazi işleme, belki birkaç hayvan yetiştirme ve böylece kazançlarının bir kısmını elinde tutabilme şansına sahipti. Bu sayede kendi mülklerini alabilecek kaynak oluşturabilmekteydiler. Mülk edinme lüksüne sahip olmalarına rağmen, kölelere verilen cezaların özgür insanlara verilenin yarısı kadar olmasından anlaşılmaktadır ki onlar, özgürlere göre yarı değere sahip

kimselerdir.⁹ Kölelerin mülkiyet haklarının yanı sıra, Hitit evlilik hukukunda yeri olan başlık parasını verdikleri takdirde, özgür kadınlarla evlenebilme müsaadeleri de vardı. Ancak özgür insanlara uygulanmayan vücut organlarını sakatlama cezaları da sadece kölelere verilebiliyordu.

Toplumda bir de yabancı ülkelerden sürülüp getirilmiş ve ucuz iş gücü olarak kullanılan sivil esirler yer almaktadır. Bahsedilen esirler Hitit halkına mensup olmadıklarından, toplumsal bir sınıf veya kast olarak düşünülmemelidir, öyle ki bu şahısların diğer insanlarla kaynaşma şansları mevcuttur. Bunların Hitit kültür sentezine yaptıkları katkı da yadsınamaz bir gerçektir (Alparslan, 2009: 106).

Hitit toplumunda kral hizmetinde çalışan hizmetçilerden bahsedildiğinde, "özgür" ve "köle" arasındaki fark, netliğini biraz kaybetmektedir. Hitit devleti, işin içine ekonomik faktörler karıştığında, köleler ya da sivil esirlerin sosyal açıdan yükselmelerine açıkça karşı gelmemiş ve kölelerin haklarını korumaya çalışmış, ancak özgür halkın sosyo-ekonomik konumunu korumaya özen göstermiştir. Hitit toplumunun mülk ve üretim haklarına göre bu üç sınıfa bölünmesi, bazı farklar bulunmakla birlikte Eski Babil toplumundaki AWILU, *MUŞKENU* ve WARDU sınıflarıyla karşılaştırılabilir. AWILU sadece kasaba topluluklarının mülk sahibi üyelerinden değil, bu özgür insan sınıfına dâhil olan devlet ve tapınak memurlarından da oluşmuştur. *MUŞKENU*'da başka ülkeden getirilen sivil esirler yer alıyordu. Söz konusu savaş tutsakları/sivil esirler tabletlerde; Sümerce "NAM.RA", Akadca "*MUŞKENU*", Hititçe "arnuwala-" olarak karşımıza çıkmaktadır (Seçer Fidan, 2014: 6). WARDU terimi ise köle sınıfına aittir. Sosyoekonomik açıdan bakıldığında, Hatti'nin köle sınıfı Eski Babil'deki *MUŞKENU* ve WARDU arasına yerleştirilebilir. Hatta bunlardan bazıları kabaca, arazi parselleri, evler ve taşınabilir mülk sahibi olmalarına izin verilen Yeni Babil kökleriyle karşılaştırılabilir. Akhamenid döneminde genel olarak büyük toprak sahipleri, yıllık vergi ve yaptıkları diğer işlerden belli bir yüzde ödemeleri şartıyla, köleleri ekonomik açıdan bağımsız çiftçiler haline getirme politikası uyguluyordu. Bu tür kölelerin kendi köleleri olabiliyor, para ödünç alıp verebiliyor ve sadece diğer kölelerle değil, efendileri de dâhil olmak üzere

---

⁹ Kölelere verilen cezaların, özgürlere verilen cezaların yarı nispetinde olması, sadece yarı değerde kimseler olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Bu durumu öncelikle maddi kaynaklarının sınırlı olmasıyla açıklamak yerinde olacaktır. Başka bir sebep de kölelerin cezalarının efendileri tarafından karşılanmasıdır ki, söz konusu efendiler suçun bizzat muhatabı olmadıklarından ötürü yarısını ödemeleri kâfi görülmektedir.

özgür konumdaki diğer kişilerle de iş yapabiliyorlardı (Yakar, 2007: 428). Köleler arasında dahi bir sınıflama bulunması Hititlerdeki kölelik kurumunun ayırıcı özelliklerindedir. Bey ve askerlerin köleleri diğerlerine göre daha üst düzeydedirler. Köle ile cariye arasında iş kudreti bakımından bir ayırım yapılmakla birlikte hayat ve vücut tamaminiyetini koruma bakımından iki grup köle de eşit tutulmaktadır.

Bütün bu verilerden yola çıkarak, toplum içinde nüfusun ne kadarının kölelerden oluştuğunu belirlemek neredeyse olanaksız olsa da, Hitit toplumunda köleliğin kesinlikle var olduğunu kabul etmek gerekir. Yine de İmparatorluk döneminde köleler, sahibinin malı durumundadır; öl dediği yerde ölmek, kal dediği yerde kalmak zorundadırlar. Eski Krallık döneminde ise, nispeten daha fazla hakka sahiptirler. Büyük olasılıkla zenginlere hizmetkârlık yapıyorlardı ve köy ortamında daha önemli bir unsur da, fethedilen ülkelerden getirilip Hitit topraklarına yerleştirilen yabancılardı. Bu insanlar kişilerin değil, devletin denetimi altındaydı. Sağladıkları fazladan işgücü imparatorluk döneminde daha da önem kazanmıştı çünkü bir yandan verimlilik artışına duyulan gereksinim artarken, bir yandan da giderek daha fazla Hitit vatandaşı askeri göreve çağrılmaktaydı.

2.3.1. Hititlerde Köle Kaynakları

Diğer Yakın Doğu ve bazı Erken Yunan toplumlarında olduğu gibi Hititlerde de, özgür insanlar bir borcu ödeyemediklerinde geçici de olsa kölelik tecrübesini tadıyorlardı. Ancak borcu yüzünden geçici süreli köle statüsüne düşen kişinin sosyal sınıfının değişmediği, borcundan kurtularak ya da kraliyetin genel borç kölesi affıyla yeniden özgürlüğüne kavuşma gibi bir şansı olduğu görülmektedir. Bu kişiler topluma yabancı olmayıp, efendileriyle aynı toplumun üyesi olan, borcunu ödemekten aciz borçlulardı. Bunlar çoğunlukla ev hizmetleri görüyorlar ve görevleri nedeniyle de oynadıkları ekonomik rol onların hukuki statülerini yansıtıyordu. Ayrıca, hürlükten köleliğe düşenler şahitlik edebiliyorlar ve kendi adlarına mühür kazdırabiliyorlardı. Bu bilgiler, sosyal tabakalaşma açısından, kölelerin, bu dönemde henüz özgür kentlilerden çok keskin çizgilerle ayrılmamış olduklarını göstermesi açısından önemlidir.

Bir kişi, cinayet işlemek suçundan da, mahkemenin her davada farklı farklı belirlediği muhtelif zaman dilimlerinde kurbanın ailesine köle olabilirdi. Yahut

suçundan dolayı oğullarından birini köle olarak vermekle mükellefti. Bunların yanı sıra; hırsızlık, zina gibi suçları işleyenlere de ceza olarak köleleştirme cezası verildiği görülür.

Köleler, ayrıca diğer mallar gibi normal ticari faaliyetler içerisinde, örneğin Levant pazarlarında satın alınabilirlerdi. Ticaret yoluyla gerçekleşen kölelik sistemi kendi içinde üç farklı noktaya dayanmaktaydı. Bunlardan ilki kaçırma yoluyla elde etme, ikincisi hediye etme ve üçüncüsü de bizzat ailelerin satışıyla köleleştirme aracıdır. Ancak, yine de, kölelerin büyük çoğunluğu askeri seferlerde ele geçirilirdi ve efendileri diğer hayvanları gibi onları satmadığı sürece, muhtemelen yaşam boyu, efendilerine bağlı kalırlardı (Bryce, 2002: 67-68). Hititler de dâhil olmak üzere neredeyse bütün milletler için şunu söylemek mümkündür ki her millet düşman kuvvetini azaltmak, karşı tarafın nüfusunu eksiltmek ve kendi kuvvetlerini artırmak için esirlik müessesesini yaşatmayı bir zorunluluk olarak görmüştür. Bu yüzden de Hititlerde köleliğin esas kaynağı savaşlardı. Savaşta silah zoruyla alman şehrin halkı köle olarak kullanılırdı. Bu olaya Hitit dilinde Dannattah, tutsak halka da NAM.RA¹⁰ denirdi. Hititlerin savaş esirlerine iyi davrandıkları, tutsaklara işkence yapmadıkları bilinmektedir.

Aslında, köle olduklarından, ülke için değerli varlıklardı ve onları getirmekte

---

¹⁰ III Hattuşili'nin Kaşka mıntkasında bulunan veya bu bölgeye komşu olan Tiliura şehri ile akdettiği muahededen NAM.RA'larla memleketlerinden uzaklaştırılmış ve başka bir yerde iskan edilmiş halkın kastedildiği anlaşılmaktadır. NAM.RA Sümerce'de "sivil esir" anlamına gelirken Hititler'de yalnız ganimet olarak alınıp götürülen insan kastedilmektedir. Onlar Büyük krala ait oldukları için ve kendi bölgelerine sevk edilmiş veya kaçmış olanları elde tutmak arzusunun taşıdıklarından, NAM.RA'lar Büyük Kral ile vasalları arasında çoğu defa müzakere ya da mücadele konusu olmuştur (Alp, 1949: 249). Ele geçen ganimetler arasında en kıymetlilerden olan ve NAM.RA olarak adlandırılan bu sivil esirlerden tarımsal alanda olduğu gibi, orduda yahut tapınakta da yararlanılmakta idi (Koç, 2006: 73). Savaş tutsaklarının bir kısmı doğrudan doğruya toprağa bağlı çiftçiler olarak kullanılırdı ki, bunlara "yakalanmış" anlamına gelen "apantaş" adı verilirdi. Nitekim fethedilen topraktan her yıl ülkeye getirilen yüzlerce, bazen binlerce kişi, büyük olasılıkla, işgücü açığının kapatılmasında önemli rol oynamışlardır. Getirilenlerin kayda değer bir bölümün Hitit çiftçileri ve otlaklarındaki tarımsal işgücünü desteklemekte kullanıldıkları bilinir. NAM.RA'ların sadece tanrılara adanmış vakıf arazilerine değil, aynı zamanda kraliyetin vergi aldığı başka evlere de işçi olarak çalıştırılmak üzere dağıtıldığı bir gerçektir. Ortalama 7-8 kişilik personele sahip bir evde nüfus eksildiğinde, NAM.RA bağıışı ile denge sağlanmaktaydı. Ayrıca NAM.RA'lar getirildikleri düşman ülke halkının parçalanıp güçsüzleşmesine neden olmakta ve Hititli halktan daha fazla kişinin savaşlarda kullanılmasına imkân sağlamış olmaktadır (Alp, 1949: 253). Bu insanlar kral tarafından işçi olarak tapınaklara ya da tarım işletmelerine tahsis ediliyor fakat hiç kimsenin mülkiyetine verilmeyip kralın kontrolü altında bulunduruluyorlardı. Kesinlikle çalışmak üzere gönderildikleri yeri terk edemiyor, ülkelerine ya da başka bir yere gidemiyorlardı. Bunun amacı Hitit toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını güçlendirmek olduğu gibi fethedilen bölgenin zayıflaştırılmasını da sağlamak olmalıdır.

harcanan çaba ve karşılaşılan risklere kesinlikle değiyorlardı. Belki de, insani kaygılardan çok bu nedenle, köleci toplumlarda genellikle görülen yasalardan daha koruyucu yasalara tabiydiler. Belki de bu sebepten, fethedilen ülkelerden Hatti'ye getirilen büyük sivil esir gruplarının zaman içinde Hitit nüfusunun etnik bileşimini değiştirmiş olması gerekirken, günlük hayatla ilgili maddi kültür belgelerinde bu etnik farklılıklar bariz şekilde ortaya çıkmamaktadır.

Hitit toplumunda statüsü köle olarak belirlenmiş bir anne babanın durumu çocuğu da etkilemekteydi. Köle anne-babadan veya köle anneden doğmak bariz bir kölelik sebebiydi. Bunlar dışında satın alma yoluyla köle sahibi olmak, terk edilmiş yahut sahipsiz insanların köle olarak kullanımı ile toplum içinde hizmetkâr ihtiyacına cevap vermek için işçi arayışı sebepleri Hitit kültüründe yerleşmiş köleliğin en bariz kaynakları olmuşlardır.

Netice itibariyle denilebilir ki; basit anlamda hürler ve kölelerden oluşan Hitit toplumunun üyeleri devlete dolayısıyla krallığa mutlak biçimde bağlı kılınmışlardır. Genellikle kırsal kesimde yaşayan hür insanlar mülkiyet haklarının olmadığı toprağı işlemek ve geliriyle kralın her yıl belirli dönemlerde gerçekleştirdiği askeri seferlere kaynak yaratmak hatta bizzat katılmak zorundaydılar. Bu insanlar aynı zamanda kraliyet yasalarıyla belirlendiği üzere kamu işlerinde de çalışmışlardır. Köleler ise hakları hürlere göre oldukça sınırlı olan insanlardı. Toprağı işlemek üzere kraliyet tarafından tarım arazilerinde görevlendirilen kölelerin büyük çoğunluğu fethedilen topraklardan getirilmişlerdi. Yaptıkları üretimin karşılığında ise hür insanlarla karşılaştırıldığında önemli bir kazanç elde etmiyorlardı. Kraliyetin bekası için, üretim faaliyetlerinin sekteye uğramaması şarttı. Herhangi bir duraklamaya meydan vermek istemeyen Hitit kralları, koydukları yasalarla toplumun her alanında en küçük ayrıntılara kadar düzenlemeler yapmışlar ve gerektiğinde ekonomik sistemi köle işgücüyle beslemişlerdir (Sevinç, 2008: 32).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HİTİTLERDE KÖLELİK HUKUKU VE MÜESSESESİ

3.1.HİTİTLERDE HUKUK ANLAYIŞI

Bir toplumun kanunları, yapılarıyla, toplum içinde yürürlükte olan ahlaki normlara ve davranış kurallarına ilişkin bize çok şeyi anlattığı ve çoğunlukla onları biçimlendiren genel felsefe ve ilkelerin iç yüzünün kavramamızı sağladığı; birçok kanunun aslında genel ilkelerin özgül uygulamaları olduğu bildirilmektedir (Bryce, 2002: 47). Hitit çekirdek ülkesinde adalet yapılanması ile Hitit Devleti'ne bağlı ülke yönetimlerindeki adli işleyişte hak arama özgürlüğünün ortak özelliği yargının; etkin, ulaşılabilir, makul sürede ve dürüstçe uygulanması ve sonuçlanmasıdır. Hitit mahkemeleri tüm halka açıklığı ile herkesin “eşit”, yargıcın tarafsız ve dürüst olmak zorunda olduğu; ekmek ve bira gibi en masum armağanların bile kabul edilmesinin yasak olduğu mahkemeler olarak karşımıza çıkmakta ve yargı sürecinin kendisi dürüst, şeffaf, ulaşılması ve yararlanılması oldukça kolay bir sistemi görünür kılmaktadır. Ayrıca yargılama süreci makul sürede neticelendirilerek, suçlama ya da savunma amacıyla çok sayıda tanık çağrılıp yemin altında dinlenip ve tüm ifadeler kayda geçirilmektedir. Varsa başkaca delillerin de yargılama sürecinde savunmaya dâhil edildiği bir organizma, Hitit adalet anlayışının olağan, olağan olduğu kadar, adil karara varılması için olmazsa olmazdır (Doğan, 2008: 77).

Eski Mezopotamya, Eski Assur, Hurri ve Eski Anadolu medeniyetlerinden kendilerine has bir medeniyet oluşturan Hititlerin kanunlarını, siyasi ve ekonomik durumları hakkında bilgileri çivi yazılı vesikalardan öğrenmekteyiz (Yıldırım, 2000: 29). Hititlerde yazılı yasaların varlığı, Boğazköy'de bulunan yazılı belgeler arasında, kanun maddelerini içeren iki tablet ve bu tabletlerin çeşitli zamanlarda kopyaları yapılarak çoğaltılmış versiyonlarının ve imparatorluğun son dönemlerinde yazılmış bir paralelinin ortaya çıkarılması sonucu anlaşılmıştır. Boğazköy'de; H. Winckler ve H.Macredi, daha sonra K.Bittel tarafından sürdürülen kazılar sırasında ortaya çıkarılmış Hitit çivi yazısı belgeleri arasında, kanun maddeleri içeren birçok levhaya da rastlanmıştır. Toplam 200 kanun maddesinden oluşan serilerden birincisi (Madde 1–

100) “Eğer bir adam”, ikincisi (Madde 101–200) “Eğer bağlar bahçeler” sözleriyle başlar. Kanunların Eski Hitit Devleti zamanında (M.Ö.1650–1500) yazıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte elimizdeki en eski nüshanın da daha önceki hukuk kaidelerinin I. Murşili ile başlayıp devam eden reformlara uğramamış şekli olduğu, metindeki bazı maddelere ilişkin yaptırımlar için “eskiden şöyle yapılırdı, şimdi ise böyle yapılır.” ifadesinin kullanılmasından anlaşılmaktadır. Bununla birlikte ön görülen yenilikler; ceza indirimleri, ölüm cezalarında kısıtlamalar, işkence ile öldürmenin kaldırılması gibi daha insancıl yaklaşımlardır. Hitit Kanunlarında Mezopotamya kanunlarının tipik özelliği olan “Göze göz, dişe diş” kanunu yer almaz. Ölüm cezası özel birkaç durum için sınırlıdır. Asur kanunlarında sıkça rastlanan sakatlama cezası kölelere bile nadir durumlarda uygulanmaktadır. Genel itibariyle bakıldığında Hitit Kanunlarının hukuka bakış açısı dinsel olmakla beraber, büyücülükle ilgili bazı maddeler dışında yasaların sivil hayatla ilgili olduğu görülür. Hitit yasalarının büyük çoğunluğunun dinsel değil, sivil nitelikte olduğu anlaşılmaktadır (Doğan, 2008: 71). Fakat buna rağmen Eski Ön Asya kavimlerinin hukuk anlayışı din mefhumunun içindedir. Gerçekten bütün suçlar tanrı yeminine bağlıdır. Hitit hukuku da bu açıdan değerlendirilmelidir. Eski Mezopotamya ve Mısır kavimlerinde olduğu gibi Hititlerde de güneş hak ve adaletin koruyucusudur. Ancak doğu ülkelerinde görülen tanrıya benzerlik veya tanrıyı yeryüzünde temsil etme Hitit krallık kavramında görülmemektedir.

Hitit kanunlarına gelince Hititler, kanunları yaparken bir düzene sokmanın beraberinde getireceği tutuculuktan kaçınmışlardır. Değişen ihtiyaçlara göre kanunlarını yenileyip değiştirmekten çekinmemiş oldukları görülmektedir, Hitit Hukuku gelişen bir organizmaydı ve Hitit hukuk sisteminde normatif hukuk kuralları yoktu. Kendilerine özgü kanunlar meydana getiren Hititler bu kanunlarla sadece toplum düzenini sağlamaya çalışmışlardır. Hitit kanunlarının ilk defa hangi kral tarafından yazdırıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak yasaların tanrılar tarafından getirildiğine olan inançtan ötürü, insan ve hayvanların hepsinin bu yasalara uyması zorunluluğu doğmuş, bu inançla da iki dünyevi mahkemenin yanında bir de göksel mahkemenin varlığına inanılmıştır. Hitit yasalarının meşruiyetinin dinsel kısmında, haklı ve haksızın asıl yargılanacağı makamın, tanrının huzuru olduğu düşüncesi mevcutsa da, ulaşmayı amaçladıkları hukuki değerde dünyevi yaşamın ve sivil niteliğinin etkililiği dikkatten

kaçmamaktadır. Dünyevi adaletin pençesinden kurtulanların, tanrıların gazabından kurtulamayacağına, onları yanıltmanın mümkün olmadığına inanılırdı. Tanrılar her şeyi bilirler ve onlardan kimse kaçamazdı. Üstelik onlar insan yargıçlar kadar merhametli de olmayabilirdi. Ne yapacakları hiç belli olmaz, tüm soyu sorumlu tutabilirdi. Yeminini ya da yaptığı antlaşmayı bozanları, çocuklarının çocuklarını bile etkileyebilecek bir ceza bekleyebilirdi. Hitit kralları ise yalnızca gerek duydukları zaman bazı ilaveler yaparak mevcut olan kanunları birkaç defa yeniden yazdırmışlardır. Kanunlar koleksiyonu diyebileceğimiz Hitit arşivlerinin ana serilerinde çok defa eskiden bu ceza yürürlükteydi, fakat şimdi kral bir başkasını emretti, biçimindeki ifade görüldüğü gibi Hititler kanunları yaparken değişen ihtiyaçlara göre kanunlarını yenilemekten çekinmemişlerdir. Hitit kanunları da Eski Doğu çivi yazılı hukukunda olduğu gibi, geçmişte yaşanan bir takım vakalar dikkate alınarak cezalar belirlenmiştir. Yani kalıp halindedir. Ancak zamanla üzerlerinde bir takım değişiklikler yapılarak geliştirilmesine gayret edilmiştir. Hitit hukuku Mezopotamya'nın yasa koyma anlayışından ayrı noktalar taşımakla birlikte Ön Asya hukuk anlayışından farklı değildir. Yazıtlar biçiminde yazılmış yasalar vardır. Bu kanunlar günümüz kanunları gibi veraset hukuku, medeni hukuk ve ceza hukuku gibi bölümlere ayrılmamıştır. Ele geçen tabletlerde veraset, evlatlık alma ve borç hukuku yoktur. Bunlar genelde modern tetkiklerle yeniden oluşturulmaktadır. Buna karşı mülkiyet hukukunu ve bilhassa aile hukukunu ihtiva eden maddelerin çoğu ele geçmiştir (Akkuş, 2007: 80-83).

Hitit kanunlarının genel yapısını değerlendirmek gerekirse; kazayla ya da kasıt olmadan ölüme sebep olma, saldırı, adam kaçırma, hırsızlık, mülke zarar verme ve büyücülükten, çeşitli kategorilerdeki yasaklanmış cinsel ilişkiye kadar uzanan suçları kapsadığı görülür. Medeni hukuk alanında ise, evlilikle ilgili bir dizi hükümlerle birlikte, genellikle insan emeğini, hayvanları ve gereçleri kapsayan belli malların ve hizmetlerin fiyatının belirlenmesine kadar geniş yelpazeyi kapsar. Söz konusu kanunların değişmez bir nitelik taşımadığı, toplumun gelişmesi ve kralların istekleri üzerine zamanla değişimlere uğradığı söylenebilir. Yasalarda, ağır ya da daha hafif suç oluşturan benzer eylemlere uygulanan cezaların, toplumların karakterine göre bazen aynı türde, bazen de tümüyle farklı olduğu gözlemlenir. Örneğin bazı yasalarda ölümlü cezalandırılan hırsızlık suçu için bazı yasalarda tazminat cezası yeterli görülmüştür. Hatta adam öldürme suçlarına bile tazminat cezası verilmektedir. Bu haliyle Ön Asya'nın diğer

yasalarından daha fazla reforma uğradığı saptanmaktadır. Bu doğrultuda evli bir kadının kocasını başka bir erkekle aldatması her yasada ölümü gerektiren ağır bir suç olarak kabul edilirken, Hititler’de bu durum doğrudan ölümle sonuçlanmayarak kadının akıbeti kocasının isteğine göre şekillenmektedir. Suçun önlenmesine yönelik toplum sorumluluğu ve suçluların tutuklanması, vasal eyaletlerdeki ya da toplumlardaki cinayet davalarıyla uğraştıkları sırada Suriye’deki Hitit valilerinin verdiği hükümlerle gerçekleşirdi. Topraklarında seyahat eden tüccarların öldürülmesinden sorumlu bulunan topluluklar ya da eyaletlere ağır cezalar verilirdi. Ayrıca krallar tarafından çeşitli görevliler için yazdırılan yönetmeliklerde de ölüm cezası tehdidine sıkça rastlanmaktadır. Hititlerin kendi toplumlarında yasak cinsel ilişkileri (hurkel) ölümle cezalandırmalarına karşılık, idareleri altındaki ülke halklarının bu konudaki geleneksel uygulamalarına karışmadıkları bilinir. Mezopotamya’da olduğu gibi Hititlerde de kara büyü yapmak ağır bir suçtu ve kralın yargısını gerektiriyordu. Ancak tüm yasaklamalara karşın, güç sahibi hırsına yenik düşerek kara büyüye başvuran hanedan mensuplarının varlığı göze çarpmaktadır (Dinçol, 2003: 15-17).

Gerek tabletlerde kullanılan ve yazı karakterinden, imlâ ve dilbilgisi kurallarındaki yeniliklerden, gerek pek çok maddede rastlanan, eskiden ve şimdi sözleriyle belirtilmiş reform¹¹lardan anlaşıldığına göre, Hitit kanunları dört aşamadan geçmiştir: İlk önce geleneksel düzenlemeler toplanmış, sonra işkence cezaları (suçlunun ayrı yönlerle sürülen öküzlere bağlanıp, parçatılması gibi) yerine tazminat olarak hayvan kurbanları konmuş. Üçüncü olarak ölüm cezaları kısıtlanmış ve maddî cezalar artırılmış, son olarak para cezalarının miktarında da indirimlere gidilmiştir (Dinçol, 1990: 84-85). Bu aşamalar, Muşşili I. devrinden, Tuthaliya IV. zamanına kadar geçen süre içinde meydana gelmiştir.

Ölüm cezalarının az görüldüğü Hitit yasalarında, öldürme şekliyle alakalı çok az kayıt mevcuttur. Yalnızca, önceleri uygulanan bazı sert uygulamaların sonradan kaldırıldığı bilgisine ulaşılmaktadır. Yasalarda ölüm cezası dışındaki yasalar da çok çeşitlidir. Söz konusu cezalardan en basiti tazminat ödemektir. Bu uygulama, nefret duygularının tatminine değil, mağdur olan tarafın zararının karşılanmasına yönelik bir ceza uygulamasıdır. Tazminat olarak suçun derecesine göre belirlenen miktarda gümüş,

---

¹¹ Söz konusu reformların I. Muşşili’den başlayıp IV. Tuthaliya Dönemi’ne dek devam ettiği bilinmektedir (Seçer Fidan, 2014: 8).

eşya, hayvan verilmektedir. Genellikle köle verilmesine rağmen gerektiğinde aile bireylerini de kapsayan insan tazminatı da söz konusudur. Hitit yasalarının içerisinde rastladığımız şu madde ile cezaların çeşitliliği daha net anlaşılabilir: 44. Madde, “Eğer bir kimse bir adamın ateşe düşmesine neden olursa ve o ölürse, (suçlu) ona (ölenin varisine) bir oğlunu karşılık olarak verir” (Dinçol, 2003: 15).

Kanun maddelerini içeren tabletlerde, ilk kanun koyucunun kim olduğuna ilişkin bir kayıt olmadığı gibi, maddelerde değişiklik yapan kralların adları da açıklıkla belirtilmemiştir. Hitit devletinin ilk evlerinde bireysel intikam gereken olaylarda kralın dahi işe karışması istenmiyor ve kanunlar her yerde aynı oranda işletilemiyordu. Özellikle merkezden uzak küçük topluluklarda örf, adetler daha fazla yaptırıma sahipti. Kanunlara da girmiş olan âdete göre Hititlerde çocuğuyla birlikte kimsesiz ve dul kalan kadının ortada bırakılmaması için ölen bir kimsenin karısının, ölen kişinin babası veya kardeşi tarafından alınması söz konusudur. Çıplaklık Hititlerde çok ayıp sayılırdı ve insanı küçük düşürücü ve gülünç duruma sokma özelliği vardı. Hitit yasalarının en tuhaf özelliklerinden biri, cinsel suçlara (hayvanlarla ilişki, yasak akraba ilişkisi ve daha az olmak üzere ırza geçme ve zina) ilişkin nispeten çok sayıda madde içermesidir. 200 maddenin son on dört tanesi, şu ya da bu türlü, yasak ve serbest, cinsel ilişkilerle ilgilidir. Yasalarda olmasını bekleyebileceğimiz ancak sadece değinilmiş ya da hepten atlanmış diğer faaliyetler ve suçların oranına bakarsak, oldukça yüksek bir yüzde ile karşılaşırız. Çeşitli türdeki cinsel ilişkiler için bir dizi maddenin koyduğu yasaklar, Hitit toplumunun cinsel konulara ilişkin titizliğine yorulabilir. Öte yandan, bu tür faaliyetlerin yasaklanması için yasalarda böylesine yer ayrılması, muhtemelen bu faaliyetlere bol miktarda rastlanmasından kaynaklanmaktadır. Folklorik değerlere sahip örf ve adet hukukunun kalıntıları hem kanunlar, hem de başkaca metinlerde korunmuştur. Hitit kanunlarında, özel hukuk ve ceza hukuku ile ilgili maddeler çoğunluğu oluşturur. Aile ve evlenme hukuku ön plandadır. Aile yapısı tıpkı Roma hukukunda olduğu gibi babaerkil düzene bağlıdır. Akrabalar arasında evlenme yasaya aykırıdır. Ölüm cezasını gerektiren suçlar, kara büyü, yakın akrabalar arasında seksüel ilişki, ırza geçme, hayvanlarla yapılan seksüel ilişki ve kral mahkemesinin kararlarına karşı koyma ile sınırlıydı. Baş yargıç kralın kendisidir. Aynı zamanda Kral, Tanrı'nın yeryüzündeki vekilidir. Bunun yanında yaşlılar mahkemesi, herhalde sınır beyleri, vali

ve askeri subaylardan oluşan önemli kişilerin mahkemesi ve kralın mahkemesinin adları geçer (Ünal, 2002: 42-46).

Hitit yasalarının nasıl uygulandığına gelince; yargılama süreçlerinde, günümüz modern hukuk sıfatlandırmasıyla “sanık” olarak yargılanan kişilerin kendilerini savunabilmelerine oldukça geniş imkânlar tanındığını, savunmalarının kesilmediğini, delil ve tanıkların sunmada hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmadığını, bugüne ulaşan tabletlerden öğrenebilmekteyiz. Ayrıca savunmalarda sanıkların edebi unsurlar kullanılarak hitabeti ustaca devreye sokuşları da dikkat çekicidir. Kullanılan yargı organları olarak ise; ülkenin bölgesel ve kırsal yörelerinde, adli işlerin idaresi, muhtemelen, önde gelen ailelerin reislerinden, zengin toprak sahiplerinden ve bunlar gibi insanlardan oluşan ve İhtiyar Heyeti denilen kasaba ya da köy yetkililerin sorumlulukları arasındaydı. Küçük davalar, muhtemelen tümüyle yerel heyetin yetkisine bırakılmıştı. Yerel heyet, bir anlamda, Hitit topraklarındaki adli hiyerarşinin tanımlanabilen en alt düzeyini temsil ederdi. Bölge yöneticisi, sadece yerel heyet düzeyinde alınan kararlara karşı temyiz başvurusu yapabilecek bir mahkeme işlevi görebilmesi de dâhil, daha yüksek düzeyde bir adli otoriteyi temsil ediyordu. Yalnızca yargılama gibi durumlar, büyük olasılıkla, yöneticinin bölgeyi teftiş turlarına denk getirilen daha ciddi davalar olarak ele alınırdı. Bu yüzden yönetici atanırken, onlara, adaleti doğru ve tarafsız yönetmesi, zayıfın karşısında güçlüyü kollamaması, toplumun dul ve yetim gibi korunmasız üyelerinin çıkarlarının güçlü komşuları tarafından istismar edilmeden güvenceye alınması sıkı sıkıya tembih edilirdi. Ayrıca, yöneticilerden, adalet dağıtırken yerel âdetlere saygı göstermeleri istenirdi. Verilen hükümler ve cezalar, bazı durumlarda, yasalarda belirtilen hükümlerin önüne geçebilecek yerel gelenek hukuku hükümlerine mümkün olduğunca ters düşmemeliydi. Yönetici, hükümlerinin yerel geleneklerle uyumlu olduğundan emin olmak için, sıklıkla, köy heyetinin bilgisine başvurabilmeliydi. Nitekim yerel gelenek, yasaların öngördüğünden daha ağır bir cezayı öngörebilirdi. Aslında kuramsal olarak bakıldığında, kurbanı ödenebilecek tazminatın miktarı, onun rahatsızlığı ve kaybıyla tam olarak aynı ölçüde olacaktır. Ancak uygulamada, tazminat miktarı ya da aynı olarak karşılığı, sadece suçun yapısını ya da kurbanın uğradığı zararın geçici ya da kalıcı olmasını değil, verilen zarar ya da kaybın kasıtlı olup olmadığını, suçlunun ödeme kapasitesini ve hem suçlunun hem de mağdurun statüsünü de kapsayan bir dizi unsurla belirlenmiştir (Bryce, 2002: 52-56).

Ülkedeki en yüksek adli yetki krala aitti. Tanrı vekili olarak krallıktaki baş yargıçtı. Krallıktaki adli faaliyetlerde doğrudan bir rol üstlenmişti. Vassal devletler içindeki ve arasındaki birçok anlaşmazlığın yanı sıra, vassal yöneticiler arasındaki anlaşmazlıklar da doğrudan onun hakemliğine getirilirdi. Ayrıca kral kapısı ya da saray kapısı olarak bilinen kral mahkemesi, geniş bir suç yelpazesinin yasayla krala devredildiği bir yargı merkeziydi (Bryce, 2002: 59-60). Kralın diğer idari ve askeri görevleri yanında, oldukça zaman alan adli işlerde yargıçlık görevini üstlenip bu görevini diğer yoğun işleri arasında savsaklamadan, itina ile sürdürerek, adilane kararlar çıkmasına özen gösterişi şaşırtıcıdır. Kralın önüne getirilen adli işlerin bu kadar yoğun oluşu nedeniyle, çoğunluğunun doğrudan kral tarafından ele alınmış olamayacağı ileri sürülmektedir. Çok büyük olasılıkla, kralın sarayına havale edilen davaların büyük bölümü onun adına ve onun yetkisiyle hareket eden vekilleri tarafından görülüp karara bağlanırdı. Bütün bunların yanında, toplumun bütün üyelerinin adaletsiz olduğuna inandıkları her kararın temyizi için krala başvurma hakkı vardı. Kralın nihai kararını umursamamaya karşı uygulanan yasalarda yer alan ceza, en ağır cezalardan biridir. Daha doğrusu en istisnaisidir. Madde 173/a'da; "Eğer bir kimse kralın kararını reddederse, evi harabe yığınınına dönecektir. Eğer bir kimse bir sulh yargıcının kararının reddederse, kafası kesilecektir" denilmiştir. Görüleceği üzere kralın kararını dinlememe, yerine getirmeme veya reddetmenin karşılığında suçta ve cezada şahsilik ilkesinden vazgeçilebilmektedir. Burada büyük olasılıkla amaçlanan; güçlü yerel toprak sahiplerinin ve iktidar sahiplerinin kendi aleyhlerine verilen bir karar pekâlâ umursamayarak, buldukları konumu toplumun zayıf ve korunmasız üyelerine karşı kötüye kullanmaya devam edebilecek rüşvetçi yerel görevlilere karşı caydırıcı olmaktır (Doğan, 2008: 72). Açıkça tanrılara karşı kasıtlı ya da yanlışlıkla işlenen suçlar, kuşkusuz, tüm toplumun öfkeli tanrının gazabına uğrama ihtimalinden dolayı, bütün suçlar arasında en ciddi olanlardı. Kralın kendisine doğrudan meydan okumak da yine en ağır cezayı gerektirmekteydi. Böyle bir durumun vuku bulması halinde suçlunun tüm ailesi ortadan kaldırılıyordu. Kral adına hüküm veren sulh yargıcına karşı gelmek de, suçlunun en ağır cezaya çarptırılması için yeterli bir mazeretti (onun otoritesini küçümsemek, krala doğrudan meydan okumaya denk bir eylemdi), ancak bu durumda ailesinin canı bağışlanıyordu. Buradan hareketle söz konusu yargıçların büyük

sorumluluklarından birisi, kralın devrettiği tam yetkiyle, bir alt mahkemenin kararına itiraz edilecek son temyiz mahkemesi olarak görev yapmalarıydı.

Netice itibariyle Hitit Hukuk tarihinin zamanla değişim ve gelişiminin sürekli insandan ve doğadan yana özgürleştirici bir gelişim gösterdiği; söz konusu gelişim boyutunun en önemli göstergesinin, hukuk mevzuatındaki cezai yaptırımların istikrarlı bir biçimde zamanla daha da hafiflemesi olduğu söylenebilir. Hitit yasaları, yalnızca devlet idaresine, kişilere ve mallara karşı işlenebilecek suçları içeren ceza hukuku ile sınırlı değildir. Aynı zamanda yasa maddelerinde çevre suçları, borçlar, eşya, medeni, iş ve sözleşmelere dair hukuki düzenlemelere de yer verildiği görülmektedir (Doğan, 2008: 104).

3.2.HİTİT KANUNLARINDA KÖLELER

Kanunlar, bir toplumda var olan örf ve adetlerin yazılı hale getirilmiş, bazı iptidai adetlerin ise kaldırılmış ya da çağdaş hale dönüştürülmüş halidir. Bu mahiyetiyle Hitit yasaları, kölelerin Hitit yönetimindeki gerçek durumlarına ilişkin doğru bir bakış sağlayabilmesi açısından mühimdir. Bu yasalarda kölelerle doğrudan alakalı çok sayıda madde mevcuttur. Ele geçen bu maddeler sayesinde ki, belli yasal haklara özgür insanlar kadar kölelerin de sahip olabildiklerini ve onlara yapılan muamelenin bazı adli denetimlere tabi olduğunu görebilmekteyiz. Ancak kölelere ilişkin maddelerin çoğu, onların hakları ya da refahlarıyla pek ilgili değildir. Bir efendinin kölesi için ne yapması ya da yapmaması gerektiğine ilişkin hiçbir yerde bir bahis yoktur ve bu da, efendinin köleleri üzerindeki mutlak nüfuzuna ilişkin görüşü güçlendirerek, bu konunun hukukun ilgi alanına girmediğini göstermektedir. Görünürde biraz yasal kontrole tabi olan konu, başkasının kölesi kendisine karşı suç işlediğinde üçüncü şahsın bekleyebileceği yasal tazminatın konusuydu. Böyle bir durumda yasa, özgür kişiyle köle arasında açıkça ayırım yapardı.

Kanunlardan anlaşıldığı kadarıyla Hititlerde halk köleler ve köle olmayanlar olmak üzere iki ana sınıfa ayrılırdı. İki ana sosyal sınıf olan hürler ve köleler için yasalar farklı şekilde uygulanmaktadır. Genel olarak kölelere karşı işlenen suçlarda cezalar yarı yarıya hafifletilmekle beraber, kölelere ölüm ve sakatlama cezalarının sık sık uygulandığı da görülür. Yasalar köleleri başka insanlara karşı, yarı nispetinde de

olsa korumakla birlikte kendi efendilerine karşı gelmelerini bağışlamıyordu. Devletin her üyesi yasalar tarafından korunma hakkına sahip olurken adalet uygulamada tarafsız değildi. Köle ve özgür olan arasında kesin bir ayırım vardı. Bundan dolayı, köleye karşı işlenen suçlarda ödenen tazminat, özgür bir insana karşı işlenen suçlarda ödenen tazminatın genellikle sadece yarısı kadardı.

Köle olmayanların en üstünde kral soyunu içeren soylular gelirdi. Bu sınıfın çoğu kral tarafından verilen geniş arazi sahipleriydi. Bunlar Hitit ordusunun gücünün büyük ölçüde dayandığı savaş arabalarını sağlardı. Rahipler sınıfının ise çok fazla ayrıcalıkları yoktu. Mezopotamya'da ruhban zümresi hayli zengin bir yaşam sürerken, Hitit rahipleri tapınaklarda da değil, kendi evlerinde çocuklarıyla birlikte yaşarlardı. Sade vatandaşlar ise büyük çoğunluğu tarlada çalışan köylülerdi. Bunun yanında kasabalarda bulunan zanaatkârlar sınıfı vardı. Varlıklı ailelerin sahip oldukları kölelerin durumu ise bütünüyle açık değildi. Sahibinin malı konumundaki köle diğer ticari mallar gibi satın alınabilir ve satılabilirdi. Efendi, yaşam ve ölüm hakkı da dâhil kölesi üzerinde neyi uygun bulursa onu uygulamak üzere sınırsız haklara sahipti. Köleci bir toplum olmasına rağmen, diğer doğulu despot devletlere göre ceza kanunları çok daha yumuşaktı. Köleler Eski Hitit zamanında mülk sahibi olabiliyor ve geçici süreli cezalandırılan özgürler, hizmet sürelerini tamamlayarak özgürlüklerine kavuşabiliyorlardı. Bayındır hizmetlerini köleler özgürlerle birlikte yürütüyorlardı. Diğer taraftan kölelik müessesesinde kadın ile erkek arasında fark gözetilmemekte birlikte sadece iş yapma gücü daha zayıf olan kadınların fiyatının daha ucuz olduğu ileri sürülmektedir.

Hitit uygarlığını diğer milletlerden ayıran en önemli özelliklerden birisi insan haklarına duyulan saygıdır. İnsan yaşamına ve kişilik haklarına büyük önem veren Hititlerin kanunlarındaki cezalar Asur kanunlarındaki gibi acımasız değildir. Kölelerin haklarının dahi gözetildiği görülmektedir. Kanunlarda umumi hükümler olmadığı gibi, köle hukukuna dair ayrı bir kısım da düzenlenmiş değildir. Kölelerle ilgili hükümler genelde hürlere ait hükümlerin arkasına eklenmiştir. Yani hürlere ait fikirler ceza farkı ile kölelere tatbik edilmektedir. Ancak doğrudan doğruya köleleri ilgilendiren ya da kölelerle hürlerin evlilik işlerinin tespiti açısından müstakil hükümler bulunmaktadır. Hitit kanunlarında cezalar kaza sonucu ya da kasten yapılmasına göre değişmektedir (Akkuş, 2007: 81-99). Hitit düşünce tarzına göre, kölelerden yararlanmanın en iyi yolu,

sopayla zora koşmak değil havuğla ař vermektir. Böylece biręok insana, efendileri için gereken hizmeti yerine getirmelerine ek olarak, kendileri için bir ya da daha fazla arazi parseli işleme, belki birkaç ęiftlik hayvanı yetiştirme ve kazanęlarının en azından bir kısmını elde tutma firsatı verildiği anlaşılmaktadır. Bu yolla, kendi mülklerini alacak yeterli kaynağı oluşturabiliyorlardı (Okur, 2006: 124).

Köle satışları genel olarak Asurlular ve yerliler arasında yapılmakla birlikte, yerlilerin kendi aralarında da satış mukaveleleri yaptıkları bilinmektedir. O dönemde Anadolu'da yaşayan insanların ekonomik sıkıntılarından dolayı aile bireylerinden bazılarını satmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Belgelerden anlaşıldığına göre, genel olarak insan alım-satımları ile ilgili olan sözleşmeler iki gruba ayrılmaktadır. Belgelerin bir kısmında borętan dolayı hizmet etmek zorunda kalan kişiler olduğu görülmektedir. Borętan dolayı satılan kişilerin genel olarak ocuk ve geņę oldukları, ayrıca sosyal sınıflarının değişmediği gözlenmektedir. Eğer bir ailenin borcu var ise ilk önce çocuklar ve kadınların satıldığı anlaşılmaktadır. Aile reislerinin ise köle olarak satıldığı nadir olarak görülmektedir, bunun sebebi de, onların bir Şekilde çalışıp, sonradan aile üyelerini kölelikten kurtarmak için belli parayı temin edebilecek imknlarının olmasıdır. Antlaşmaların çoğunda borętan dolayı köleliğe düşenlerin, belli bir miktar ödenmesi durumunda (genelde bu borę miktarından ve satış fiyatından daha yüksek bir ücrettir) tekrar zgr kalabileceklerini gösteren maddeler eklenmiştir. Çoğu kişi borę ödeninceye kadar ailesinin bir ya da birden daha fazla üyesini alacaklıya rehin olarak bırakmaktaydı. Fakat bu kişilerin gittikleri yerlerde herhangi bir köle gibi muamele yapılıp yapılmadığı bilinmemektedir. Rehin oldukları sürece, hukuki olarak kölelerle aynı haklara mı sahip oldukları da bilinmemektedir. Borętan dolayı köle olarak satılmak mecburiyetinde olan kişiler bazen başkalarına da satıldıkları görülmektedir (Kkbezci, 2010: 106). Kültepe metinlerinden, bir "mal" olarak değerlendirilen kölelerin alım satımı ile ilgili belgelerin hukuki eręeveye uygun bir Şekilde hazırlandığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Kt 90/k 120 envanter numaralı metin iki Asurlu arasındaki kadın kölenin satışı ile ilgili bir kontrat olup, satın alan Asurlu kadın, satış sonrası anlaşmazlık olması durumunda satış bedelinin aynen denmesi Őartını koşmuştur (Bozca, 2010: 78).

Hitit yasalarındaki bazı maddeler, usta ve vasıfsız kölelerin satış fiyatlarının farklılığını ortaya koyar niteliktedir. Vasıfsız bir köle için yürürlükteki ücret, kadın ya

da erkek, bir araba beygiri fiyatı kadar, yani 20 gümüş şeqeldi (madde 177). Bir kâhin gibi eğitilmiş bir kölenin 25 şeqel getirmesi beklenebilirdi (madde 177), ve çömlekçiler, nalbantlar, dülgerler, deri işçileri ve dokumacılar dâhil, çeşitli nitelikte zanaatkâr köleler 30 şeqel gibi bir fiyata satılabilirdi (Bryce, 2002: 68).

Hitit kanunları iki farklı seri ve bunlara paralel bir metinden oluşmaktadır. Hitit toplumunu oluşturan sosyal sınıflar ve Hitit insanının davranış biçimlerinin şekillendirilmesinin nasıl olduğu hususları bu üç metinden çıkarılmaktadır. Yüz maddelik kanun kısmını oluşturan bu diziden, esirlere işlenen suçla karşı verilen cezanın hür insanınkinin yarısı kadar olduğu anlaşılmaktadır. Yine de içeriği ve genel yapısı açısından Hitit yasaları, geçmiş yasal emsallerinin en iyi kılavuzu olarak tanımlanabilir. Bir suç işlendiğinde, ceza hukuku alanında bir karar verilirdi ve bu kararın kaydı gelecekteki benzer davalar için saklanırdı. Ancak her bir davada yapılacak gerçek ödeme, büyük ihtimalle, zararın ciddiyetine, suçlu ve kurbanının olaydaki sorumluluk derecesine, iyileşme süresinin uzunluğuna, tamamen iyileşmeye ve kurbanın statüsüne (köle olup olmamasına) göre tespit edilirdi.

3.2.1. Kölenin Ölümüne Sebebiyet Verme

Bir efendinin kölelerine davranışında, uygun gördüğünde onları cezalandırma hakkı da dâhil, sınırsız güce sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sakat bırakma ve öldürme cezalar arasındaydı ve efendi kendisini kızdıran bir köleye ne ceza vereceğini kendi kararlaştırabilirdi. Aslında ceza, kölenin bütün ailesini de kapsayabilirdi. Hitit kanunlarında suç işlendiği zaman suçlu işleyen ailesi de sorumlu tutulmaktadır. Yani hepsi suçlunun cezasına ortak edilmektedir. Ölüm cezası, suçlu işleyen köle ya da özgür olmasına bakmadan, bir dizi suçlu kapsar. Özgür bir kişinin kavga sırasında bir erkek ya da bir kadın köleyi öldürmesi durumunda onu teslim etmesi ve ölen kölenin yerine 2 insan vermesi gerekmektedir. Böylece kişi suçlunun bedelini ödemektedir. Aynı durum hür bir insanın başına geldiğinde suçlu olan kişi özgür insana karşılık 4 insan vermek mecburiyetindedir. İlgili kanun maddesinde görüldüğü gibi yine özgür insanla köle arasındaki fark ortadadır. Hitit kanunları her ne kadar Mezopotamya kanunlarından etkilenmiş olsa da yine de kendine has özellikler göstermektedir. Mezopotamya kanunlarında suç bir köleye karşı işlendiğinde köleye karşılık köle verilirken ya da

kölenin bedeli efendisine ödenirken, aynı suç özgür bir insana karşı işlendiğinde kişi bunun cezasını kendi canıyla ödemektedir. Ancak Hitit kanunlarında görüldüğü gibi ölen kişi özgür bir insan veya bir köle olsa da suçun bedeli insan olarak ödenmektedir. Aradaki tek fark özgür insanın ölümüne sebep olan kişi 4 insan verirken bir kölenin ölümüne yol açan kişi 2 insan vererek suçunun bedelini ödemektedir. Görüldüğü üzere öldürülenin bir köle olması halinde tazminat yarıya indirilmekteydi; zaten Hitit yasalarında, suç işlemesi halinde bir kölenin ödemesi gereken tazminat ve ceza, genellikle aynı durumlarda özgür bir kişinin ödemesi gereken tazminat ve cezanın yarısı karşılığındadır. Cezalarda suça karşılık insan verilmesi de ilginçtir. İlgili kanunun 2. maddesinin tercümesi şöyledir; “Eğer bir erkek köleyi ya da bir kadın köleyi bir kavga sonucu biri öldürürse, onu teslim etsin (ve) erkek ya da kadın [iki kişi] versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır.”

Yine başka bir kanun maddesinin tercümesinde ise; “Eğer bir erkek ya da kadın köleyi biri vurursa ve ölürse, eli günah işler; onu yakınlarına teslim etsin ve bir kişi versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır” ifadesine rastlanmaktadır. Bu kanunun tercümesinde düşülen ihtilaf sonucu varılan iki sonuç şu şekildedir: Öldürenin, öldürdüğü kişinin cesedini, belki de dindarca gömme görevini yerine getirebilmesi için ailesine teslim etmesi ve ayrıca onlara, tazminat olarak, öldürülenin cinsiyetinde bazı kişiler vermek zorunda olması muhtemeldir. Belki de öldürenin malvarlığından alınıp öldürülenin yerine teslim edilen köleler söz konusudur.

Hitit yasalarında taammüden adam öldürme olaylarına ilişkin bir maddeye rastlayamıyoruz. Bu anlamda bir maddenin bulunmayışı söz konusu suçun özel intikam alanına ait olduğunu ve bu yüzden de yasaların dışında kaldığını göstermektedir (Imparati, 1992: 196).

3.2.2. Köle Sakatlama

Hitit yasalarında sadece kölelere uygulanan sakatlama cezalarının, Sami yasalarında köleler ve esirler dışındaki kimselere de uygulandığı görülmektedir. Aslında, bir kölenin efendisi tarafından boğazlanması ya da sakat bırakılması, Hitit tarihinde muhtemelen, pratik nedenlerden olduğu kadar insani nedenlerden dolayı da çok nadir görülen bir durumdur. Birçok köle sahibi için köleler, zarar görmeleri ya da

tahrip edilmeleri halinde karşılık vermek için birinin burnunun kesilebilmesine neden olabilecek kadar değerli mallardır. Söz konusu yasalarda hürlere hangi suçlar karşılığında ne tür sakatlama cezalarının verildiğini ise kanun maddelerinden takip etmek mümkündür.

Hitit kanununun 8 ve 12. maddeleri vücut sakatlamaya yönelik hükümler içermektedir. Kanunlarda kölelerin hayatı ve vücut bütünlüğü korunan bir kişi olarak ele alındığını gösteren birçok hüküm olması ilginçtir. Çünkü bir kölenin vücudunda meydana getirilen zararın bedeli özgür bir insanınkinin yarısıdır. Kanun maddelerinde efendiden hiç söz edilmez. Elbette ki kendi kölesi mevzu bahis olduğunda bu yasalardan muaf sayılıyordu. Ancak bir başka şahıs tarafından köleye zarar verildiğinde köle sahibine zararı için bedel ödeniyordu. Eğer bir kimse bir kadın ya da bir erkek köleyi kör ederse, dişini, elini ya da ayağını kırarsa 10 şeqel gümüş ödemek mecburiyetinde kalıyordu. Kanunun ilgili maddelerinin tercümesi sırasıyla aşağıdaki gibidir;

8. madde; “Eğer bir erkek köleyi ya da kadın köleyi bir kimse kör ederse ya da (onun) bir dişini aşağıya atarsa, eskiden bir mina gümüş veriliyordu, şimdi ise on şeqel gümüş versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır.”

12.madde; “Eğer bir erkek kölenin ya da kadın kölenin eli ya da ayağını bir kimse kırarsa, 10 şeqel gümüş versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır.”

Kanunlarda her ne kadar kölelere dair hükümler olsa da asıl amaç efendinin zararını karşılamaktır. Bir köleye verilen zarar için ödenen tazminatı gerçekte kölenin mi yoksa sahibinin mi aldığı açık değildi. Ancak köle her şeyden önce sahibin malı olduğuna göre ve bu açıdan onun maruz kaldığı herhangi bir zarar sahibinin hayvanlarına, ekinine ya da bostanına verilmiş bir zarar olarak görüleceğinden, tazminatı büyük olasılıkla sahibi almıştır. Bir köle herhangi bir saldırıya uğradığı zaman ya da vücudunda bir yaralanma meydana geldiğinde efendinin bir malı olarak kabul edildiği için efendinin hakkı gasp edilmiş şeklinde kabul edilerek suçun bedeli de ona ödenmektedir. Kanununun 14 ve 16. maddeleri bu duruma açıklık getirmektedir. Buna göre; bir erkek ya da bir kadın kölenin burnunu şiddetle ısırın veya kulağını parçalayan kimse 3 şeqel gümüş ödeyerek suçunun bedelini karşılamaktadır.

Bütün bunların yanı sıra bir kölenin eylemlerinden dolayı kurbanı ödenecek tazminatın nihai sorumluluğu, tıpkı hayvanlarının komşunun malına verdiği zarardan

sorumlu olması gibi, büyük olasılıkla, kölenin sahibine aitti. Daha az ceza verilmesinin nedeni ise, kölenin tazminat ödeme kapasitesinin yetersizliğinden ya da köle sahibinin, kölenin verdiği zararı karşılamadaki sorumluluğunun doğrudan kendisi suçlu olduğu zamanki kadar ağır olmamasından kaynaklanıyor olabilir.

Kanunlarda çocuk düşürülmesi ile ilgili 17 ve 18. maddelerin yer aldığı, herhangi bir kimsenin, herhangi bir sebeple bir kadının çocuğunun düşmesine sebep olması durumunda cezalandırıldığı, ancak hamile kadının köle olması halinde suçluya kanunla tespit edilen cezanın yarısının verildiği belirtilmektedir. Özgür bir kadının karnının meyvesini attıran bir kimse için eğer çocuk on aylıksa on şeqel gümüş, beşinci ayındaysa beş şeqel gümüş vermesi uygun görülmüştür. Söz konusu mağdur kadın bir köle ise, tazminat yaptırımı bunun yarısı kadardır. Ayrıca çocuk düşürmede verilen cezanın kadınların karnındaki çocuğun ayına göre düzenlendiği, çocuk büyüdükçe cezanın da arttırıldığı kaydedilmektedir (Çelebi, 2007: 119). Bahsedilen örneklerde aktarılan düzenlemelerde görüleceği üzere yaralama eylemlerinde de mağdurun uğramış olduğu zarar, olabildiğince giderilmeye çalışılmıştır. Mağdurluğa göre; yerine çalışacak kişiyi vermek, parasal tazminat ve doktor masraflarıyla bakım masrafları gibi. Burada ayrıca saray için alınan tazminatın kaldırılarak yalnızca mağdurun mağdurluğunun giderilmesinin sağlandığı aşikârdır.

3.2.3. Köle Kaçırma

Hitit yasalarında kaçırılan kölelerin hakları da güvence altına alınmıştır. Öyle ki; birkaç kişi Hititli bir köleyi Luviya¹² memleketinden çalıp kendi ülkelerine götürürse ve sahibi de kölesini tanırsa bu durumda suçlular kölenin sahibine 12 şeqel gümüş ödemek zorundadır. Ancak köleyi çalan kişi Luviyalı ise bu durumda kölenin sahibi kölesini alabilmektedir. Suçlu kişinin tazminat ödemesine gerek yoktur. İlgili kanun maddelerinin tercümesi şöyledir;

Madde 20; “Eğer Hattili bir köleyi Luviya ülkesinden Hattili birkaç adam çalarsa ve onu Hatti ülkesine götürürse ve onun sahibi onu kendisinin olarak tanırsa, o zaman ona suçlu 12 şeqel gümüş versin ve böylece suçu evinden uzaklaştırır.”

---

¹² Luviya ülkesi Hitit yönetsel egemenliğinde olan bir ülkedir.

Madde 21; “Eğer Luviyalı bir adamın bir kölesini Luviya ülkesinden çalarsa ve onu Hatti ülkesine götürürse ve sahibi kendisinin olarak tanır, o zaman kendisi için kölesini alsın; tazminat yoktur.”

Hitit toplumunda, birçok kölenin ağır koşullar içinde ve perişan bir yaşam sürdürdükleri ve yeniden özgürleşmenin ödemini duydukları, kimi zaman da esaretten kurtulmak için kaçıma kalkıştıkları, yasaların kaçak kölelerle ilgili maddelerinin de ortaya koyduğu gibi, çok açıktır. Öte yandan, iyiliksever bir efendinin kendilerine sunduğu koruma şemsiyesinden yararlanan ve sistemin maddi olanaklarından istifade eden köleler de mutlaka vardı. Kanun maddelerine göre kölelerin kaçması suçtu. Fakat kanunlarda kaçan kölelere karşı ceza zikredilmemektedir. Bu ceza tayininin efendinin takdirine bırakıldığını düşündürmektedir. Tüm bunlar efendinin köle üzerinde sınırsız yetkisi olduğunu, fakat insani hislerin efendinin köleye kötü muamele etmesini önleyebileceğini gösteriyor. Kanun bir yandan kölenin hayatını korurken diğer yandan efendinin köle üzerinde her türlü ceza verme yetkisini tanımaktadır. Yani kanun köleyi sahibine karşı değil diğer şahıslara karşı korumaktadır. Kaçan bir köle yakınlarda yakalanırsa onu yakalayan kişi ayakkabısını almaktadır. Uzak bir yerde yakalarsa 2 şeqel gümüş verilirken daha da ötede yakalarsa 3 şeqel gümüş almaktadır. Yani kölenin bulunduğu mesafe önemlidir. Köle onu yakalayan tarafından ne kadar uzak bir yerden getirilirse, köleyi yakalayıp getiren kişiye ödenen bedel o kadar artmaktadır. Kanunlarda ülke içerisindeki köle hırsızlığı için ağır parasal cezaların verildiği görülmektedir. İlgili kanun maddesinin tercümesi ise şu şekildedir;

23. maddeye göre eğer bir köle kaçarsa ve o Luviya ülkesine giderse, kim onu geri getirirse, o zaman o ona altı şekel gümüş versin. Eğer bir köle kaçarsa ve o düşman bir ülkeye giderse, kim onu geri getirirse o zaman o kendisi için onu alabilir. Burada dikkati çeken husus, yakalanıp getirilse dahi kaçan köleye ilişkin bir yaptırımın düzenlenmemiş olmasıdır.

24. madde; “Eğer bir erkek ya da kadın köle kaçarsa ve efendisi onu kimin ocağında bulursa ona erkekse bir yıllık ücreti kadar gümüş, kadın ise bir yıl için 40 şeqel gümüş verir.” (Akkuş, 2007: 94-109).

Kanunlarda ülke içerisindeki köle hırsızlığı için ağır parasal cezaların verildiği görülmektedir. Kaçan bir erkek ya da kadın köle kimin evinde yakalanırsa o kişi kölenin

sahibine bir yıllık kazancını ve 50 şeqel gümüş vermek zorundadır. Bu şekilde ağır cezalar uygulanarak köle hırsızlığının önüne geçilmeye çalışılmıştır.

3.2.4. Köle Evlilikleri

Hitit kanunlarındaki diğer bir uygulama ise köle evlilikleriyle ilgilidir. Hititlerde köle ve hürlerin evlenmelerine müsaade edilmiştir. Bir kölenin kendi maddi kaynaklarının olması, köleliğin sürdürüldüğü birçok toplumda onu diğer kölelerden farklı bir yere koyar. Aslında kölelerin muhtelif durumlarda da olsa, özgür bir torun beklentisiyle, kendisine özgür bir damat alacak kadar maddi olanaklar oluşturabildiği bilinmektedir. Hitit toplumu, kölelerle özgür insanların evliliklerinin önüne yasal bir engel koymayarak ve aslında bu gibi durumlarda eşlerin haklarını yeterince koruyarak bu açıdan da kayda değer bir liberal yaklaşım göstermiştir. Elbette bu tür evliliklere yasal olarak izin verilmesi, yaygın olarak gerçekleştirildiğini göstermez. Yasaların pek çok maddesinin, alışılmışın dışında uygulamaları yansıttığını da göz ardı etmememiz gerekir. Aslında, nadir bir durum olduğundan, özgür-köle evliliğinden olan çocuğun statüsüne ilişkin bir karar verilip kayda geçmiş olabilir. Karma evliliklerin, kölenin sahibinin rızası dışında gerçekleşemeyeceği de kesindir. Kölelerinin yaşamı ve ölümüne ilişkin karar verme hakkını elinde tutan efendilerin istemedikleri bir evliliği engellemekten aciz oldukları pek düşünülemez. Bir özgür-köle evliliğini onaylayarak karma evliliğe rıza gösterdiği için evlilikten doğacak çocuklar üzerindeki denetimini kaybedeceğinden, kendisini geleceğin genç kölelerinin emeğinden mahrum etmiş olacaktır (Bryce, 2002: 71). Ayrıca bir kölenin kuşa-ta yani başlık parası ödeyerek özgür bir kadınla evlenebileceği ve böylece hür sınıfına geçebileceği görülmektedir. Ancak hediye ödemenin bir başka mühim tarafı vardı ki; bir kuşata-yı gelinin ailesine devretmek, evliliğe gayri resmi birlikteliklerde olmayan bir konum kazandırır. Bu tür evlilikler yasal olarak onaylanmakla beraber, tarafların gelecekteki konumlarıyla alakalı problemlere yol açması da kaçınılmazdı. Kuşata-yla resmileşen özgür-köle evliliğinin, köle eş ve çocukları nasıl bir statüye taşıyacağı muallâktı. Bu duruma açıklık getirmek için konuyla alakalı yasa maddelerine bakmak yerinde olacaktır. Buna ilişkin 34. maddede: “Eğer bir erkek köle bir kadına başlık bedeli verir ve onu karı olarak alırsa, kimse kadının toplumsal konumunu değiştiremez” ifadesi yer almaktadır. Bazı bilim

adamları, bu durumda kadının köle kalacağı, bazıları ise başlık bedelinin kadının özgür statüsünü korumasını sağlayacağı görüşünde oldukları belirtilmektedir. Ayrıca kanunların 32. maddesine göre ise, bir çobanla evlenen hür bir kadın üç yıl sonra köle durumuna düşmektedir (Ünal, 2005: 161-162). Bunun dışında Hitit Kanununun 36. maddesinde; "Eğer bir erkek köle, başlık bedelini kendi ödeyerek, özgür bir genç adamı aileye giren damat olarak alırsa, kimse onun (yani damadın) toplumsal konumunu değiştiremez" hükmü de yer almaktadır. İç güvencilik uygulamasının, bir ailenin nihai statüsünü kölelikten özgürlüğe yükseltme amacı içerebileceği olasılığı üzerinde durulmuş ise de, bu tür evliliklerin, daha çok, aileyi devam ettirmek için, muhtemelen erkek üyesi az olan ailelerin, aile arazilerini işlemek amacıyla ya da öz oğlun üstlenmesi gereken diğer sorumlulukları yerine getirmek üzere aileye koca ithal edilmesine yaradığı düşünülmektedir. Burada yine, evlilik anlaşması bir kuşata- gerektirir, yani ödemenin genç adamın özgür konumunu koruması için gerekli koşul olduğu ima edilmektedir.

Kuşata- ödeyen gelin babası gibi, normal uygulamanın tamamen tersi olan, olağandışı örnekler de vardır. Bir ihtimal, köle de olsa, baba, biraz serveti olan ve özgür torun isteyen bir adam olduğunda; yasa ana-babadan birinin özgür olması ve kuşata- evliliğinin gerçekleşmesi şartıyla buna izin verirdi. Burada da bir sorun olabilirdi. Evlenerek maddi açıdan rahat bir köle ailesine girmeye ikna edilen özgür adam, peş parasız biri olabilirdi. Öyleyse, kuşata- ödeyecek durumda değildi. Ancak, bunu ödemediğinde de, köle aileye hiçbir yararı olmayan bir konuma düşecek ve evlilikle beraber özgür statüsünü de kaybedecektir. Bu sebeptendir ki rutin sürecin tam tersine dönmesi, gelin babasının kuşata-yı genç adama yahut ailesine devretmesiyle yasalar tarafından tamamen meşrulaştırılması söz konusudur. Adaletin tam olarak yerini bulması için, söz konusu genç adamın evlilikten sonra kuşata-yı karısının ailesine geri vermesi ya da kayınpederi tarafından ödenen kuşata-nın aslında kayınpederinin ya da ailesinin mülkiyetinde kalması da mümkün olabilirdi. Esasında bu durum, adam evlenip karısının ailesinde kaldığı zamanki durumdu. Ana yerli yani matrilocal olarak tanımlanan bu tür evlilikler, daha çok aileyi devam ettirmek için, muhtemelen erkek üyesi az olan ailelerin, aile arazilerini işlemek amacıyla ya da öz oğlun üstlenmesi gereken diğer sorumlulukları yerine getirmek üzere aileye koca transfer etmesinden kaynaklıdır (Bryce, 2002: 139).

Evlilik konusuyla ilgili kaçma konusunun ele alındığı 35. maddede, “Bir kahya ya da çoban özgür bir kadınla kaçarsa ve ona başlık bedeli ödemezse, kadın üç yıl köle olacaktır” ibaresi yer almaktadır (Bryce, 2002: 143). Bryce burada kadının konumundaki düşüşün, adamla kaçmasından dolayı değil, köle-özgür kadın evliliğinde kendisine kuşata- ödenmemesi halinde kadının özgür statüsünü kaybedecek olması şartından kaynaklandığını belirtmektedir.

Hitit örf ve adetlerine göre karma evlilik kabul görse dahi, özgür bir kadının köle statüsüne inme tehlikesinden dolayı bir köleyle birleşmekten kaçınacağı açıktır. Ancak özgür doğmuş bir kadın evlilikte bu statüsünü koruyacaksa, biraz servete sahip bir köleyle evlenmeye ikna edilebilirdi. Öte yandan herhangi bir özgür kadının yoksul bir köleyle bir gelenek hukuku evliliğine girmeye ve bu vasıtayla kölelik statüsüne inmeye razı olması pek mümkün değildi. Bu yüzden bir kadınla evlenmek isteyen bir kölenin bunu başarmak için çok çalışması gerekmektedir. Bir köle için servet sahibi olmanın neredeyse tek yolu ise, kiracı olarak sahip olabileceği toprağı verimli hale getirmektir. Hitit Devleti'nin kendi çıkarları için, kölelere toprağı işleyerek servet kazanmaları adına güçlü teşvikler sunduğu bilinmektedir. Bu yolla yeterli parayı denkleştiren bir köle, parasını özgür bir kadınla evlilik satın almak için kullanabilir ve bu sayede çocuklarına özgür bir statü sağlayabilirdi. Tarihsel süreçte kölelerin yaşamdan iki büyük beklentileri olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki özgür ölmek, ikincisi ise özgür doğmuş çocuklara sahip olmaktır. Var olan yasalar sayesinde Hitit toplumunda en azından özgür doğmuş çocuklara sahip olmak mümkün hale gelmiştir.

Hititlerde boşanmaya yönelik haklar da yine kanunlar çerçevesinde garanti altına alınmaktadır. Boşanmalar hür insanlar ve köleler arasında da olabiliyordu. Boşanma konusunda hür ve köle arasında ayrım yoktur. Hititlerde boşanmanın, görünürde yaygın olmadığı, ancak boşanma işlemlerini kadınların da erkekler kadar kolay başlatabildiği bilinmektedir. Yine de Hitit kanunlarında boşanmaya ilişkin kesin bir madde olamamakla beraber bu hususta daha çok kocanın arzusunun hâkim olduğunun farz edildiğini öne sürenler vardır. Konuya ilişkin 31. Maddede; “Eğer özgür bir adam ve köle bir kadın âşık (iseler) ve bunlar birlikte bulunuyorlarsa (yaşıyorlarsa) ve onu kendisi için karısı olarak alırsa ve kendisi için bir ev ve çocuk yaparlarsa (olursa) ve sonradan onlar ya anlaşamazlarsa ya da ayrılırlarsa ve evi (aileyi) bölüşürler: adam çocuklardan (bir kısmını) alır, kadın kendisi için bir çocuk alır” ifadesi mevcuttur. Köle

bir kadına boşandığı takdirde müşterek malların yarısı verildiğine göre, kanun maddeleri arasında rastlanmamakla beraber, hür kadınlar da herhalde kocalarından ayrıldıklarında malların yarısına sahip olabiliyorlardı. Evlat edinme hususunda ise Hitit arşivindeki belgeler yahut kanun maddelerinde bir hüküm yer almamaktadır.

3.2.5. Hırsızlık

Hitit kanunlarınının 93. maddesi kölelerin hırsızlık yapma durumları ile ilgilidir. Burada hırsızlık yapan bir köle ile aynı suçu işleyen özgür bir şahsa verilen cezanın miktarının belirlenmesi ve verilen cezaların farklı olması özellikle vurgulanmıştır. Maddenin genel açılımı şöyledir; bir kişi bir evin eşliğinde yakalandığı zaman henüz eve girmeden yakalanırsa, yani eylem teşebbüs halinde kalırsa tam anlamıyla hırsız sayılmamaktadır. Hırsızlık gerçekleşme de bunun belirli bir miktar cezası bulunmaktadır. Özgür bir kişi eşikte yakalandığında 12 şeqel gümüş ödemek zorunda iken aynı şekilde yakalanan bir köle 6 şeqel gümüş ödeyecektir. Yasalar, özgür kişiyle köle arasında açıkça ayırım yaptığı için özgür adam hırsızlık suçu işlediğinde, yasanın 94. maddesi gereği, bütün çalınanların iade edilmesi ve soyulan kişiye aslında 40 şeqel olan ancak önemli ölçüde azaltılarak 12 şeqele indirilen bir meblağı ceza olarak ödemesi öngörülürdü. Aynı konuyla ilgili kölelerin durumunu ihtiva eden diğer kanun maddeleri ise şu şekildedir:

95. maddeye göre, eğer bir köle evde hırsızlık yaparsa bütünüyle tam değerini versin, hırsızlık ceza olarak 6 şeqel gümüş versin ve kölenin burnu ve kulakları kesilsin ve sahibine verilsin. Eğer çok çalarsa, ona çok yükümlülük bağlansın az çalarsa ona az yükümlülük bağlansın, eğer onun sahibi derse onun için ben tanzim ediyorum, o zaman tanzim etsin ama reddederse o zaman köleyi öteye iter.” Bu maddeyi ilk okuduğumuzda kölenin, kulaklarını ve burnunu kaybettiği gibi, özgür insanlardan istenenin yarısı kadar da olsa, maddi tazminat ödemekle sorumlu tutulduğu anlaşılabilir: Bu durum, kölenin tazminat ödeyeceği kendi kaynağı olduğunu açıkça göstermektedir (Bryce, 2002: 70).

97. madde; eğer bir köle ambarda hırsızlık yaparsa ve ambarın buğdayını bulursa ambarı buğdayla doldursun ve 6 şeqel gümüş versin şeklindedir.

Bu kanun maddelerinden anlaşılacağı üzere diğer suçlarda olduğu gibi hırsızlık suçuna karşı da önceleri ağır cezalar verilirken sonraları bu cezalar hafiflemiştir. Yine burada suçun işlendiği yere ve suçu işleyen kişiye göre farklı cezalar verildiği görülmektedir. Suçlu köle ise özgüre göre yarı yarıya az ceza verilmektedir, burada kölenin ödeme zorluğu dikkate alınmıştır.

3.2.6. Kölelerin Verdiği Maddi Zararlar

Hitit Yasalarında hırsızlık ve mülke zarar vermeye ilgili maddelerin büyük yüzdesi ve bu suçlara verilen cezalar, Hitit toplumunda, özellikle tarımsal bağlamda, bireysel mülkiyet haklarının korunmasına verilen önemi yansıtır. Birinin ihmali ya da kötü niyetinden dolayı ekinini, hayvanını ya da gereçlerini kaybederek geçimini zora sokan bir çiftçi, netice itibarıyla Hatti'nin toprağa dayalı ekonomisine zarar vermiş demektir. Bu sebeptendir ki cezalar, söz konusu zararları engelleyecek ya da kurbanı uygun tazminatın ödenmesini temin edecek kadar ağırdır. Gözden geçirilmiş cezalarda, tazminat ödemeleri, genel olarak, %50'ye varan oranda azaltılmış olsa da, kurbanı ödenecek tazminat miktarı 5-10 misli düzeyindeydi.

Bu husustaki kanunların 99. Maddesi, kölelerin kundakçılık yapmaları ile ilgilidir. Bu maddeye göre; “Eğer bir köle evi yakarsa ve efendisi kendisi için tanzim ederse kölenin burnu ve kulakları kesilsin ve o sahibine geri verilsin, eğer sahibi tanzim etmezse o zaman köleyi teslim eder.” Görüldüğü gibi kundaklama olaylarında da kundaklayana ceza olarak eski haline geri getirme cezası verilmektedir.

Hititlerde sınırlara riayet etmek ve onları ihlal etmemeye özen göstermek oldukça önemlidir. Çünkü tarla veya bahçe sınırları Hititlerin en kutsal kabul ettikleri Fırtına Tanrısı'nın dizleri ve göğsü/bağrı olarak kabul edildiğinden, sınırın ihlali halinde Fırtına Tanrısı'nın dizlerine ve göğsüne/bağrına basılmış olarak düşünülmektedir. O nedenle ki sınırlara dikkat etmek gerekir. Yasa maddesinde sınırları ihlal edenlere, tapınakta olduğu gibi Güneş ve Fırtına Tanrısı'na karşı bazı ritüelleri yapmaları şart koşulduğu da görülür. Bağ bahçe hususunda sınır ihlali yapan kölelerin durumu için 101. maddede şu ibareler yer almaktadır; “Eğer bir bağ (ya da) bir bağ çubuğunu ya da bir... ağacını ya da soğanları biri çalarsa, eskiden (bir bağ için 1 şeqel gümüş, bir bağ çubuğu için 1 şeqel gümüş, bir... ağacı için 1 şeqel gümüş, bir çile soğan için 1 şeqel

gümüş (veriliyordu) ve (...) – sının üzerine bir değnek vuruyorlardı. Eskiden böyle yapılıyordu ve şimdi, eğer özgür bir adam ise 6 şeqel gümüş versin ve eğer bir erkek köle ise 3 şeqel gümüş versin”. Şayet hür bir adamın yaktığı ateş başka bir şahsın bağına, bahçesine ve ağaçlarına zarar verirse, yani yanmasına sebep olursa bir ağaç için 6 şeqel gümüş ödemekle birlikte, bahçesini de yeniden dikmek mecburiyetindedir. Ancak bu bir köle ise 3 şeqel gümüş verecektir. Özgür bir adam bir sabanı çaldığında, sabanın sahibinin hırsız bir şeyin üzerine oturttuğu ifade edilmektedir. Yani hırsızın cezasını mağdur vermektedir. Ancak bu ceza daha sonra tazminata çevrilerek hür bir insanın 6 şeqel gümüş bir kölenin ise 3 şeqel gümüş ödeyeceği belirtilmektedir. Hür bir kişi bir tekerlek çalarsa ki tekerlekten kasıt araba olabilir, yarım PA buğday vermek durumundadır. Bir köle aynı suçu işlediğinde ise ne kadar buğday vereceğini belirten kısım eksiktir. Özgür bir adamın bir başka şahsa ait bakır bıçağı ya da bakır herhangi bir eşyasını çalması durumunda, 6 şeqel gümüş öderken aynı suçu işleyen bir köle 3 şeqel gümüş ödeyecektir. Yine hür insanla köle arasındaki farkı ortaya çıkaran bir başka madde şu şekildedir; Eger özgür bir adamı bir yılan öldürürse ve bir başka adamın adını söylerse 1 mina gümüş versin ve eğer bir erkek köle ise işte o tam ölsün.

Yasaların gözden geçirilmiş versiyonlarında, sakat bırakma cezası özgür insanlar için yasaklansa da ev soyma ve kundakçılık gibi ağır suç sayılan olaylarda köleler için uygulamada kalmaya devam etmiştir. Cezanın sertliği, en azından kısmen, köklerinden koparılmış ve fetihçi ülke topraklarında yaşamak zorunda bırakılmış her türlü insandan oluşan bir toplumda asayışı sürdürmenin güçlüğüne yansıtılmaktadır. Sert misillemelerin korkusuyla caydırılmadıkça ve etkili bir denetim olmadığında, bu tür insanlar, içinde yaşadıkları toplumun istikrarı ve güvenliğine yönelik ciddi tehdit oluşturabilirlerdi. Yüzle ilgili sakatlamalar, suçlu köle için her zaman ve herkesin göreceği bir damgaydı. Ancak cezadan köle sahibi de etkilenirdi. Kölesi artık hasarlı bir maldı ve yaptığı işin çeşidine göre, büyük olasılıkla, çalışma kapasitesi düşerdi; ayrıca, ne olursa olsun artık satılamazdı. Aslında, hayvan ya da insan, sonuçta sahip olduğu bütün canlıların eylemlerinden sorumlu olan efendinin kendisi olduğuna göre, onların başka birinin mülküne verdiği her türlü zarar ve yol açtığı kaybın yasal sonuçlarına katlanması gerekmektedir. Özel mülkün korunmasını böylesine önemseyen bir toplumda, ev soymak da çok ciddi bir suç olarak addedilir. Ufak tefek aşırımlarda yine para cezası vardı, ancak kölenin bütün organları yerinde kalmaktaydı (Bryce, 2002: 70).

Cezalar, Hitit toplumunun özellikle zarar gören, telef edilen ya da çalınan büyükbaş hayvanlar gibi belli mallara verdiği değerin önemli bir göstergesidir. Koyun ya da sığır köpekleri gibi eğitilmiş iş hayvanları çok pahalıydı. Sıradan bir çiftlik köpeğine vurmak ve onu öldürmek sahibine bir şeqel tazminatı ödemeyi gerektirirken, bir çoban köpeğine vurup onu öldürmek yirmi kat daha fazla tazminatı gerektiriyordu. Çiftlik hayvanlarının çalınması ya da bunlara zarar verilmesi gibi durumlarda cezalar ekseriyetle mal olarak tespit edilirdi.

3.2.7. Büyücülük

Bir başka ceza konusu olan büyücülüğün ise Hititlerde ölüm cezası gerektiren, dolayısıyla yasaklanan suçlar arasında yer aldığı, en azından köleler için, büyücülüğün ölümlle cezalandırılacak bir suç olduğu bilinmektedir. Mezopotamya’da olduğu gibi, Hititlerde de kara büyü yapmak, ağır bir suçtur ve kralın yargısını gerektirmektedir. Hitit yasalarında birkaç madde bu konuya ayrılmıştır. 111. Maddede “Eğer bir kimse (büyü yapmak amacıyla) kilden bir tasvir yaparsa, büyücülüktür ve kral mahkemesine ait bir davadır” ibaresi yer almaktadır. Tüm yasaklamalara karşın, güç sahibi olma hırsına yenik düşerek kara büyüye başvuran hanedan mensuplarının varlığı bilinmektedir.

3.2.8. Köle Doyurma

Hititlerin hukuki düzenlemelerde gözettikleri adilane amaç, daha Ön Asya kıtasına yerleştikleri ilk yüzyıllarda, yönetimsel ve idari özgün farklılıklarıyla kendini göstermiştir. Adil yaklaşım ve çözümlenmelerin, o dönem Asur bezirgân ve tefecilerinin elinde inleyen hem kendi halkına hem de Ön Asya kıtasında yerleşik diğer kavim halklarına yoğun memnuniyet ve rahatlık rüzgârları estirdiği bilinmektedir. Bu doğrultuda Hitit kanunlarının 172. maddesi dayanışma ve yardımlaşmanın karşılığını da yasal hükme bağlamıştır. Söz konusu kanunun 172. maddesi, kıtlık yıllarında bir özgür adamı veya köleyi besleyip hayatta kalmasını sağlayan kişilerin ödüllendirilmesi ile ilgilidir. Kanun tercümesi; “eğer özgür bir adamı bir kıtlık yılında biri besleyip bakarsa, o zaman (yardım gören kimse) kendinin yerine geçen birini versin, ama eğer bir erkek

köle ise on şeqel gümüş versin” şeklindedir. Burada yine özgür insanlar ile köleler arasında büyük bir ayırımın olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kanunun 173. maddesinde köle ile efendisi arasındaki ilişkilere dikkat çekmektedir. Bu maddede; "eğer kralın yargısına biri karşı çıkarsa evi (...) olsun. Eğer “saygıdeğer” birinin yargısına, biri karşı çıkarsa, onun başı kesilsin. Eğer bir erkek köle sahibine karşı gelirse, bir kazan içine atılsın" hükmü yer almaktadır. Burada ortaya konulan yaptırımların Hitit halkının kralın kölesi şeklinde düşünüldüğü gerçeğine varılmaktadır. Kanunun 175. maddesi ise kölelerin özgürlüklerini elde edebildiklerine açıklık getirmektedir. Buna göre bir köle bedelini ödeyerek özgür olabiliyordu.

3.3. HİTİTLERDE KURUMSAL OLARAK KÖLELİĞİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Genel tabirle, insanların hürriyetlerinden yoksun kılınarak başkalarının malı sayılmaları kölelik olarak adlandırılabilir. Toplumsal bir olgu olan kölelik kurumu eski hukuk sistemleri tarafından da düzenlenerek yasallaştırılmıştır. Modern hukuk sistemlerinin hemen hepsinde insanlar doğumla birlikte haklara ehil olurlar. Bugün ilkçağ insanının anladığı ve uyguladığı şekilde bir kölelik kurumunun kabulünü düşünmek insanlık için dehşet verici ve imkânsızdır. Ancak eski devirlerde durum farklıdır. Tüm eski uygarlıklarda kölelik kurumuna rastlayabiliriz. İnsanlar bu toplumlarda hürler ve köleler olarak iki sınıfa ayrılırlar ve bu ayırım hukuken meşru sayılırdı. Tüm eski kavimlerde müşterek bir kurum olan köleliği hiç kimsenin kaldırmayı düşünemediği görülür. Yine eski uygarlıkların tümünde kölelik kurumu incelenirken ülkeler arasında gerek kurumun kaynağı, gerek kölelerin hukuki statüleri ve fonksiyonları açısından benzerlikler görülecektir. Bunun nedeni kölelerin ekonomik hayatın bir parçası olmalarında aranmalıdır (Bozca, 2010: 78).

Hitit uygarlığında kölelik müessesesinin varlığı ve işlerliği tartışmalı bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. “Köle” olarak konumlanan kişilerle ilgili olarak Hititologlar arasında tam anlamıyla bir fikir birliği bulunmamaktadır. Hitit yasalarındaki kölelere sağlanan hakların, çoğu zaman özgür insanlara sağlanan hak ve koşullara eşit oluşu ve bu durumun, incelenen dönemden yaklaşık 2000-2500 yıl sonrası, Roma İmparatorluk Hukuku’nda yalnızca bir eşya olarak kabul görülen kölelerle karşılaştırılması dikkate alındığında, konunun tartışılmalı hale gelişini

anlayabilmek çok doğaldır. Kölelerin özgür kadınlarla evliliği, boşanması, miras paylaşımı, ceza hukukunda müşteki ve sanık sıfatlarıyla davalarda hak ehliyetine sahip oluşları ve diğer hukuki düzenlemelerle, Hititlerde “köle” olarak tabir edilen insanların konumları bilinen “köle” statüsünden oldukça farklılaştırmakta ve tartışma konusu teşkil etmektedir.

Hititlerdeki köle hukukunun ortaya konmasını takiben, konumuzu yakından ilgilendiren ve çalışmada doğrudan ortaya konmaya çalışan bir başka husus da, Hititologlar arasında bir türlü üzerinde fikir birliğine varılamayan Hititlerdeki kölelik müessesesidir. Hitit toplumunda statü ve kimi haklar bakımından diğer insanlardan bazı farklılıklar arz eden kişileri adlandırmanın mümkün olup olmadığı yahut Hitit toplumunda kölelik kurumunun bulunup bulunmadığı muallâkta en çok kalınan konulardır. Tüm bu tartışma ve fikir yürütmelerde nihai olarak görülen odur ki, bu kişileri adlandırmada tercih edilen yine “kölelik” kavramıdır. Antik Yunan ve Roma ile daha sonraki çok yakın geçmiş yüzyıllara kadar tüm meşru yasal statüsü ile varlığını sürdüren kölelik, benzer biçimde Hitit toplumunda mevcut değildir. Hititlerde bu statüye ve kategoriye yerleştirilen kişilerin durumu, bildiğimiz kölelik kavram ve kurumuyla örtüşmemektedir. Modern terminolojinin bu kişilere yakıştırdığı köle adlandırma ve konumlandırması yalnızca bu sebepten dolayı bile objektifliğini yitirir.

Yasa maddelerinde Hititçe “İR-as huwaai” olan kelimeyi Friedrich; “özgür olmayan kişi” olarak çevrilebilecek olan “unfrei” olarak Almancaya çevirmiş ve Almandaca köle kavramını karşılayan “sklave” kelimesini yasalarda iki madde dışında (173/58b ve 196/82) özellikle kullanmaktan kaçınmıştır. Hoffner, *The Laws of Hittites*'ta köle anlamına denk gelen İngilizce “slave” kelimesini. İmparati'nin de yine köle anlamına gelebilecek şekilde “Hitit Yasaları” adlı eserinde yer verdiği “lo schiavo” kelimesini (Erendiz Özbayoğlu tarafından haklı olarak “köle” şeklinde Türkçe'ye çevrilmiş) kullanmışlardır. Oysa tüm Hitit toplumsal yaşamı, Hitit Hukuku mevzuatı ve felsefesini bir arada bütüncül düşündüğümüzde köle yerine Friedrich'in "özgür olmayan" şeklindeki çeviri ve adlandırması daha doğru bir kullanım olacaktır. Özgür olmayan kişi ile kölelik statüsü ve kavramı arasındaki farklılıklar ciddi boyuttadır. Fakat Hitit hukuku üzerinden Antik Roma ve modern hukuk eleştirisi yapılırken, bilinen kölelik statüsünün Hitit toplumundaki özgür olmayan kişi statüsüyle rahatça

kıyaslanabilmesi bakımından özellikle bu kişiler köle olarak adlandırılmıştır.

Köleler arasında da özgürlerde olduğu gibi bir sınıflama bulunması Hititlerdeki kölelik kurumunun ayırıcı özelliklerindedir. Nitekim Hititlerde Bey ve askerlerin köleleri diğerlerine göre daha üst düzeydedirler. Köle ile cariye arasında iş kudreti bakımından bir ayırım yapılmakla birlikte hayat ve vücut tamamamini koruma bakımından iki grup köle de eşit tutulmaktadır.

Bazı koşullarda kölelere kolektif sorumluluk ilkesi getirilmiş olması, Hititlerde diğer uygarlıklara nazaran kölelik kurumunun farklı bir uygulaması olarak görülebilir. Dinsel nitelikte bir suç işleyen köle ile birlikte tüm ailesi, çocukları dâhil öldürülürdü. Bu husus dışında kölelere kolektif ceza uygulandığına dair belge mevcut değildir.

Hititlerde her varlığın; Hititlinin, egemenliği altındaki kadınların, kölelerin, erkeklerin, çocukların, hatta konuşamayan hayvanların, bitkinin ve ağaçların hakları vardır. Bu hakların korunmasını amaçlayan yasalarıyla, ilk çağ (M.Ö. 3000-2000) olan Erken Tunç Çağı ile başlayıp, Tunç Çağı'nın sonu ve Demir Çağı'nın başlangıcı kabul edilen M.Ö. 1100'lü tarihlere kadar barışçı, insancıl, doğayla iç içe yabancılaşmamış bir uygarlığın, ete kemiğe bürünmüş bir yaşamın resmini fütursuzca sergilerler bizlere (Doğan, 2008: 103).

Bu doğrultuda bir önceki başlıkta da yer verdiğimiz kanun maddelerinden hareketle denilebilir ki; sonuçta Hititli bir kölenin açıkça hem hakları hem de görevleri olduğu görülmektedir. Hitit kanunları doğrultusunda kölenin mülk sahibi olması normal karşılanırdı ve yasalar, özgür ile köle arasında evlilikleri düzenleyen hükümler içermekteydi. Ayrıca köleye karşı yapılan suçlara ödenen tazminat, özgür bir insana ödenen tazminatın yarısıdır. Ancak kölelerin işlediği suçlara verilen cezalar da özgür insanlara verilenlerin yarısına tekabül etmektedir. Kölelerin yasalar önünde hak arayabiliyor olmaları, Hititlerin adalet konusunda yalnızca özgür insanları düşünmeyip kölelere de hak tanıdıklarını açıkça göstermesi açısından önemlidir. Bütün bunlara rağmen yaşam ve ölüm hakkı da dâhil olmak üzere, köle üzerinde sahibi neyi uygun bulursa onu uygulamak için sınırsız haklara sahiptir. Bu şekilde bir muamele tarzı, pratikte muhakeme, vicdan ve ahlaki nedenlerle hafifletilebilse dahi bu, doğrudan doğruya köleliktir.

SONUÇ

Asur Ticaret Kolonileri Çağı olarak adlandırılan dönemin M.Ö. 1700 yıllarında meydana gelen bir yangın neticesinde Orta Anadolu'daki pek çok şehirle birlikte sona ermesinin ardından büyük olasılıkla yerli beyler arasındaki mücadeleler sonucu zuhur eden olaylardan sonra Anadolu'da Hitit egemenliği görülmeye başlamıştır. Anadolu, gerek coğrafi konumu gerekse ekonomik yönden taşıdığı önem nedeniyle birçok uygarlıkların geliştiği bir bölge olmuştur. Bu uygarlıkların en önemlilerinden biri, Anadolu tarihi içerisinde çok özel bir yeri olan Hitit Uygarlığı'dır. M.Ö. 2. Binyılda Anadolu'da ilk siyasi birliği kuran bu uygarlıktan günümüze ulaşan buluntular oldukça azdır. Ancak söz konusu dönemde Asurlu tüccarların kendi aralarındaki veya yerli halk ile olan ilişkilerinin kayıt altına alındığı çivi yazılı tabletler günümüze kadar ulaşmıştır. Yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Kayseri Kültepe başta olmak üzere muhtelif yerlerde yaklaşık 25.000 çivi yazılı tablet ortaya çıkarılmıştır. Büyük çoğunluğu ticari senet içerikli olan söz konusu tabletlerden dönemin Anadolu'sunun sosyal ve siyasi bünyesi hakkında bilgi verenleri de mevcuttur.

Hititler Anadolu'ya gelerek kendi devletlerini kurduktan sonra kendi hukuk sistemlerini oluşturmuştur. Kanunların Eski Hitit Devleti zamanında (M.Ö. 1650–1500) yazıldığı anlaşılmaktadır. Hitit Kanunlarında Mezopotamya kanunlarının tipik özelliği olan “Göze göz, dişe diş” kanunu yer almaz. Ölüm cezası özel birkaç durum için sınırlandırılmıştır.

Kölelik hususuna gelince; insanların hürriyetlerinden yoksun kılınarak başkalarının malı sayılmaları kölelik olarak adlandırılabilir. Toplumsal bir olgu olan kölelik kurumu eski hukuk sistemleri tarafından da düzenlenerek yasallaştırılmıştır. Ancak gerek Hitit toplumunda gerekse diğer medeniyetlerde köleler ve kölelik hakkındaki yazılı kaynakların, kesin yargılara ulaştırabilecek kadar çokluğundan söz edemeyiz. Bu iddiadan hareketle, insanlığın bu önemli konuyu görmezden gelmiş olabileceğini söylemek mümkündür. Öyle ki kimi toplumlarda zaman zaman kölelerin sayısı hür insanların sayısından çok daha fazla olmasına rağmen, toplumlar bu olayı kabullenmiş ve köleliği vazgeçilmez bir şey olarak içselleştirmişlerdir. İnsanlar değişik yöntemlerle yeni köleler edinmekten vazgeçmemişlerdir. Hatta neredeyse tüm eski

kavimlerde müşterek bir kurum olan köleliği kaldırmayı, uzunca müddet kimsenin düşünmediği görülmektedir.

Ön Asya coğrafyası ve özellikle de Mezopotamya'da köleliğin erken zamanlarda başladığı bilinmektedir. Modern hukuk sistemlerinin hemen hepsinde insanlar doğumla birlikte haklara ehil olurlar. Bugün ilkçağ insanının anladığı ve uyguladığı şekilde bir kölelik kurumunun kabulünü düşünmek insanlık için dehşet verici ve imkânsız olmasına rağmen eski devirlerde durum farklıdır. Nitekim tüm eski uygarlıklarda kölelik kurumuna rastlamak mümkündür. İnsanlar söz konusu toplumlarda olduğu gibi Hititlerde de hürler ve köleler olarak iki sınıfa ayrılırlar ve bu ayırım hukuken meşru sayılırdı. Hürler hakların sahibi olan sınıf iken, köleler ise hakların konusunu teşkil eden statüdedirler. Köle, hak ve fiil ehliyetinden, hatta yaşama güvencesinden yoksun olarak, bir eşya gibi alınıp satılmakta, miras bırakılmakta ve efendinin vereceği her türlü cezaya katlanmak zorunda bırakılarak hayatını sürdürmektedir.

Kölelik konusu hukuki yönüyle değil ama tarihi boyutuyla en tartışmalı konulardandır. Hititlerin sosyal ve siyasi bünyeleri incelendiğinde; hürler, yarı hürler ve köleler olmak üzere üç farklı zümrelerden oluştukları açıkça görülmektedir. Birinci grup, kraliyet ailesi ve bunların altındaki saray halkı ve memurlarından oluşmaktadır. İkinci sırada ise özgür yani işyeri sahibi ve mülk sahibi zanaatkârlar ve çiftçiler gelmektedir. Yine bu tabakaya mensup olan bir diğer topluluk ise bunların yanında çalışan özgür işçilerdir. Son tabakada ise borçtan dolayı geçici olarak hizmete tabi tutulan insanlar ve doğuştan köle olanlar yer almaktadır. Hitit kanunlarında bilhassa özgür insanların kendi aralarında veya özgür insanla köle arasındaki ilişkilerin nasıl tanzim edileceği bilgisi mevcuttur. Yani her ne kadar kanunlarla kölelerin haklarının gözetildiği belirtilmiş olsa da, efendinin haklarının korunması amaçlanmıştır. Hititlerin ortaya koymuş oldukları kanunlar her ne kadar Mezopotamya kanunlarından etkilenmiş olsa da, onlara nazaran daha insancıl hükümler içermektedir.

Tarihi süreç içerisinde muhtelif devletlerin ve toplumların insan unsuruna bakışları farklılık arz eder. Söz konusu farklılık, uygulama alanında da kendini gösterir. Kölelik nedenleri, kölelerin bir mal olarak kabul edilerek hakkın objesi haline getirilmeleri, hak ehliyetlerinin bulunmaması, buna karşılık insan olmaları gerçeği karşısında zorunlu olarak kısmen fiil ehliyeti tanınması, işledikleri suçlar için çeşitli

cezalara çarptırılmaları, yaşadıkları toplumun medenî seviyesi ve geleneklerine uygun olarak çeşitli şekillerde hürriyetlerine kavuşabilmeleri, tüm bu toplumların hukuk sistemlerinde benzer ya da kısmen farklı olarak belirlenmiştir. Bu farklı uygulama alanları içerisinde, ele aldığımız konuya yönelmemizi sağlayan unsur; adı konmuş bir biçimde, resmi olarak işletilmeyen, tabiri caizse tarihin karanlık sayfalarında kalmış görünen kölelik kurumunun Hititlerdeki yansımaları ortaya koyabilmektir.

Hititlerde kölelik kültürü, hukuku ve müessesesi konusunda Türk bilim insanları tarafından yapılmış çalışma sayısı sınırlı olmasına rağmen, yabancı bilim adamlarının bu husustaki katkıları da yadsınamaz. Kastedilen çalışmaların, büyük oranda akademik camia tarafından ortaya konularak anlaşılır hale getirildiği görülmektedir. Bu çalışma isimlendirilirken araştırma sahasının Türkiye ile sınırlı tutulması, kaynaklara kısıtlı vakitte ulaşma zorluğundan ileri gelmiştir. Ayrıca çalışma, büyük oranda Türkçe kaynaklara dayandırıldığı için bir kısım noktaların eksik kalması muhtemeldir. Fakat buna rağmen konuya farklı bir bakış açısı kazandırılmaya çalışılmıştır. Araştırmayı ortaya koyarken, ulaşılan kaynaklardaki bilgileri değerlendirdiğimizde ve kanun maddelerindeki olayları göz önüne aldığımızda ortaya çıkan malzeme, bize söz konusu dönem hakkında önemli ipuçları vermiştir. Birinci elden kaynaklardan doğrudan faydalanma noktasında eksikler bulunsun da, bu hususta kaleme alınan eserlerin pek çoğunun ana kaynağı, daha çok ilk elden kaynak niteliği taşıyan Kültepe Tabletleri ve Hitit çivi yazılı belgelerinin çalışılan transkripsiyon ve çevirileridir. Ayrıca konuyla alakalı arkeolojik malzemelerin yorumlanması da söz konusudur. Kazılarda bulunmuş olan binlerce çivi yazılı tablet ve görsel arkeolojik malzeme sayesinde Hitit uygarlığı hakkında siyasi, askeri, hukuki, dini, sanatsal ve başka pek çok açıdan önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bizim Hititlerde kölelik kurumuyla alakalı değerlendirmelerimizi ortaya koyarken faydalandığımız kaynaklar, ağırlıklı olarak, konuyla alakalı yazılmış kitap ve makaleler ile Türkiye sınırları içerisinde yapılmış akademik çalışmalar olmuştur. Bunların çok az bir kısmını ise farklı dillerden Türkçe'ye tercüme edilmiş eserler oluşturmaktadır. Bu eserlere de yer verilmesindeki amaç, buluntular ve araştırmalar hakkında farklı kültürlerdeki yorumlar ile Türk araştırmacıların yorumlarını karşılaştırarak objektif bir görüş ortaya koyabilmektir.

Eldeki sınırlı veriler dolayısıyla sosyal yaşamla ilgili kesin yargılar ortaya koymanın güç olduğu Hitit toplumuyla alakalı, kendimizden emin bahsedebileceğimiz

sayılı konulardan biri hukuk ve kanunlardır. Hitit yasaları toplumdaki adaleti sağlamalarının yanı sıra kadınlara ve kölelere verdiği haklar açısından da oldukça önemlidir. Ayrıca Hitit yasalarında öldürmeyi değil, suç işlemekten caydırmayı amaç edinen maddeler, iddia ettiğimiz insancıl anlayışa kanıt niteliğindedir. İşlenen suça karşı genellikle tazminat usulü ile telafi etme uygulamasının, Hitit hukukunda dikkat çeken başka bir nokta olduğu söylenebilir. Kanunlardan yola çıkarak neticede Hitit toplumunda ana yurt nüfusunun önemli bir oranının kölelerden oluştuğunu söylemek mümkündür. Ancak bu hususta net sayı ve toplumda ne derece etkin olduklarını belirlemek neredeyse olanaksız olsa da, Hitit toplumunda köleliğin kesinlikle var olduğunu kabul etmek gerekir. Şüphesiz kölelik insan haklarına ve ahlaka tamamen aykırı bir uygulamadır. Ancak binlerce yıllık insanlık tarihi, köleliğin tamamen benimsendiği, tüm halklarca içselleştirildiği trajik örneklerle doludur. Üstelik bugün için gerek hukuka gerekse insan hakları anlayışına kesinlikle aykırı olarak nitelendirilen bu kurumun, yalnız İlkçağ'da değil, orta ve yeniçağlarda hatta bir kısım Asya, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde Yakınçağ'da da devam ettirildiği bilinir. Ancak öncekilerden küçük bir farkı olacaktır ki o da, köleliğin artık hukuki çerçevenin dışında kalışı ve yasa dışı yollarla uygulanışdır.

Günümüzdeki mevcut kaynakların varlığına rağmen hakkında hala sığ bilgiye sahip olduğumuz Hitit kültürü ve bu kültürde kölelerin konumu ile alakalı, Anadolu'nun pek çok yerinde devam eden kazılardan çıkması muhtemel çivi yazılı tabletler ve diğer arkeolojik buluntular bu büyük uygarlık hakkında bilmediğimiz ve dolayısıyla yorumlayamadığımız birçok yeni bilgi edinmemizi sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Akgündüz, A., (1995), *İslam Hukukunda Kölelik-Cariyelik Müessesesi ve Osmanlı'da Harem*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Akkuş, S., (2007), *Eski Ön Asya Toplumlarında Kölelik Müessesesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Denizli.
- Akşit, İ., (1981), *Hititler*, Türkiye'nin Tarih Hazinesi Orta Anadolu Uygarlığı Sandoz Yayınları, İstanbul.
- Aktoprak, V., (2007), *İslam Hukukunda Kadınların Köleliği ve Hakları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Van.
- Aktüre, S., (1997), *Anadolu'da Bronz Çağı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E., (1995), *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E., (1998), *Anadolu Kültür Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Alp, S., (1949), "Hititlerde Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı", *Belleten Dergisi*, C. 8, S. 50, ss.245-270.
- Alp, S., (2000), *Hitit Çağında Anadolu (Çivi Yazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar)*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Alparslan, M., (2009), *Hititolojiye Giriş*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Altunkaya, H. İ., (2007), *Eğitimin Bir Unsuru Olarak Hititlerde Yazı ve Yazı Aletleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bakır, A., (2002), *Ortaçağ İslam Dünyasında Madencilik ve Maden Sanayi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.
- Bakır, A., (2013), "Erken İslam Döneminde Endüstri Köleleri ve Iraklı Tarihçi Ahmed Salih el-Ali'nin Konu İle İlgili Tespitleri", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXVIII, S.1, ss. 51-75.
- Bakkal, A., (2011), *Kölelikten Önderliğe*, Rağbet Yayınları, İstanbul.
- Başol, S., (2006), *Hitit Askeri Teşkilatı ve Sefer Organizasyonu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Denizli.
- Baran, Ş., (2006), *Felsefenin Gözüyle Kuran'da Kölelik ve Cariyelik*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bayram, S. ve S. Çeçen, (1996), "Yeni Belgelerin Işığında Eski Anadolu'da Kölelik Müessesesi", *Belleten Dergisi*, C. LX, S. 229, ss.579-604.
- Berve, H., (1958), *Greklere Kölelik Müessesesi*, (çev.) A. Erzen, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Konferansları 749 (Eskiçağ Tarihine Dair Altı Konferans), Yenilik Basımevi, İstanbul.

- Bilgi, Ö., (1998), “M.Ö. 2. Binyılda Orta Karadeniz Bölgesi”, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (16-22 Eylül 1996 Çorum)*, Ankara.
- Bozca, H., (2010), *Eski Anadolu’da Suçlar ve Cezaları (Asur Ticaret Kolonileri Çağı ve Hititler Dönemi)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Brandau, B. ve H. Schickert, (2003), *Hititler (Bilinmeyen Bir Dünya İmparatorluğu)*, (çev.) N. Mertoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Bryce, T., (2002), *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum*, (çev.) M. Günay, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Bülbül, P., (2006), *Hitit Dönemi Anadolu Coğrafyası*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Çağatay, N., (1963), *İslam’dan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayını:41, Ankara.
- Çakmak, D., (2012), *Hitit İmparatorluğu’nun Toplumsal ve İktisadi Yapısı*, Libra Kitapçılık, İstanbul.
- Çelebi, B., (2007), *Anadolu’da Hitit Sosyal Yaşamında Kadının Yeri ve Önemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı Ankara.
- Çığ, M. İ., (2002), *Hititler ve Hattuşa (İştar’ın Kaleminden)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Diakov, V. ve S. Kovalev, (1987), *İlk Çağ Tarihi*, (çev.) Ö. İnce, Yordam Kitap, Ankara.
- Diouf, S. A., (2003), *Amerika’da Köle Müslümanlar*, (çev.) A. Yaşar, İstanbul.
- Dinçol, B., (2003), *Eski Önyasya Toplumlarında Suç Kavramı ve Ceza*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Dinçol, A. M., (1982), “Hititler”, *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi 1*, Görsel Yayınları, ss. 17-121.
- Dinçol, A. M., (1990), “Hitit Yasalarının Ana Çizgileri ve Eski Ön Asya Hukuku ile Etkileşimi”, *Anadolu Araştırmaları Dergisi*, C. XII, ss.75-83.
- Doğan, E., (2008), *Hitit Hukuku Belleklerdeki “Kayıp”*, Güncel Yayıncılık, İstanbul.
- Durugönül, S. ve M. Durukan, (2005), *Olba XI*, Mersin Üniversitesi Kilikia Arkeolojisini Araştırma Merkezi (KAAM) Yayınları, Mersin.
- Eğilmez, M., (2005), *Hitit Ekonomisi*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Engin, N., (1998), *Osmanlı Devletinde Kölelik*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Fendoğlu, H. T., (1996), *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kölelik ve Cariyelik*, Beyan Yayınları, İstanbul.

- Fıglalı, E. R., (2013), *Ortadoğu'nun Geleceği Açısından Şî-Sünnî İlişkileri Sempozyumu Açılış Konferansı*, www.emakalat.com Mezhep Araştırmaları, VI/2, ss. 9-16.
- Gurney, O. R., (2001), *Hititler*, (çev.) P. Arpaçay, Dost Kitabevi, Ankara.
- Günaltay, Ş., (1997), *İslam Öncesi Araplar ve Dinleri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
- Haas, V., (2002), "Hitit Dini", *Hititler ve Hitit İmparatorluğu 1000 Tanrılı Halk*, Kunst - und Ausstellungshalle Yayınevi, ss. 438-422.
- Hamidullah, M. ve M. A. Aydın, (2002), "Köle", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVI, Ankara, ss. 246-248.
- İmparati, F., (1992), *Hitit Yasaları*, (çev.) E. Özbayoğlu, İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji Araştırmaları, Ankara.
- İnce, R. S., (2010), *Kur'an-ı Kerim'de Kölelik Konusu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Tefsir Anabilim Dalı, Ankara.
- Karaman, Dr. H., (1986), *Mukayeseli İslam Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Kınal, F., (1951), "Eski Önasya Haritaları" Ankara Üniversitesi *Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. IX, S. 1-2, ss. 75-83.
- Kınal, F., (1956), "Eski Anadolu'da Kadının Mevki", *Belleten Dergisi*, C.XX, ss.356-368.
- Kınal, F.,(1991), *Eski Anadolu Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Koç, İ., (2006), *Hititler*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Konyalı, İ. H., (1953), *Cariyeler ve Esir Pazarı*, Tarih Dünyası Yayınları, C. I.
- Koşay, H. Z., (1972), "Hitit Tapınağı Samuha Nerededir?", *Belleten*, S. 144, ss. 463-465.
- Küçükbezi, H. G., (2010), *M.Ö. 2. Bin Yılın İlk Çeyreğinde (Assur Ticaret Kolonileri Çağı'nda) Orta Anadolu'nun Sosyoekonomik Yapısı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı, Konya.
- Lengelle, M., (1993), *Kölelik*, (çev.) E. Su, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Lloyd, S., (2000), *Türkiye'nin Tarihi*, TÜBİTAK Yayınları, Ankara.
- Lloyd, S., (2007), *Türkiye'nin Tarihi (Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (çev.) Ender Varinlioğlu, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları 50, Ankara.
- Macqueen, J. G., (2001), *Hititler ve Hitit Çağında Anadolu*, (çev.) E. Davutoğlu, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Malay, H., (1990), *Çağlar Boyu Kölelik*, Gündoğan Yayınları, Ankara.
- Martino, S., (2006), *Hititler*, Dost Kitabevi, Ankara.
- Memiş, E., (1999), "Asur Devletinin Anadolu Politikası", *XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, Ankara, ss. 112-126.
- Memiş, E.,(2007a), *Eskiçağ Türkiye Tarihi (En Eski Devirlerden Pers İstilasına Kadar)*, Çizgi Kitabevi, Konya.

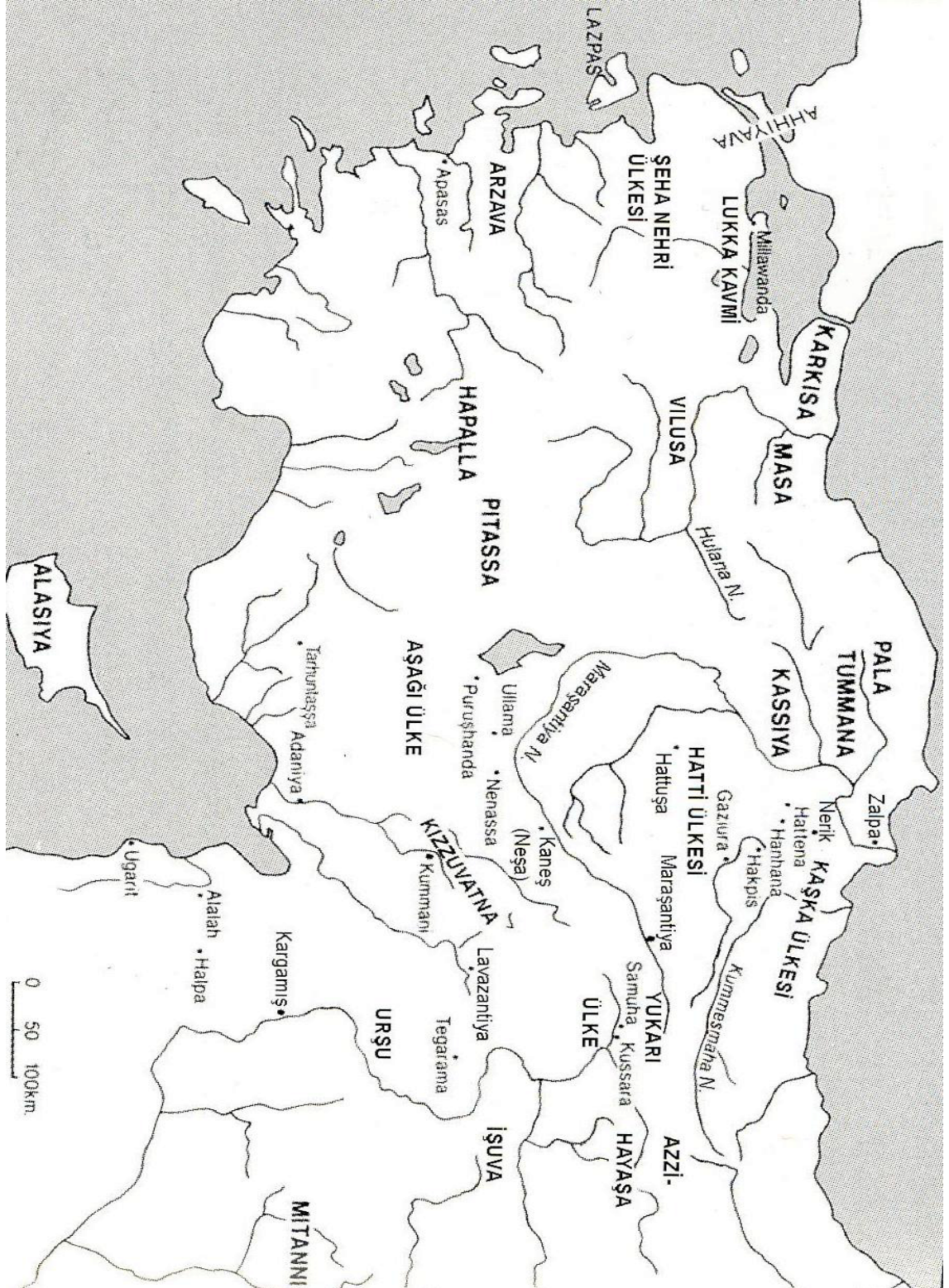
- Memiş, E., (2007b), *Eskiçağda Mezopotamya (En Eski Çağlardan Asur İmparatorluğu'nun Yıkılışına Kadar)*, Ekin Kitabevi, Ankara.
- Memiş, E., (2009), *Eskiçağda Türkler*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Konya.
- Okur, S., (2006), *Hitit Yazılı Belgelerine Göre Anadolu'da İktisadi Hayat*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ.
- Özçelik, N., (2002), *İlkçağ Tarihi ve Uygarlığı*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özdemir, M. N., (2006), *İslam'ın İlk Döneminde Kölelik Abbasilerin İlk Yüzyılı*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- Özer, S., (2007), "19. Yüzyılda Mısır'da Kölelik ve Köle Ticareti", *Ortadoğu Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S.1, ss.126-137.
- Özkaral, T. C., (2007), *Hitit Dünyasında Kâtipler ve Eğitime Katkıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bilim Dalı, Konya.
- Parlatır, İ., (1984), "Türk Sosyal Hayatında Kölelik", *Belleten Dergisi*, C. XLVII, ss. 805-812.
- Pierrard, P., (1981), "Köle", *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, C. 7, Meydan Yayınları, İstanbul, ss. 531-531.
- Roaf, M., (1996), *Mezopotamya ve Eski Yakındoğu*, (çev.) Z. Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Seçer Fidan, S., (2014), Hitit Sosyal Sınıfları İçinde Hür İnsanlar ve Köleler, Tematik Arkeoloji Serisi II, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi 8.2.2014 Tarihli Bildiriden Alıntı.
- Seeher, A. B., (2002), "Hitit Dünyasına Kısa Bir Bakış", *Boğazköy'den Karatepe'ye Hititbilim ve Hitit Dünyasının Keşfi*, İstanbul.
- Sevinç, F., (2008), "Hititlerin Anadolu'da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 17, ss.11-32.
- Süel, A., (1990), "Hitit Kadınının Hukuki Durumu", *Uluslararası I. Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, Uluslararası Çorum Hitit Festivali Komitesi Başkanlığı, Çorum, ss. 239-251.
- Şanlıbayrak, H., (2007), *III. ve VI. Yüzyıllar Arasında Avrupa'da Kölelik*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elazığ.
- Tahiroğlu, B.,(1982), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kölelik", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C.XLV-XLVII ss. 1-9.
- Taş, İ., (2008), *Hitit Kralı IV. Tuthalya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Uçankuş, H. T., (2000), *Arkeoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Umar, B., (1999), *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Ülken, H. Z., (1969), *Sosyoloji Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul.

- Ünal, A.,(2002a), *Hititlerde Devlet İdare Sistemi, Kral, Kraliçe, Prensesler, Memurlar, Kanunlar ve Fermanlar*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A.,(2002b), *Hititler Devrinde Anadolu I*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ünal, A.,(2005), *Hititler Devrinde Anadolu 3*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Visky, K., (1974), “Roma Hukukunda Kölelik ve Serbest Meslekler”, (çev.) B. Tahiroğlu, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C. XL, S. 1-4, ss. 680-700.
- Yakar, J., (2007), *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (çev.) Selen Hırçın Riegel, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Yazıcı, E. ve N. Yazıcı, (2011), *Hitit Uygarlığı İzinde Anadolu*, Uranus Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, R., (2000), *Uygarlık Tarihi (Ders Notları)*, Tübitak Yayınları, İzmir.
- Yiğit, T., (2002), “Hititçe Çivi Yazılı Belgelere Göre Çoban”, *Belleten*, C. LXVI, S. 247, ss. 235-241.

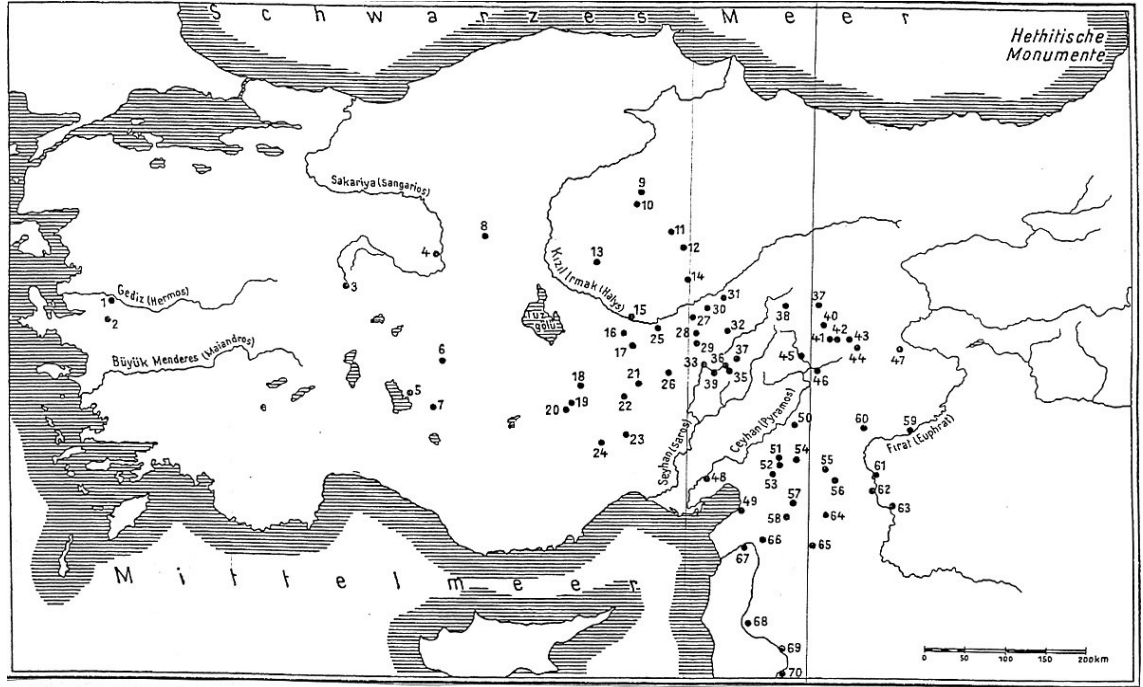
EKLER

EK 1: Hitit Çağında Anadolu Kentleri

Kaynak: (Macqueen, 2001: 42)

Ek 2: Hitit Yerleşmeleri

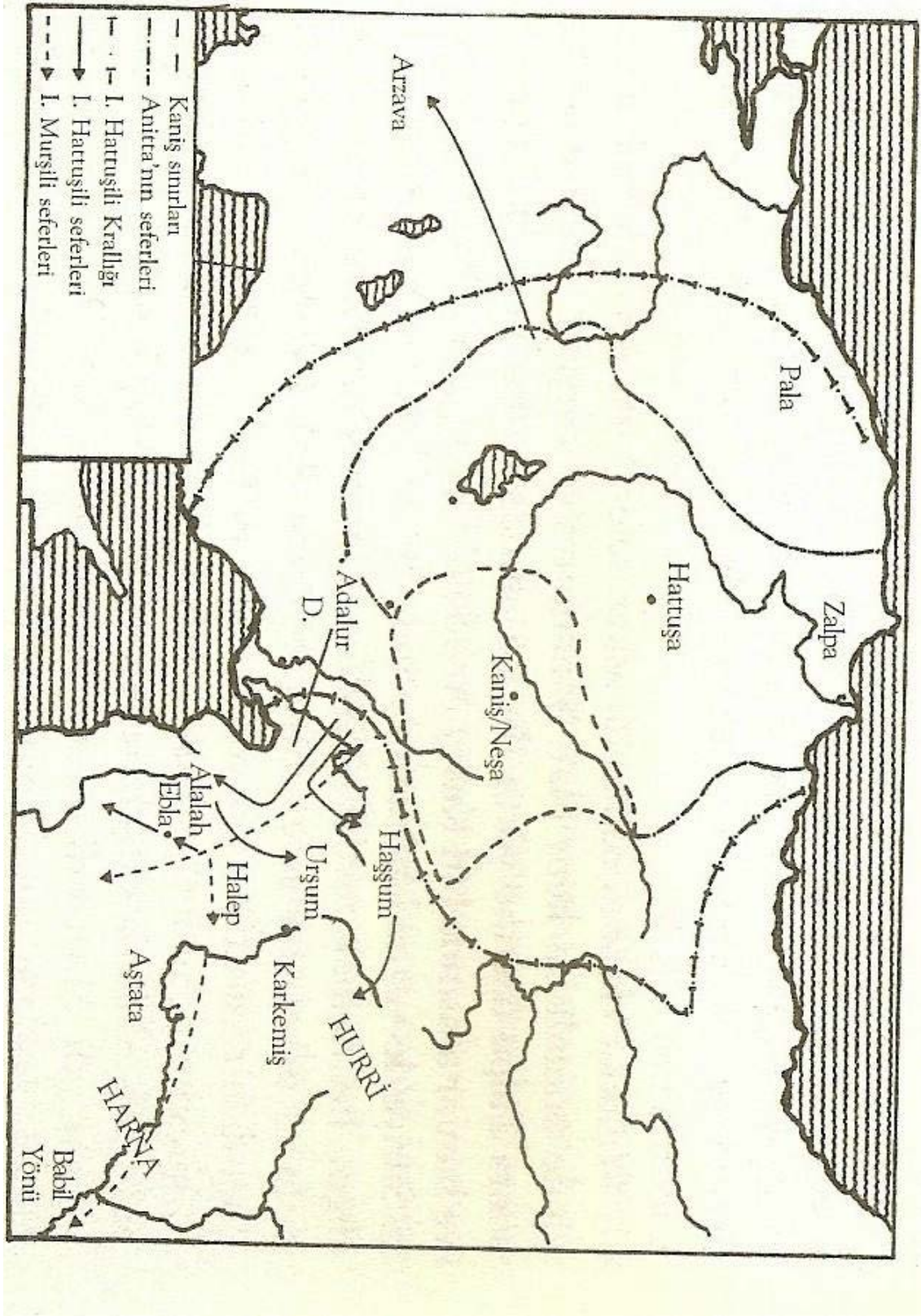
Ortsverzeichnisse zu der Karte auf der gegenüberliegenden Seite

A. Nach den Nummern auf der Karte		B. Nach dem Alphabeth	
1. Sipylos	48. Sirkeli	Fasiler	7
2. Karabel	49. Iskenderru	Fıraktin	33
3. Beyköy	50. Maraş	Gâvurkale	8
4. Yağrı	51. Karaburçlu	Gürün	40
5. İflatunpınar	52. Zincirli	Gaziantep	55
6. Köylütolu	53. Islâhiye	Hama	69
7. Fasiler	54. Sakçagözü	Hanyeri	35
8. Gâvurkale	55. Gaziantep	Havuzköy	39
9. Alaca Hüyük	56. Çağın	İflatunpınar	5
10. Boğazköy	57. Selgin	Imamkulu	36
11. Karga	58. Kürtoğlu	Iskenderun	49
12. Alışar	59. Samsat	Islâhiye	53
13. Malkaya (Kırşehir)	60. Bobeypınarı	Ispekçür	43
14. Çalapverdi	61. Birecik	Ivriz	24
15. Karaburun	62. Cerablus	Izgin	45
16. Sivasa	63. Tell Ahmar	Jekke	64
17. Topada	64. Jekke	Karabel	2
18. Emirgazi	65. Aleppo	Karaburçlu	51
19. Kızıldağ	66. Tell Tainat	Karaburun	15
20. Mahalıç	67. Açıana	Karakuyu	38
21. Andaval	68. Qal'at-el-Mudîq	Karga	11
22. Bor	69. Hama	Malkaya (Kırşehir)	13
23. Bolkarmaden	70. Restan	Kızıldağ	19
24. Ivriz		Kötükale	44
25. Bahçe		Köylütolu	6
26. Eğriköy	Açıana	Kültepe	30
27. Erkiilet	Alaca Hüyük	Kürtoğlu	58
28. Asarçık	Aleppo	Kurubel	37
29. Tekir	Alışar	Mahalıç	20
30. Kültepe	Andaval	Malatya (Arslantepe)	47
31. Sultanhan	Asarçık	Malkaya (Kırşehir)	13
32. Eğrek	Arslantepe (Malatya)	Maraş	50
33. Fıraktin	Bahçe	Palanga	41
34. Taşın	Beyköy	Qal'at-el-Mudîq	68
35. Hanyeri	Birecik	Restan	70
36. Imamkulu	Bobeypınarı	Sakçagözü	54
37. Kurubel	Boğazköy	Samsat	59
38. Karakuyu	Bolkarmaden	Selgin	59
39. Havuzköy	Bor	Sipylos	1
40. Gürün	Çağın	Sirkeli	48
41. Palanga	Çalapverdi	Sivasa	16
42. Darende	Cerablus	Sultanhan	31
43. Ispekçür	Darende	Taşın	34
44. Kötükale	Eğrek	Tekir	29
45. Izgin	Eğriköy	Tell Ahmar	63
46. Elbistan	Elbistan	Tell Tainat	66
47. Arslantepe (Malatya)	Emirgazi	Topada	17
	Erkiilet	Yağrı	4
		Zincirli	52

Kaynak: Başol, 2006: 146.

EK 3: Eski Hitit Devleti

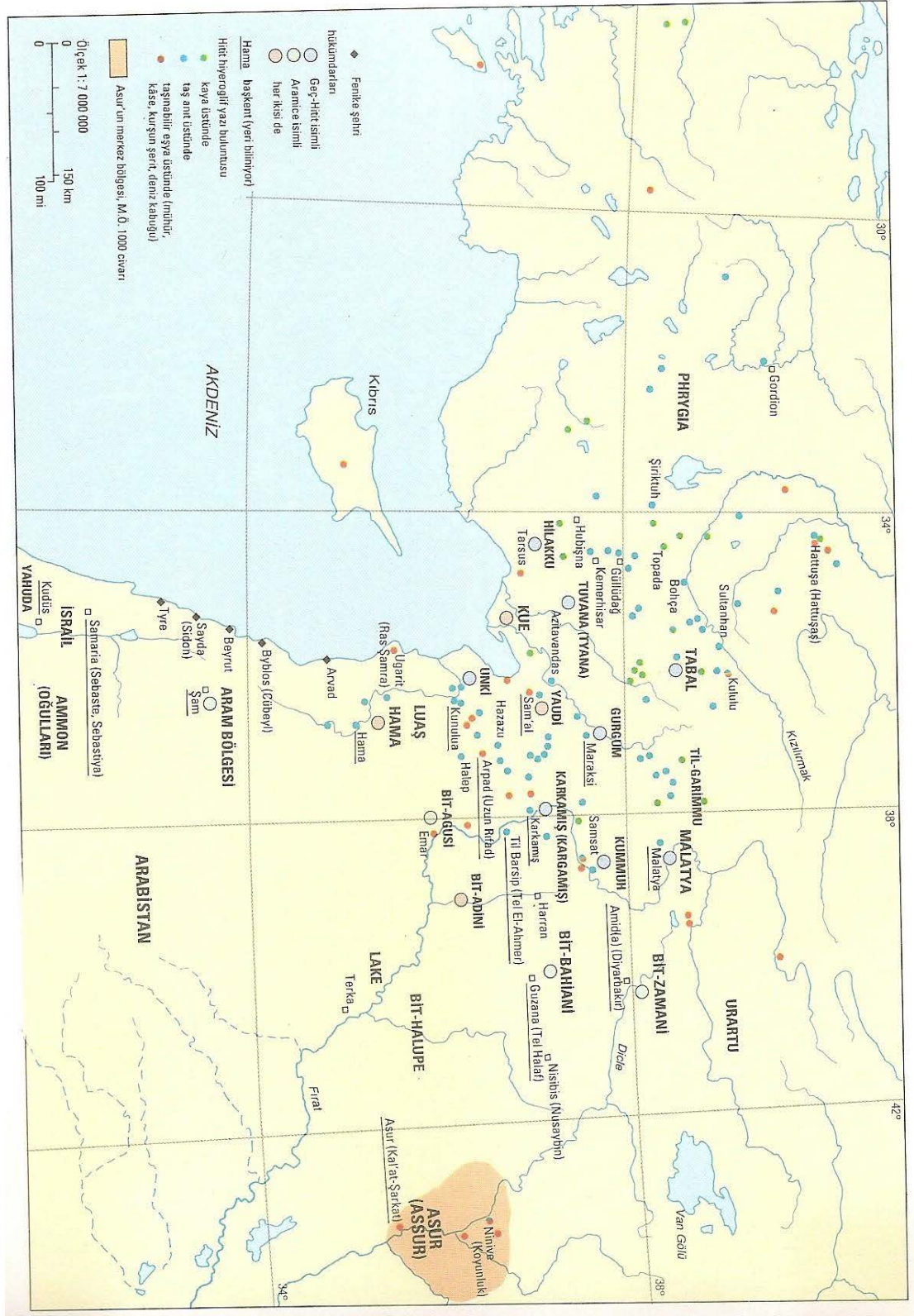
Kaynak: Martino, 2003: 37.

EK 5: Geç Hitit Şehir Devletleri

Kaynak: Roaf, 1996: 160

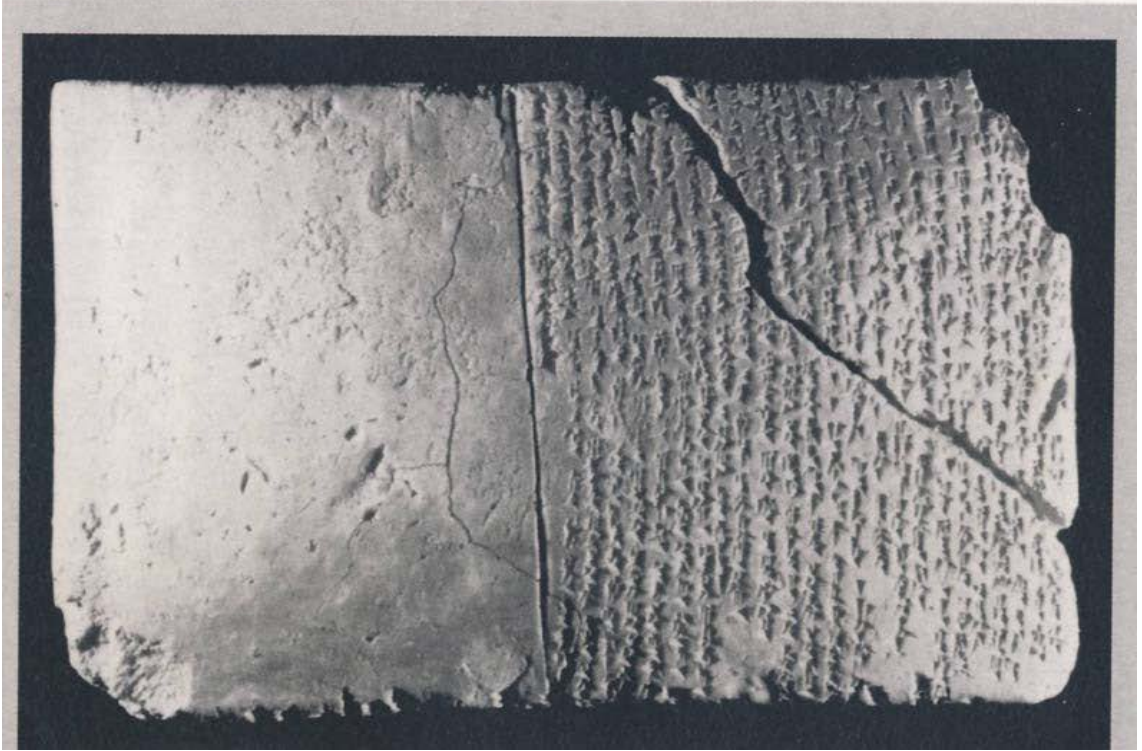

EK 7: M.Ö. 2100-2000 Alacahöyük Güneş Kursları

Kaynak: Çolpan, 2008: 159

**EK 8: I. Hattuşili'nin Güneydoğu Seferine Ait Akkadça Tabletın
Ön ve Arka Yüzleri**

Kaynak: Alp, 2001

**EK 9: Hitit Kralı II. Murşili ve Kraliçe Gassulavya'nın Ortak
Mühürlerinin Baskısı**

Kaynak: Çelebi, 2007: 230.

EK 10: IV. Tuthaliya'nın Kabartması

Kaynak: Çolpan, 2008: 167

EK 11: IV.Tuthaliya'ya Ait Mühür Baskısı

Kaynak: Çelebi, 2007: 231.

EK 12: Kadeş Antlaşması'nın Kopyası Çorum/Boğazköy

Kaynak: Çelebi, 2007: 231.

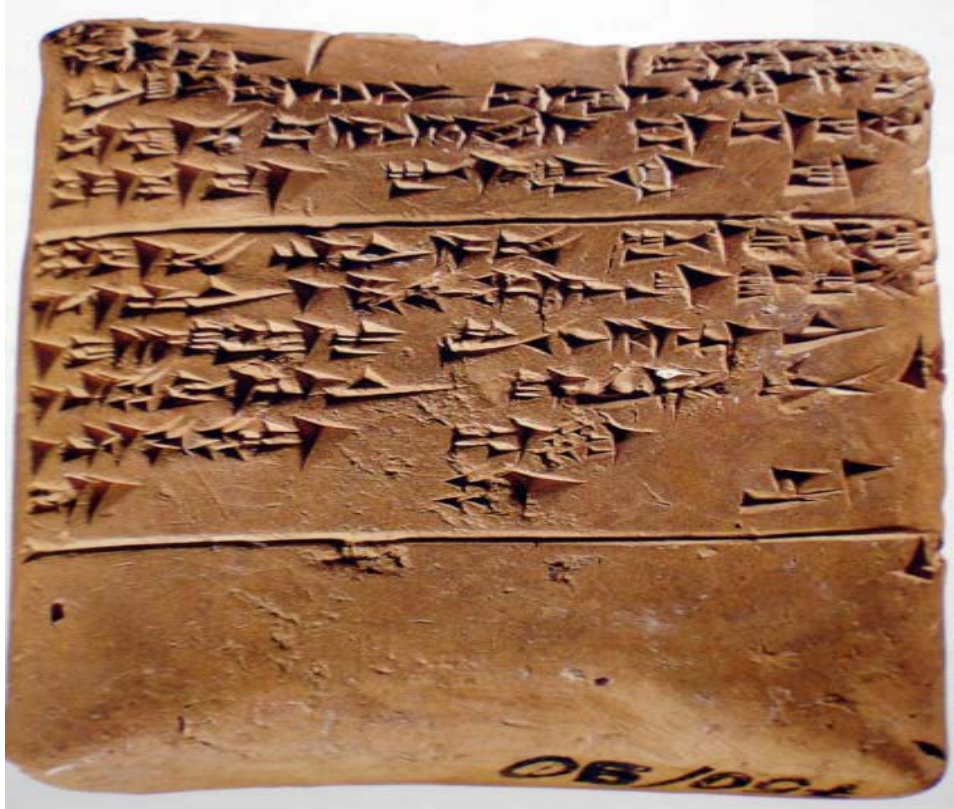
EK 13: Boğazköy, Kral Kapısı'nın Sol İç Kısmından Hitit Savaşçı Figürü

Kaynak: Başol, 2006: 120

EK 14: Hitit Dönemi Kral Mühürlü Toprak Bağış Belgesi (Hattuşa)

Kaynak: Çolpan, 2008: 163

EK 15: Kuzey Avrupa'da Bir Köle Pazarı

EK 16: Bizans Topraklarında Bir Köle Pazarı

Kaynak: Şanlıbayrak, 2007: 187

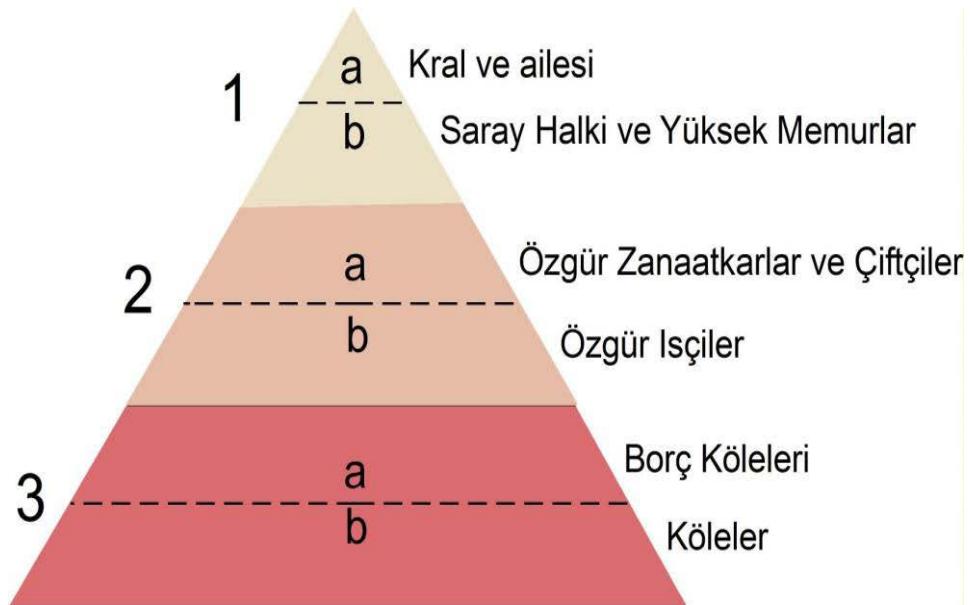

EK 17: Kölelerin Günlük Çalışmalarına Ait Bir Gravür

Kaynak: Şanlıbayrak, 2007: 188

EK 18: Hititlerde Sosyal Tabaka Piramidi

Kaynak: (Küçükbezi, 2010: 69)

Kral Adı;	Tarihler (M.Ö); Durumları;	Akrabalık
ERKEN DÖNEM		
Pithana	18. Yüzyıl başları (Kuşşara Kralı)	
Anitta	18. Yüzyıl ortaları (Kuşşara Kralı)	Pithana'nın oğlu
ESKİ KRALLIK DÖNEMİ		
I. Labarna	1680-1650	(bilinen ilk Eski Hitit Devleti kralı)
II. Labarna/ I. Hattuşili	1650-1620	I. Labarna'nın yeğeni, evlatlığı
I. Murşili	1620-1590 (Babil'in zaptı M.Ö. 1594)	I. Hattuşili'nin torunu, evlatlığı
I. Hantili	1590-1560	I. Murşili'nin kayınbiraderi
I. Zidanta	1560-1525	I. Hantili'nin damadı
Ammuna		I. Zidanta'nın oğlu
I. Huzziya		Ammuna'nın gelininin erkek kardeşi (kayını)
Telipinu	1525-1500	I. Huzziya'nın kayınbiraderi
Alluvamna	1500-1400	Telipinu'nun damadı
Tahurvaili		(belirsiz) (dışardan)
II. Hantili		Alluvamna'nın oğlu?
II. Zidanta		II. Hantili'nin oğlu?
II. Huzziya		II. Zidanta'nın oğlu?
I. Muvatalli		(belirsiz)

Kral Adı; **Tarihler (M.Ö);** **Akrabalık**
Durumları;

YENİ KRALLIK (İMPARATORLUK) DÖNEMİ

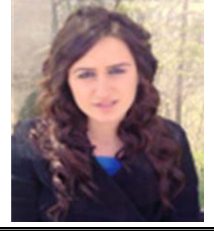
I./II. Tuthaliya	}	1400-1360	II. Huzziya'nın torunu?
I. Arnuvanda			I./II. Tuthaliya'nın damadı, evlatlığı
II. Hattuşili?			I. Arnuvanda'nın oğlu?
III. Tuthaliya		1360-1344	II. Hattuşili? oğlu?
I. Şuppiluliuma		1344-1322	III. Tuthaliya'nın oğlu
II. Arnuvanda		1322-1321	I. Şuppiluliuma'nın oğlu
II. Muşşili		1321-1295	II. Arnuvanda'nın kardeşi
II. Muvatalli		1295-1272 (Kadeş Savaşı 1274)	II. Muşşili'nin oğlu
Urhi-Teşub / III. Muşşili		1272-1267	II. Muvatalli'nin oğlu
III. Hattuşili		1267-1237 (Mısır (Kadeş) Antlaşması)	II. Muşşili'nin oğlu
IV. Tuthaliya		1237-1228	III. Hattuşili'nin oğlu
Kurunta		1228-1227	IV. Tuthaliya'nın kuzeni
IV. Tuthaliya (2. defa)		1227-1209	Kurunta'nın kuzeni
III. Arnuvanda		1209-1207	IV. Tuthaliya'nın oğlu
II. Şuppiluliyama		1207- ?	III. Arnuvanda'nın kardeşi

EK 19: Hitit Kralları Listesi

(Bryce, 2003: 13-14)

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖĞRENCİ ÖZGEÇMİŞ FORMU

Adı-Soyadı	MELTEM CESUR		
Lisans Öğrenimi	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ-TARİH	Doğum Yeri	BAKIRKÖY
Yüksek Lisans Öğrenimi	BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ	Doğum Tarihi	10.09.1990

1990 yılında İstanbul'un Bakırköy ilçesinde doğdu. İlk öğrenimini Tuzla İbni Sina İlköğretim Okulu'nda tamamladıktan sonra yine Tuzla'daki Tuğrulbey Lisesi'nden 2007'de mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde lisans öğrenimi görmeye başladı ve 2011 yılında mezun olarak Sakarya Üniversitesi Hendek Eğitim Fakültesi'nde formasyon programına katıldı. 2011 Eylül'ünde ise Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine birinci sıradan hak kazandı.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

ADRES: Hatboyu Caddesi, İstasyon Mahallesi, Tuzla / İSTANBUL.

TELEFON : - GSM: 0535 329 64 02

E-Posta: meltem_-_cesur@hotmail.com